

Η
ΚΥΠΡΟΣ
ΣΤΟ
ΛΟΥΒΡΟ

10/02 – 22/06/2026

ΕΚΔΟΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΕΥΚΑΙΡΙΑ ΤΗΣ ΕΚΘΕΣΗΣ
ΣΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΟΥ ΛΟΥΒΡΟΥ

Η έκθεση *Η Κύπρος στο Λούβρο* παρουσιάζεται στο πλαίσιο του Πολιτιστικού Προγράμματος της Κυπριακής Προεδρίας του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης 2026.

ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΠΡΟΕΔΡΙΑ
ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΕ

**MINISTÈRE
DE LA CULTURE**

*Liberté
Égalité
Fraternité*

Πανεπιστήμιο
Κύπρου

CYENS
CENTRE OF EXCELLENCE

ΤΜΗΜΑ
ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ
DEPARTMENT OF ANTIQUITIES

Η ΚΥΠΡΟΣ ΣΤΟ ΛΟΥΒΡΟ

Η παρούσα έκδοση εκτείνεται πέρα από έναν συμβατικό κατάλογο έκθεσης, καθώς περιλαμβάνει αντικείμενα και θεματικές πέραν εκείνων που παρουσιάστηκαν στην έκθεση. Τα αντικείμενα που μεταφέρθηκαν από κυπριακά μουσεία και εκτέθηκαν στο Μουσείο του Λούβρου επισημαίνονται με αστερίσκο (*).

Επιμελητές
Γιώργος Παπασάββας
Πανεπιστήμιο Κύπρου

Άρτεμις Γεωργίου
Πανεπιστήμιο Κύπρου

Hélène Le Meaux
Μουσείο του Λούβρου

Ειρήνη Κατσούρη
Πανεπιστήμιο Κύπρου

 **ΥΦΥΠΟΥΡΓΕΙΟ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ**

ISBN: 978-9963-0-0214-6

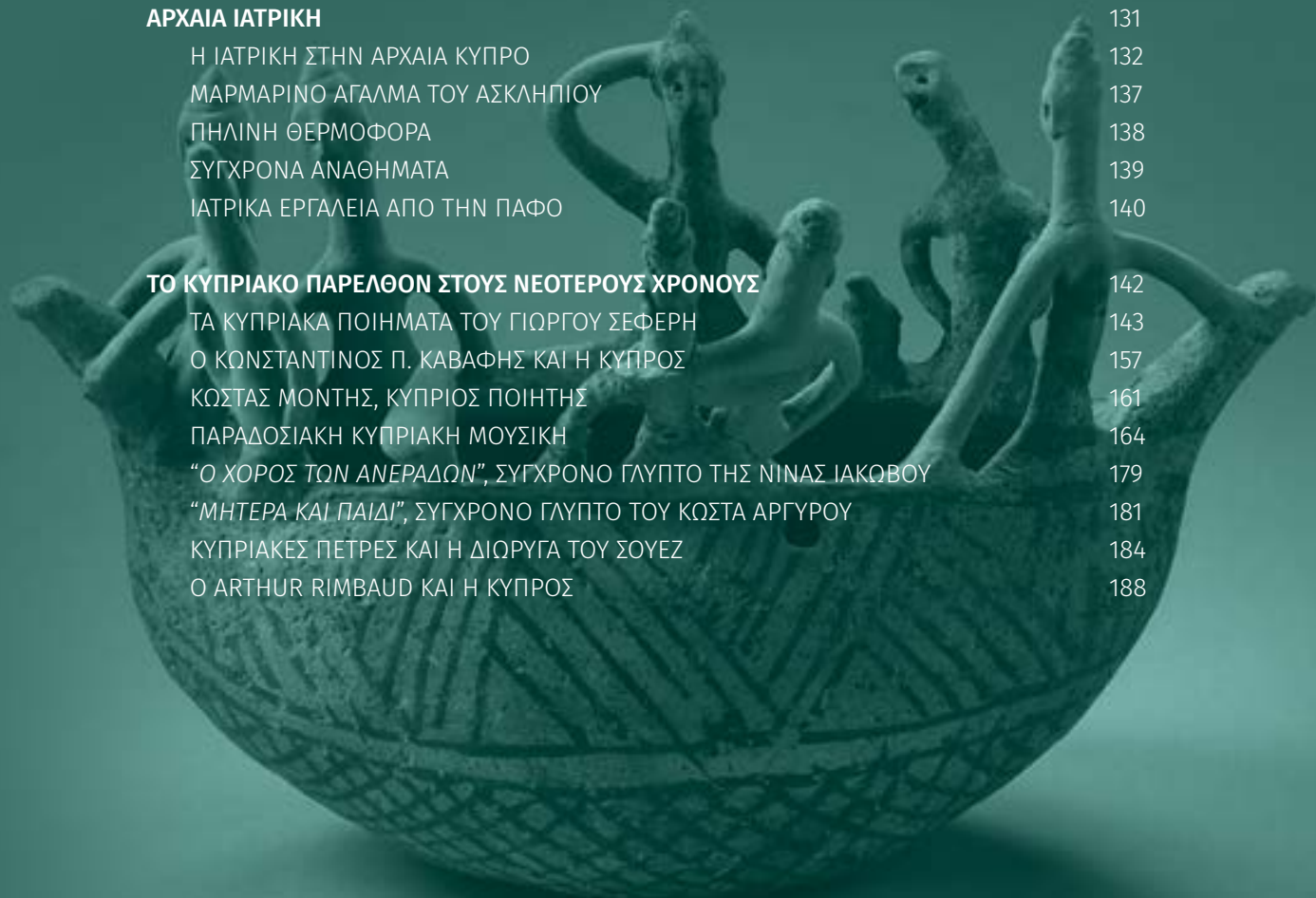

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΥΠΟΥΡΓΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ	06
ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΥΠΟΥΡΓΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΚΥΠΡΙΑΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ	08
ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΠΡΟΕΔΡΟΥ-ΔΙΕΥΘΥΝΤΡΙΑΣ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΤΟΥ ΛΟΥΒΡΟΥ	10
ΕΚΘΕΣΗ ΜΕ ΤΙΤΛΟ "Η ΚΥΠΡΟΣ ΣΤΟ ΛΟΥΒΡΟ", 10 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ - 22 ΙΟΥΝΙΟΥ 2026	11
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	12
ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ	17
ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ	18
ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΓΑΛΛΙΑ	21
Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΚΥΠΡΙΑΚΗΣ ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΣΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΟΥ ΛΟΥΒΡΟΥ	22
ΤΟ ΑΓΓΕΙΟ ΤΗΣ ΑΜΑΘΟΥΝΤΑΣ	26
ΓΑΛΛΟΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΙ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ ΤΟΥ 19 ^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ ΜΕΧΡΙ ΤΟ 1960	32
ΟΙ ΓΑΛΛΟΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΙ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ ΑΠΟ ΤΟ 1960	34
ΓΑΛΛΙΚΕΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ	37
ΓΑΛΛΙΚΕΣ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΣΤΟΝ ΑΠΟΣΤΟΛΟ ΑΝΔΡΕΑ-ΚΑΣΤΡΟΣ	39
ΓΑΛΛΙΚΕΣ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΣΤΗ ΣΑΛΑΜΙΝΑ	42
ΓΑΛΛΙΚΕΣ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΣΤΗΝ ΕΓΚΩΜΗ	46
ΓΑΛΛΙΚΕΣ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΣΤΟ ΚΙΤΙΟΝ	49
ΓΑΛΛΙΚΕΣ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΣΤΗ ΘΕΣΗ ΠΟΤΑΜΙΑ-ΑΓΙΟΣ ΣΩΖΟΜΕΝΟΣ	53
ΓΑΛΛΙΚΕΣ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΣΤΗ ΧΟΙΡΟΚΟΙΤΙΑ	56
ΓΑΛΛΙΚΕΣ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΣΤΗΝ ΑΜΑΘΟΥΝΤΑ	60
ΓΑΛΛΙΚΕΣ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΣΤΗ ΘΕΣΗ ΑΓΙΟΣ ΤΥΧΩΝΑΣ-ΚΛΗΜΟΝΑΣ	67
ΓΑΛΛΙΚΕΣ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΣΤΗ ΘΕΣΗ ΠΑΡΕΚΚΛΗΣΙΑ-ΣΥΛΛΟΥΡΟΚΑΜΠΟΣ	70
ΓΑΛΛΙΚΕΣ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΣΤΗ ΘΕΣΗ ΑΡΜΕΝΟΧΩΡΙ-ΠΑΚΤΩΜΕΝΑ	73
ΓΑΛΛΙΚΕΣ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΣΤΑ ΚΑΤΩ ΠΟΛΕΜΙΔΙΑ (ΠΑΝΑΓΙΑ ΚΑΡΜΙΩΤΙΣΣΑ)	76
ΓΑΛΛΙΚΕΣ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΣΤΗ ΘΕΣΗ ΠΑΦΟΣ-ΦΑΜΠΡΙΚΑ	78
ΓΑΛΛΙΚΕΣ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΣΤΗΝ ΠΑΦΟ (ΚΤΗΜΑ)	81
ΠΙΚΡΟΛΙΘΙΚΑ ΕΙΔΩΛΙΑ	83
ΠΙΚΡΟΛΙΘΙΚΑ ΕΙΔΩΛΙΑ	84
Ο ΚΥΠΡΙΑΚΟΣ ΧΑΛΚΟΣ	86
ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟ ΤΟΥ ΚΥΠΡΙΑΚΟΥ ΧΑΛΚΟΥ	87
ΤΑΛΑΝΤΑ ΧΑΛΚΟΥ	92
ΜΙΚΡΟΓΡΑΦΙΚΑ ΤΑΛΑΝΤΑ	93
ΘΡΑΥΣΜΑ ΑΠΟ ΑΓΑΛΜΑ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΣΣΑΣ ΝΕΦΕΡΤΙΤΗΣ	94

Η ΑΘΩΡ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ	97
Η ΑΙΓΥΠΤΙΑΚΗ ΘΕΑ ΑΘΩΡ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΑ	98
ΜΙΚΡΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΘΩΡΙΚΕΣ ΣΤΗΛΕΣ	102
ΑΜΦΟΡΙΣΚΟΣ ΜΕ ΑΘΩΡΙΚΗ ΜΟΡΦΗ	103
ΓΥΝΑΙΚΕΙΟ ΕΙΔΩΛΙΟ	104
ΧΑΛΚΙΝΟ ΑΥΤΙ ΑΓΑΛΜΑΤΟΣ	105
ΤΟ ΙΕΡΟ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΕΙΡΗΝΗΣ	106
ΤΟ ΙΕΡΟ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΕΙΡΗΝΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΤΕΡΑΚΟΤΕΣ ΤΟΥ	107
ΚΟΣΜΗΜΑΤΑ	114
ΚΟΣΜΗΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΟ ΚΙΤΙΟΝ	115
Η ΓΡΑΦΗ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΚΥΠΡΟ	118
ΓΡΑΦΕΣ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΕΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΚΥΠΡΟ	119
Η ΓΡΑΦΗ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ: ΓΡΑΦΙΔΕΣ	123
Η ΓΡΑΦΗ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ: ΞΥΛΙΝΕΣ ΠΙΝΑΚΙΔΕΣ	124
ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΟΥ ΙΔΑΛΙΟΥ	127
ΟΣΤΡΑΚΟ ΜΕ ΦΟΙΝΙΚΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗΣ ΦΥΣΗΣ	130
ΑΡΧΑΙΑ ΙΑΤΡΙΚΗ	131
Η ΙΑΤΡΙΚΗ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΚΥΠΡΟ	132
ΜΑΡΜΑΡΙΝΟ ΑΓΑΛΜΑ ΤΟΥ ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ	137
ΠΗΛΙΝΗ ΘΕΡΜΟΦΟΡΑ	138
ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΑΝΑΘΗΜΑΤΑ	139
ΙΑΤΡΙΚΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΑΦΟ	140
ΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΣΤΟΥΣ ΝΕΟΤΕΡΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ	142
ΤΑ ΚΥΠΡΙΑΚΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΓΙΩΡΓΟΥ ΣΕΦΕΡΗ	143
Ο ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Π. ΚΑΒΑΦΗΣ ΚΑΙ Η ΚΥΠΡΟΣ	157
ΚΩΣΤΑΣ ΜΟΝΤΗΣ, ΚΥΠΡΙΟΣ ΠΟΙΗΤΗΣ	161
ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ	164
“Ο ΧΟΡΟΣ ΤΩΝ ΑΝΕΡΑΔΩΝ”, ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΓΛΥΠΤΟ ΤΗΣ ΝΙΝΑΣ ΙΑΚΩΒΟΥ	179
“ΜΗΤΕΡΑ ΚΑΙ ΠΑΙΔΙ”, ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΓΛΥΠΤΟ ΤΟΥ ΚΩΣΤΑ ΑΡΓΥΡΟΥ	181
ΚΥΠΡΙΑΚΕΣ ΠΕΤΡΕΣ ΚΑΙ Η ΔΙΩΡΥΓΑ ΤΟΥ ΣΟΥΕΖ	184
Ο ARTHUR RIMBAUD ΚΑΙ Η ΚΥΠΡΟΣ	188

Χαιρετισμός της Υπουργού Πολιτισμού της Γαλλικής Δημοκρατίας

Χαιρετίζω τα εγκαίνια της έκθεσης “Η Κύπρος στο Λούβρο”, καρπού υποδειγματικής συνεργασίας ανάμεσα στο Μουσείο του Λούβρου και το Υφυπουργείο Πολιτισμού της Κυπριακής Δημοκρατίας, το Πανεπιστήμιο Κύπρου και το Κέντρο Αριστείας CYENS. Η διοργάνωση αυτή εντάσσεται σε μία ιδιαίτερα συμβολική χρονική στιγμή: την κυπριακή προεδρία του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία μας υπενθυμίζει τον βαθμό στον οποίο η Κύπρος, στο ανατολικότερο σύνορο της ηπείρου μας, ενσαρκώνει εδώ και 14.000 χρόνια αυτό το κάλεσμα για διάλογο μεταξύ των λαών.

Ο διάλογος, που υφαίνεται εδώ και χιλιετίες μέσα από την τέχνη, επεκτείνεται σήμερα στο πεδίο της αρχαιολογίας και της επιστημονικής έρευνας.

Αυτός είναι και ο απώτερος στόχος της έκθεσης: να αποκαλύψει το βάθος των δεσμών που ενώνουν τους μεσογειακούς μας πολιτισμούς. Πρόκειται για μία μοναδική διοργάνωση, καθώς το Τμήμα Ανατολικών Αρχαιοτήτων του Λούβρου υποδέχεται για πρώτη φορά, στις αίθουσες των κυπριακών συλλογών, δεκαεπτά έργα που παραχωρεί ως δάνεια η Κυπριακή Δημοκρατία. Ο διάλογος μεταξύ των μόνιμων συλλογών και των εκλεκτών δανείων εμφορείται από το σφρίγος των καλλιτεχνικών και πολιτισμικών ανταλλαγών μεταξύ των δύο πολιτισμών και των αντίστοιχων θεσμικών μας φορέων.

Από τη Χαλκολιθική μέχρι τη Ρωμαϊκή περίοδο, τα αριστουργήματα αυτά καταδεικνύουν πώς η Κύπρος κατάφερε να σφυρηλατήσει μία μοναδική καλλιτεχνική ταυτότητα, συμμετέχοντας ενεργά στα μεγάλα πολιτισμικά ρεύματα της Ανατολικής Μεσογείου.

Παράλληλα, η έκθεση αποτελεί εφαλτήριο για να αναδειχθεί το αξιόλογο έργο των γαλλικών αρχαιολογικών αποστολών στην Κύπρο, οι οποίες ξεκινούν ήδη από τον 19^ο αιώνα με τις ανασκαφές του κόμη de Vogüé. Φέρνει στο προσκήνιο θησαυρούς όπως οι περίφημες φιάλες του Ιδαίου – η μία εκ των οποίων σώθηκε την υστάτη από την τήξη – οι οποίες εκτίθενται για πρώτη φορά μετά την εξαιρετική τους αποκατάσταση.

Πέρα από τα αντικείμενα, η έκθεση αναδεικνύει επίσης μία άυλη και αισθητηριακή διάσταση. Χάρη στις πρωτοποριακές τεχνολογίες που έχει αναπτύξει το Κέντρο Αριστείας CYENS, οι επισκέπτες θα ανακαλύψουν ανασυνθέσεις, εμπειρίες επαυξημένης πραγματικότητας και μία διαδρομή εμπλουτισμένη με ποιήματα και παραδοσιακά κυπριακά τραγούδια.

Τέλος, η έκθεση μάς θυμίζει ότι ο πολιτισμός είναι και πράξη πολιτική. Επιτρέπει στους λαούς να γνωριστούν μεταξύ τους ώστε να αναπτυχθεί διάλογος ανάμεσα σε διαφορετικές κληρονομίες. Η Γαλλία προασπίζεται αυτό το πνεύμα στο πλευρό των Ευρωπαίων εταίρων της: ο πολιτισμός δεν είναι μόνο ένα αγαθό που κατέχουμε, αλλά και ένας δεσμός που μας εξυψώνει.

Θα ήθελα να εκφράσω τη βαθιά μου ευγνωμοσύνη προς την κυρία Βασιλική Κασσιανίδου, υφυπουργό Πολιτισμού της Κυπριακής Δημοκρατίας, καθώς και προς τον κύριο Παύλο Κόμπο, πρέσβη της Κύπρου στη Γαλλία, για την προσήλωσή τους στην υλοποίηση αυτού του εξαιρετικού εγχειρήματος. Ευχαριστώ επίσης τις ομάδες του Πανεπιστημίου Κύπρου, του Κέντρου Αριστείας CYENS και του Μουσείου του Λούβρου, των οποίων η επιστημοσύνη και ο ζήλος κατέστησαν δυνατή αυτή τη συνάντηση. Η συνεργασία τους αποτελεί αδιάψευστη ενσάρκωση εκείνης της Ευρώπης του Πολιτισμού την οποία υπερασπίζεται η Γαλλία μαζί με όλους τους Ευρωπαίους εταίρους της.

Rachida Dati
Υπουργός Πολιτισμού της Γαλλικής Δημοκρατίας

Χαιρετισμός της Υφυπουργού Πολιτισμού της Κυπριακής Δημοκρατίας

Με ιδιαίτερη χαρά χαιρετίζω την έκδοση του καταλόγου της έκθεσης “Η Κύπρος στο Λούβρο”, η οποία υλοποιείται στο πλαίσιο του Πολιτιστικού Προγράμματος της Κυπριακής Προεδρίας του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης του 2026. Η ανάληψη της Προεδρίας αποτελεί ιστορική στιγμή για την Κύπρο και, ταυτόχρονα, μια εξαιρετική ευκαιρία για την ανάδειξη του αρχαίου, παραδοσιακού και σύγχρονου πολιτισμού του νησιού σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο. Ένας από τους βασικούς στόχους της Κυπριακής Προεδρίας είναι και η ενίσχυση της πολιτιστικής συνεργασίας για μια Ευρωπαϊκή Ένωση που αντλεί δύναμη από τη συλλογική μνήμη και την κοινή πολιτιστική μας ταυτότητα.

Η έκθεση φιλοξενείται στο Μουσείο του Λούβρου, ένα από τα σημαντικότερα μουσεία του κόσμου, που διατηρεί μια από τις μεγαλύτερες συλλογές κυπριακών αρχαιοτήτων εκτός Κύπρου, αριθμώντας πέραν των 4000 κυπριακών αρχαιοτήτων. Μέσα από την έκθεση αυτή επιτυγχάνεται η διεθνής προβολή του πλούσιου πολιτιστικού αποθέματος της Κύπρου και η ένταξή του σε έναν ευρύτερο ευρωπαϊκό διάλογο.

Για τους σκοπούς της έκθεσης της Κυπριακής Προεδρίας, στις αίθουσες 300 και 316 του Λούβρου, οι κυπριακές αρχαιότητες της μόνιμης συλλογής τίθενται σε δημιουργικό διάλογο με δεκαέξι επιλεγμένα αρχαία αντικείμενα που ταξίδεψαν από την Κύπρο για τον σκοπό αυτό. Παράλληλα, η έκθεση πλαισιώνεται από νέο, επιστημονικά τεκμηριωμένο ενημερωτικό υλικό, μέσα από το οποίο οι αρχαιότητες εντάσσονται στο ιστορικό και πολιτιστικό τους πλαίσιο, όπως αυτό έχει αναδειχθεί από πρόσφατες αρχαιολογικές έρευνες. Ιδιαίτερη θέση στο αφηγηματικό σχήμα της έκθεσης κατέχει η μακρά και πρωτοπόρος συμβολή των γαλλικών αρχαιολογικών αποστολών στην Κύπρο.

Η εμπειρία του επισκέπτη εμπλουτίζεται περαιτέρω με καινοτόμες ψηφιακές εφαρμογές – τρισδιάστατες αναπαραστάσεις, διαδραστικές οθόνες και εμπειρίες επαυξημένης πραγματικότητας – οι οποίες φωτίζουν πτυχές της αρχαίας ζωής, της γραφής και της γλώσσας, των λατρευτικών πρακτικών, των δικτύων εμπορικών ανταλλαγών, της ιατρικής γνώσης, αλλά και της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς του τόπου μας, μετατρέποντας τη γνώση σε βιωματική εμπειρία.

Ποιήματα μεγάλων Ελλήνων ποιητών, όπως ο Γιώργος Σεφέρης, εμπνευσμένα από το νησί, καθώς και παραδοσιακά κυπριακά τραγούδια, ενσωματώνονται στην έκθεση μέσω της ψηφιακής τεχνολογίας, γεφυρώνοντας το παρελθόν με το παρόν και προσκαλώντας το κοινό όχι μόνο να παρατηρήσει, αλλά να “ακούσει” και να αισθανθεί την πολιτιστική μνήμη, και να αντιληφθεί πόσο βαθιές είναι οι ρίζες της. Κατά τη διάρκεια της έκθεσης διοργανώνεται, επίσης, σειρά δημόσιων διαλέξεων, οι οποίες

συμβάλλουν ουσιαστικά στη διάχυση των αποτελεσμάτων της αρχαιολογικής έρευνας για την Κύπρο στο ευρύτερο διεθνές κοινό.

Η παρούσα τρίγλωσση έκδοση, αναπόσπαστο και οργανικό μέρος της έκθεσης, συνιστά ένα σημαντικό συλλογικό έργο αναφοράς, με τη συμβολή τριάντα επτά αρχαιολόγων, ιστορικών και επιστημόνων από διαφορετικά πεδία, οι οποίοι φωτίζουν πολλαπλές πτυχές της έκθεσης, της κυπριακής αρχαιολογίας και της κυπριακής συλλογής του Λούβρου.

Θα ήθελα να εκφράσω τις ειλικρινείς μου ευχαριστίες προς την υπουργό Πολιτισμού της Γαλλικής Δημοκρατίας, κυρία Rachida Dati, για την ανάδειξη των ισχυρών πολιτισμικών δεσμών μεταξύ Γαλλίας και Κύπρου. Θερμές ευχαριστίες στους επιμελητές της έκθεσης, στους συγγραφείς και σε όλους όσους εργάστηκαν για την υλοποίηση αυτού του απαιτητικού εγχειρήματος. Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλονται στο Μουσείο του Λούβρου, στο Πανεπιστήμιο Κύπρου, στο Κέντρο Αριστείας CYENS, στο Τμήμα Σύγχρονου Πολιτισμού και στο Τμήμα Αρχαιοτήτων του Υφυπουργείου Πολιτισμού της Κυπριακής Δημοκρατίας, που εργάστηκαν εντατικά επί μήνες για την επίτευξη αυτού του εξαιρετικού αποτελέσματος.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες απευθύνω στο Μουσείο του Λούβρου, που μας φιλοξενεί και μας δίνει τη μοναδική αυτή ευκαιρία να παρουσιάσουμε την έκθεση “Η Κύπρος στο Λούβρο”.

Ευχαριστίες επίσης στην Πρεσβεία της Κυπριακής Δημοκρατίας στο Παρίσι για τη στήριξη και δική της συμβολή στην υλοποίηση της έκθεσης.

Η πολιτιστική κληρονομιά της Κύπρου αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της ευρωπαϊκής και της μεσογειακής ιστορίας και πολιτισμού. Μέσα από την Κυπριακή Προεδρία, η χώρα μας απευθύνεται στην Ευρώπη και τον κόσμο με ένα ισχυρό, συνεκτικό και δημιουργικό πολιτιστικό αφήγημα, που συνδέει το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον. Εύχομαι η έκθεση και ο κατάλογός της να αποτελέσουν ουσιαστική πρόσκληση γνωριμίας με την Κύπρο, μέσα από τα τεκμήρια της αρχαιολογίας και της ιστορίας, αλλά και μέσα από τη διαχρονική, αδιάλειπτη και δημιουργική της συνέχεια.

Δρ Βασιλική Κασσιανίδου
Υφυπουργός Πολιτισμού
Κυπριακή Δημοκρατία

Πρόλογος της Προέδρου-Διευθύντριας του Μουσείου του Λούβρου

Το 1862, ο Γάλλος αρχιτέκτονας και αρχαιολόγος Edmond Duthoit εγκαταλείπει την Κύπρο, αφού για μήνες περιηγήθηκε το νησί στο πλαίσιο επίσημης αρχαιολογικής αποστολής. Σε επιστολή προς τον προϊστάμενό του, τον διακεκριμένο Eugène Viollet-Le-Duc, εκφράζει την ευχή οι ανακαλύψεις της αποστολής να μπορέσουν “να συστήσουν την κυπριακή τέχνη, έως τότε παντελώς άγνωστη, η οποία όμως αξίζει πραγματικά να μελετηθεί”. Ο ενθουσιασμός του Duthoit, που θα επιστρέψει στην Κύπρο μερικούς μήνες αργότερα, μαρτυρά τους στενούς δεσμούς ανάμεσα στην ιστορία της συγκρότησης της συλλογής κυπριακών αρχαιοτήτων του Λούβρου, από τις πλουσιότερες στον κόσμο και στη γέννηση της αρχαιολογίας στο νησί.

Είναι αυτή την πολιτισμική παρακαταθήκη, σε όλη της την ποικιλομορφία, που το Μουσείο του Λούβρου τιμά με την ευκαιρία της κυπριακής προεδρίας του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Μέχρι τον Ιούνιο του 2026, δεκαέξι αριστουργήματα από τις κρατικές κυπριακές συλλογές παρουσιάζονται στις αίθουσες του Τμήματος Ανατολικών Αρχαιοτήτων του Λούβρου, όπου συνομιλούν με τις μόνιμες συλλογές του μουσείου. Συνυφασμένα λοιπόν, τα έργα αυτά, που καλύπτουν μία τεράστια χρονολογική έκταση, αναδεικνύουν τον εξαιρετικό πολιτισμικό δυναμισμό του νησιού, το οποίο υπήρξε χοάνη στο σταυροδρόμι των αρχαίων εμπορικών οδών της Μεσογείου.

Το κοινό του Λούβρου θα μπορέσει έτσι να περιεργαστεί δύο αναθηματικά γλυπτά από την Αγία Ειρήνη, εκλεκτούς μάρτυρες της δεξιόσυνης των Κυπρίων κοροπλαστών, πλάι σε πήλινα ειδώλια που φυλάσσονται στο Λούβρο, σε μικρή απόσταση από το περίφημο αγγείο της Αμαθούντας· ή ακόμη να θαυμάσει τα εμβληματικά σταυρόσχημα ειδώλια του νησιού. Η διαδρομή, εμπλουτισμένη με πολυάριθμες ψηφιακές εφαρμογές, προσφέρει μία πραγματική εμπύθιση στην υλική και άυλη κληρονομιά της Κύπρου, όπου τα έργα και τα εκθέματα συνομιλούν με την ποίηση του Γιώργου Σεφέρη, του Κωνσταντίνου Καβάφη και με παραδοσιακά κυπριακά τραγούδια.

“Η Κύπρος στο Λούβρο” είναι καρπός μιας γόνιμης συνεργασίας ανάμεσα στο Μουσείο του Λούβρου και το Υφυπουργείο Πολιτισμού της Κυπριακής Δημοκρατίας. Δεν θα μπορούσε να υλοποιηθεί χωρίς την αφοσίωση των Κυπρίων εταίρων μας, ιδίως του Πανεπιστημίου Κύπρου και του Κέντρου Αριστείας CYENS. Θα ήθελα επίσης να εκφράσω ειλικρινείς ευχαριστίες στον Παύλο Κόμπο, πρόεδρο της Κύπρου στη Γαλλία, για την πολύτιμη συνδρομή του και να χαιρετίσω το έργο των επιμελητών αυτής της εκλεκτής έκθεσης, την Héléne Le Meaux, τον Γιώργο Παπασάββα και την Αρτέμιδα Γεωργίου. Δανείζομαι τα λόγια του Edmond Duthoit, από την επιστολή του σχετικά με την ανακάλυψη του αγγείου της Αμαθούντας, για να τολμήσω να πω ότι η έκθεση θα “κάνει αίσθηση στο Λούβρο”!

Laurence des Cars
Πρόεδρος-Διευθύντρια του Μουσείου του Λούβρου

Έκθεση με τίτλο “Η Κύπρος στο Λούβρο”, 10 Φεβρουαρίου - 22 Ιουνίου 2026

Η Κύπρος, ένα νησί στο ανατολικότερο άκρο της Ευρώπης, διαθέτει μακρά και πλούσια ιστορία που εκτείνεται για περισσότερα από 14.000 χρόνια. Τα εκτενή αρχαιολογικά της κατάλοιπα αφηγούνται την ιστορία αρχαίων κοινωνιών, που είχαν διαμορφώσει τα δικά τους πολιτισμικά δρομολόγια αξιοποιώντας τους φυσικούς πόρους του νησιού, ενώ παράλληλα αλληλεπιδρούσαν δυναμικά με τον ευρύτερο μεσογειακό κόσμο.

Καθώς η Κυπριακή Δημοκρατία αναλαμβάνει την προεδρία του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης το 2026, μία ξεχωριστή έκθεση με τίτλο “Η Κύπρος στο Λούβρο” προσφέρει στο κοινό την ευκαιρία να γνωρίσει την ιδιαίτερη πολιτισμική ταυτότητα του νησιού και την ανεξίτηλη συμβολή του στην κοινή ευρωπαϊκή κληρονομιά. Με αφορμή αυτή την ευτυχή συγκυρία, κυπριακές αρχαιότητες που ήδη εκτίθενται στο Μουσείο του Λούβρου (Αίθουσες 300 και 316) “συνομιλούν” με επιλεγμένα αρχαιολογικά ευρήματα που έχουν ταξιδέψει ειδικά από την Κύπρο. Οι προσθήκες καλύπτουν ένα ευρύ χρονολογικό φάσμα, το οποίο εκτείνεται από τη Χαλκολιθική (περ. 4000-2500 π.Χ.) έως τη Ρωμαϊκή περίοδο και τους πρώτους αιώνες της 1^{ης} χιλιετίας μ.Χ.

Παράλληλα, η έκθεση ζωντανεύει παραστατικά την αρχαία Κύπρο με τη χρήση σύγχρονων εφαρμογών ψηφιακής τεχνολογίας. Το κοινό καλείται να εξερευνήσει τον αρχαίο πολιτισμό του νησιού μέσα από τρισδιάστατες ανασυνθέσεις, διαδραστικές οθόνες και εμπειρίες επαυξημένης πραγματικότητας. Τα εμπυθιστικά αυτά εργαλεία επιτρέπουν σε επισκέπτριες και επισκέπτες να έρθουν σε επαφή με ένα ευρύ φάσμα θεματικών, από τις γλώσσες και τα συστήματα γραφής της αρχαιότητας μέχρι τις λατρευτικές πρακτικές, τα εμπορικά δίκτυα, την οικονομική ζωή και αρχαίες προσεγγίσεις ιατρικής και θεραπείας.

Στο ίδιο πλαίσιο παρουσιάζεται και η ιστορία των γαλλικών αρχαιολογικών αποστολών στην Κύπρο, από τους πρώτους ανασκαφείς μέχρι τη σύγχρονη έρευνα. Η έκθεση αναδεικνύει την ανεκτίμητη συμβολή των γαλλικών ανασκαφών και ερευνητικών προγραμμάτων στο νησί, με ιδιαίτερη έμφαση σε καθοριστικές ανακαλύψεις που φωτίζουν τους δεσμούς ανάμεσα στις δύο χώρες.

Πέρα από τα υλικά κατάλοιπα, η έκθεση προβάλλει και τον πλούτο της άυλης κληρονομιάς της Κύπρου. Ποίηση εμπνευσμένη από το νησί και την ιστορία του, καθώς και παραδοσιακά κυπριακά τραγούδια, ηχογραφημένα από την πολυφωνική γυναικεία χορωδία *Amalgamation*, συνιστούν αναπόσπαστο μέρος της εκθεσιακής εμπειρίας. Μέσα από ψηφιακά μέσα, τα λίθινα αγάλματα και τα πήλινα ειδώλια ζωντανεύουν και αποκτούν φωνή. Με τη συμβολή εμπυθιστικής τεχνολογίας, αυτά τα βουβά αρχαία τέχνηρα απαγγέλλουν εμβληματικά ποιήματα για το νησί και ερμηνεύουν κυπριακά τραγούδια, που οι μελωδίες τους, με απαρχές στον Μεσαίωνα, αντηχούν μέσα στους αιώνες. Με τον τρόπο αυτό, η έκθεση γεφυρώνει παρελθόν και μέλλον, προσκαλώντας το κοινό όχι μόνο να παρατηρήσει την πλούσια πολιτισμική κληρονομιά της Κύπρου, αλλά και να τη βιώσει και να συνομιλήσει μαζί της.

Γιώργος Παπασάββας
Πανεπιστήμιο Κύπρου

Αρτεμης Γεωργίου
Υπότροφος του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου Έρευνας
(ERC GA947749)

Hélène Le Meaux
Μουσείο του Λούβρου

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Αυτή η έκθεση υπήρξε μια ομαδική προσπάθεια από την αρχή μέχρι το τέλος. Ξεκίνησε με την ιδέα να αναδειχθεί ο κυπριακός πολιτισμός μέσα στα ευρωπαϊκά του συμφραζόμενα, με αφορμή την ανάληψη από την Κύπρο της προεδρίας του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Για τον σκοπό αυτό, πολλοί άνθρωποι, κυρίως αλλά όχι αποκλειστικά από την Κύπρο και τη Γαλλία, συνεργάστηκαν με διαφορετικές ιδιότητες, συνεισφέροντας σε αυτή την πρωτοβουλία ένα πλήθος δεξιοτήτων, καθώς και την καλή τους θέληση και την αποφασιστικότητα να στεφθεί η έκθεση με επιτυχία.

Το καθήκον της σύλληψης και της διοργάνωσης της έκθεσης σε ένα από τα πιο εμβληματικά μουσεία του κόσμου, το Λούβρο, ανατέθηκε από το Υφυπουργείο Πολιτισμού της Κυπριακής Δημοκρατίας στην Ερευνητική Μονάδα Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Κύπρου. Εκφράζουμε την ευγνωμοσύνη μας στην υφυπουργό, Βασιλική Κασσιανίδου και στην Ιωάννα Χατζηκωστή, διευθύντρια του Τμήματος Σύγχρονου Πολιτισμού του Υφυπουργείου Πολιτισμού, για την εμπιστοσύνη και τη στήριξη τους. Ευχαριστούμε επίσης το προσωπικό του Υφυπουργείου, ιδιαίτερα την Κατρίν Μοσχοβάκη, τον Ανδρέα Παπαπέτρου και τη Σκευή Χριστοδούλου, που έχουν διευκολύνει ποικιλοτρόπως τις προσπάθειές μας. Ευχαριστίες οφείλουμε και στον πρότανη του Πανεπιστημίου Κύπρου, καθηγητή Τάσο Χριστοφίδη, για την εμπιστοσύνη που επιδεικνύει προς την Ερευνητική Μονάδα Αρχαιολογίας.

Απευθύνουμε εγκάρδιες ευχαριστίες στην πρεσβεία της Κύπρου στη Γαλλία, ιδιαιτέρως στην Α.Ε. τον πρέσβη Παύλο Κόμπο για τη μέριμνα και την απарέγκλιτη στήριξη του καθ'όλη τη διάρκεια αυτής της διαδικασίας. Ευχαριστούμε επίσης την Κυριακή Ιακωβίδου Ricau για την πολύτιμη συνδρομή και καθοδήγησή της, καθώς και σε όλα τα μέλη του προσωπικού της πρεσβείας, που έχουν συμβάλει στην υλοποίηση της έκθεσης.

Πολλοί από τους ανθρώπους του Μουσείου του Λούβρου προσέφεραν βοήθεια, συμβουλές καθώς και την εμπειρογνωμοσύνη και την εμπειρία τους για την πραγματοποίηση αυτής της έκθεσης. Είμαστε ιδιαιτέρως ευγνώμονες στην πρόεδρο-διευθύντρια του Μουσείου, Laurence des Cars, τον Matthias Grolier (διευθυντή του γραφείου της προέδρου-διευθύντριας) και την Pauline Bonnet de Paillerets (σύμβουλο ευρωπαϊκών και διεθνών θεμάτων) που ενέκριναν την ιδέα και τον σχεδιασμό της έκθεσης και μας έδωσαν την ευκαιρία να φιλοξενηθούμε στο διακεκριμένο τους μουσείο. Είμαστε εξίσου υπόχρεοι στο προσωπικό διαφόρων τμημάτων του Λούβρου, το οποίο αφιέρωσε ιδιαίτερη φροντίδα και μήνες προεργασίας στο συγκεκριμένο έργο: Ariane Thomas και Jorge Vasquez από το Τμήμα Ανατολικών Αρχαιοτήτων· Aline François (διευθύντρια), και Anne Behr (αναπληρώτρια διευθύντρια) της Διεύθυνσης Εκθέσεων και Εκδόσεων· Marie Ormevil, Carine Vuillermet, και Claire Chalvet από την Υπηρεσία Εκθέσεων και Δανείων· Clémentine Girard Nègre, Victoria Gertenbach, Philippe Leclercq και Charles Couteau από την Υπηρεσία Σχεδιασμού· Camille Emina και Néïs Bartalou από την Υπηρεσία Ψηφιακών Παραγωγών· Gautier Verbeke, Céline Brunet-Moret, Zoe Blumenfeld-Chiodo, Lou Seillier, Moira Filliol, Marcel Perrin και Cécile Guillermin από τη Διεύθυνση Διαμεσολάβησης και Κοινού· Anastasia Grigorieva, Lois Dintimille Pext από τη Διεύθυνση Οικονομικών και Νομικών Υποθέσεων και Πόρων/Υπηρεσία Πολυμέσων· Carol Manzano, Véronique Koffel από

την Υπηρεσία Αρχιτεκτονικής, Συντήρησης και Κήπων/Υπηρεσία Εγκατάστασης και Συντήρησης Σήμανσης: Stéphanie Hussonnois-Bouhayati, Marie Payet, Laurence Roussel, Apolline Rousseau, Isabelle Lou-Bonafonte, Margault Aubry και Fabienne Grange από τη Διεύθυνση Εξωτερικών Σχέσεων και Επικοινωνίας: Luc Tramier, Fabrice Laurent, Dorothee Gruser, Sylvie Dupont, Marion Doireau, Jean-Louis Jasawant, Victor Almeida-Alves, Mustapha Khames και Sébastien Née από τη Διεύθυνση Καλλιτεχνικών Εργαστηρίων και Παρουσίασης Συλλογών. Η έκθεση “Η Κύπρος στο Λούβρο” οφείλει πολλά στην αφοσίωση και το ουσιαστικό έργο που επιτέλεσαν όλοι αυτοί οι άνθρωποι τον τελευταίο χρόνο.

Εκφράζουμε επίσης την ευγνωμοσύνη μας στην Κλειώ Καραγιώργη, που διορίστηκε ειδικά για αυτή την έκθεση από το Υφυπουργείο Πολιτισμού της Κυπριακής Δημοκρατίας, κομίζοντας τη μακρά της εμπειρία και λειτουργώντας επανειλημμένως ως σταθερή και αξιόπιστη πηγή συμβουλών, πληροφοριών, λύσεων και ιδεών σε ποικίλες πτυχές.

Το εγχείρημα αυτό δεν θα ήταν εφικτό χωρίς την πολύτιμη συμβολή της Ειρήνης Κατσούρη, στην οποία απευθύνουμε εγκάρδιες ευχαριστίες. Η πολυσιδής, δημιουργική και εποικοδομητική συνεισφορά της σε όλα τα στάδια της προετοιμασίας της έκθεσης και του ψηφιακού καταλόγου υπήρξε καταλυτική· της οφείλουμε πολλά για την ακούραστη εργασία της, τη διορατικότητά της, την αφοσίωσή της και τον επαγγελματισμό της.

Θερμές ευχαριστίες οφείλουμε και στο προσωπικό του Τμήματος Αρχαιοτήτων Κύπρου του Υφυπουργείου Πολιτισμού της Κύπρου. Είμαστε ιδιαίτερα ευγνώμονες προς τον διευθυντή του Τμήματος, Γιώργο Γεωργίου, που στήριξε το εγχείρημα και παραχώρησε άδεια εξαγωγής αρχαίων κυπριακών τεχνουργημάτων στη Γαλλία για τις ανάγκες της παρούσας προσωρινής έκθεσης· προς την Ευτυχία Ζαχαρίου, επιμελήτρια αρχαιοτήτων, για την πολύτιμη και απλόχερη υποστήριξή της· προς την Άννα Σατράκη, λειτουργό αρχαιοτήτων, για την πολύπλευρη συμβολή της στην προετοιμασία της έκθεσης· προς τον Γιάννη Βιολάρη, λειτουργό αρχαιοτήτων, που διευκόλυνε τα επιτόπια γυρίσματα στην αρχαιολογική θέση της Αμαθούντας· προς την Ελένη Λοϊζίδου, συντηρήτρια αρχαιοτήτων, όχι μόνο για τη συντήρηση των αρχαιοτήτων που ταξίδεψαν στο Παρίσι, αλλά και για τη συνεχή μέριμνα και φροντίδα της τους τελευταίους μήνες, καθώς και για την επίβλεψη όλων των αναγκαίων διαδικασιών· προς την Ουρανία Μακρή, ανώτερη τεχνικό, για το έργο της στη συντήρηση ορισμένων τεχνουργημάτων· προς την Ασπασία Γεωργιάδου από το Φωτογραφικό Αρχείο του Τμήματος Αρχαιοτήτων για τη συνδρομή της στη διερεύνηση των αρχείων και τον εντοπισμό των εικόνων που χρησιμοποιήθηκαν στην έκθεση· προς τον Γιώργο Μασούρα και τον Χρύσανθο Χρυσάνθου, ανώτερα στελέχη του Κυπριακού Μουσείου· καθώς και προς όλο το προσωπικό των αποθηκών του Μουσείου για την ανεκτίμητη βοήθειά του στην προετοιμασία των τεχνέργων για μεταφορά.

Ευχαριστούμε την Υπηρεσία Κυπριακής Χειροτεχνίας του Υφυπουργείου Πολιτισμού και ιδιαίτερα τη διευθύντρια, Μαρία Αναξαγόρα, για την πολύτιμη συνεργασία και τη δημιουργική της συνεισφορά στην προετοιμασία αντικειμένων που σχεδιάστηκαν ειδικά για την έκθεση και διατίθενται προς πώληση στο πωλητήριο του Μουσείου του Λούβρου.

Η παρούσα έκθεση δεν θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί χωρίς τη συνεργασία και τη συλλογική προσπάθεια του Κέντρου Αριστείας CYENS. Πολλές ομάδες έθεσαν τις δεξιότητές τους στην υπηρεσία αυτής της πρωτοβουλίας και τους είμαστε ευγνώμονες που έδωσαν ζωή στην αρχική σύλληψη και τις ιδέες μας. Ο Κλεάνθης Νεοκλέους και ο Παναγιώτης Χαραλάμπους, ως συντονιστές του έργου,

καθοδήγησαν και εργάστηκαν με τις εξής ομάδες, που διακρίθηκαν για την αποτελεσματικότητα και τον επαγγελματισμό τους: Φώτος Φραγκούδης, Κάλλη Κουλλουφίδου, Αλεξ Πολυδώρου, Alex Baldwin για την Ανάπτυξη Λογισμικού· Μαρία Παύλου, Ανδρέας Λέρνης, Ismail Hadjri Giraldo και Παναγιώτης Κυριάκου για τη Μοντελοποίηση 3D και τις Τρισδιάστατες Κινούμενες Εικόνες, καθώς και για την Παραγωγή Πολυμέσων· και Μυρτώ Αριστείδου, Στρατής Παντελίδης και Παντελής Παντελή για την Ψηφιακή Κατασκευή και την Ταχεία Πρωτοτυποποίηση. Οφείλουμε ευγνωμοσύνη σε όλες και όλους.

Είμαστε υπόχρεοι σε αρχαιολόγους, μελετήτριες και μελετητές από διάφορες χώρες, που έγραψαν κείμενα και λήμματα για την Έκθεση και τον συνοδευτικό ψηφιακό κατάλογο: τον Δημήτριο Μιχαηλίδη, τη Μαρία Ιακώβου και τον Πέτρο Παπαπολυβίου από το Πανεπιστήμιο Κύπρου· την Annie Caubet από το Μουσείο του Λούβρου· τον Antoine Hermay και τη Nolwenn Lécuyer από το Πανεπιστήμιο Aix-Marseille· τη Marguerite Yon, τη Sabine Fourrier, την Anna Cannanò, τον Alain Le Brun και την Odile Daune-Le Brun, τον Jean-Denis Vigne, τη Margot Hoffelt, τη Véronique François και τον Ανδρέα Νικολαΐδη από το Εθνικό Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών (CNRS) της Γαλλίας· τη François Briois από το Πανεπιστήμιο Toulouse-Jean Jaurès· τον Jean Guilaine από το Collège de France· την Claire Balandier από το Πανεπιστήμιο της Avignon· την Philippa Steele από το Πανεπιστήμιο του Cambridge· την Diane Bolger από το Πανεπιστήμιο του Εδιμβούργου· τον Γιώργο Μπουρογιάννη από το Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου· τον Σοφοκλή Χατζησάββα και τη Δήμητρα Αριστοτέλους από το Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου· την Elizabeth Hoak-Doering από το Πανεπιστήμιο Humboldt του Βερολίνου· τον José Ángel Zamora López από το Εθνικό Συμβούλιο Ερευνών της Ισπανίας· την Ewdoksia Paruci-Władyska από το Γιαγκελόνιο Πανεπιστήμιο της Βαρσοβίας· τους Ανδρέα Αναγιωτό και Κυριάκο Θεμιστοκλέους από το Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο Κύπρου· τον Νάσο Βαγενά από το Πανεπιστήμιο Αθηνών· τη Μαρίνα Ροδοσθένους-Μπαλάφα από το Πανεπιστήμιο Λευκωσίας· τον Ιωσήφ Χατζηκυριάκο από το Ίδρυμα Φοίβου Σταυρίδη στη Λάρνακα· τον Ανδρέα Χατζηλουκά από το Ίδρυμα Μουσείου Κώστα Αργυρού στον Μαζωτό· την Elizabeth Goring (ανεξάρτητη ερευνήτρια)· καθώς και τον Νίκο Ορφανίδη, συγγραφέα.

Καθοριστικές για την ολοκλήρωση της έκθεσης υπήρξαν η προνοητικότητα και η γενναιοδωρία πολλών ανθρώπων, οι οποίοι παραχώρησαν άδειες και πνευματικά δικαιώματα. Ιδιαίτερη ευγνωμοσύνη οφείλουμε στη Δάφνη Κρίνου, εγγονή της Μάρως Σεφέρη, για την άδεια χρήσης των ποιημάτων του Γιώργου Σεφέρη, καθώς και για τη μαρτυρία ότι μεγάλωσε στην Αθήνα, σε ένα σπίτι γεμάτο ιστορίες για την Κύπρο· όπως και στη Μαριλένα Πανουργιά των Εκδόσεων Ίκαρος, Αθήνα. Η Στάλω Μόντη-Πουαγκαρέ, κόρη του ποιητή Κώστα Μόντη, μας παραχώρησε ευγενώς την άδεια χρήσης ενός ποιήματος του πατέρα της και διευθέτησε τη μετάφρασή του στα αγγλικά (από την ίδια) και στα γαλλικά (από τη Σύλβια Ιωαννίδου). Τέλος, ο Michel Volkovitch και οι εκδόσεις “Le Miel des Anges” μας παραχώρησαν γενναιόδωρα την άδεια χρήσης των εξαιρετικών γαλλικών μεταφράσεων των ποιημάτων του Γιώργου Σεφέρη και του Κωνσταντίνου Καβάφη.

Ευχαριστούμε τους θεσμικούς φορείς οι οποίοι παραχώρησαν άδεια χρήσης φωτογραφικού υλικού από μουσεία και αρχαιολογικές συλλογές που υπάγονται στην αρμοδιότητά τους: το Υπουργείο Πολιτισμού της Ελλάδας· το Υπουργείο Τουρισμού και Αρχαιοτήτων της Αιγύπτου, καθώς και τον Mohamed Ismail Khaled, γενικό γραμματέα του Ανωτάτου Συμβουλίου Αρχαιοτήτων της Αιγύπτου· τη Véronique Chankowski και τη Γαλλική Σχολή Αθηνών· την Diana Craig Patch και το Μητροπολιτικό Μουσείο Τέχνης· τον καθηγητή Cemal Pulak και το Ινστιτούτο Ενάλιας Αρχαιολογίας· το Cyprus American Archaeological Research Institute και το Αρχείο Καβάφη του Ιδρύματος Ωνάση.

Ευχαριστούμε επίσης το Princeton University Press για την άδεια χρήσης των θαυμάσιων μεταφράσεων των ποιημάτων του Σεφέρη και του Καβάφη από τους Edmund Keeley και Philip Sherrard· την Arcadium Productions P.C. για τη χρήση παλαιών ηχογραφήσεων της Lyra Records με ποιήματα του Σεφέρη, με τη φωνή του ίδιου του ποιητή· το Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος, το Βρετανικό Μουσείο και τη Λαυρεντιανή Βιβλιοθήκη στη Φλωρεντία για την παραχώρηση φωτογραφικού υλικού.

Η έκθεση ζωντανεύει μέσα από τις φωνές και τις ερμηνείες Κύπριων ηθοποιών και τραγουδιστών. Οι ηχογραφήσεις παραδοσιακών κυπριακών τραγουδιών, που πραγματοποιήθηκαν ειδικά για αυτό το έργο, εκτελέστηκαν με ιδιαίτερο ταλέντο και δημιουργικότητα από τη γυναικεία χορωδία Amalgamation, υπό την καλλιτεχνική διεύθυνση της μαέστρου Βασιλικής Αναστασίου. Για τις συγκεκριμένες ηχογραφήσεις, η χορωδία απαρτιζόταν από τις Λήδα Μαππουρίδου, Παναγιώτα Κωνσταντή, Αργυρώ Χριστοδούλου, Αννίτα Κωνσταντίνου, Μαρία-Αντρεα Σωκράτους, Χαρά Ζυμαρά, Μικαέλλα Καρακόνδυλου, Αναστασία Προκόπη Τάκη, Μικαέλα Τσαγκάρη, Χριστίνα Παπαμιχαήλ, Χριστίνα Σκαλαμπρινού, Βασιλική Αναστασίου και Μυρτώ Αριστείδου. Οι διασκευές των τραγουδιών έγιναν από τη Βασιλική Αναστασίου, τον Ανδρέα Παντελή και τον Ανδρέα Παπαπέτρου. Η ηχογράφιση, η μίξη και το mastering έγιναν από τη Μικαέλα Τσαγκάρη (The Elbow Room, Records & Productions). Ευχαριστούμε θερμά όλες και όλους.

Τα ποιήματα των Γιώργου Σεφέρη, Κωνσταντίνου Καβάφη και Κώστα Μόντη ηχογραφήθηκαν ειδικά για την έκθεση, με ιδιαίτερη ευαισθησία και εκφραστικότητα. Θερμές ευχαριστίες απευθύνονται στον Βαρνάβα Κυριαζή και την Άννα Γιαγκιόζη, που απήγγειλαν στα ελληνικά· στον Ανδρέα Αραούζο, τη Δάφνη Αλεξάντερ και την Christina Reis, που διάβασαν τα ποιήματα στα αγγλικά· καθώς και στην Catherine Louis Nikita και τον Matthieu Devrary, που απήγγειλαν στα γαλλικά. Την ευθύνη του ήχου και των ηχογραφήσεων είχε η Μικαέλα Τσαγκάρη (The Elbow Room, Records & Productions).

Οι μεταφράσεις των κειμένων για τον ψηφιακό κατάλογο εκπονήθηκαν με αρτιότητα και εμπριθία από τη Δέσποινα Πυρκεττή (Improbable Fiction) προς τα αγγλικά και τα ελληνικά και από τη Διαμάντω Στυλιανού (delta dot) προς τα γαλλικά.

Ο σχεδιασμός του ψηφιακού καταλόγου υλοποιήθηκε με αμεσότητα και δεξιοτεχνία από τη Νάσια Δημητρίου.

Ευχαριστούμε επίσης την Αλεξάνδρα Σαμουήλ και τη Νάτια Χαραλαμπίδου για τις συμβουλές και την καθοδήγησή τους σε σχέση με τα ποιήματα που παρουσιάζονται στην έκθεση.

Γιώργος Παπασάββας
Πανεπιστήμιο Κύπρου

Άρτεμις Γεωργίου
Υπότροφος του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου Έρευνας
(ERC GA947749)

Hélène Le Meaux
Μουσείο του Λούβρου

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ
ΥΣΤΕΡΗ ΕΠΙΠΑΛΑΙΟΛΙΘΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	12η-10η ΧΙΛΙΕΤΙΑ π.Χ.
ΝΕΟΛΙΘΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	10η-5η ΧΙΛΙΕΤΙΑ π.Χ.
ΑΚΕΡΑΜΙΚΗ (ΠΡΟΚΕΡΑΜΙΚΗ) ΝΕΟΛΙΘΙΚΗ	10η-6η ΧΙΛΙΕΤΙΑ π.Χ.
ΚΕΡΑΜΙΚΗ ΝΕΟΛΙΘΙΚΗ	5500/5000-4000/3900 π.Χ.
ΧΑΛΚΟΛΙΘΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	3900-2500 π.Χ.
ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ	2500-1100 π.Χ.
ΦΑΣΗ ΤΗΣ ΦΙΛΙΑΣ	2500-2400/2300 π.Χ.
ΠΡΩΪΜΗ ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ	2400/2300-2000/1900 π.Χ.
ΜΕΣΗ ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ	2000/1900-1650 π.Χ.
ΥΣΤΕΡΗ ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ	1650-1100 π.Χ.
ΚΥΠΡΟΓΕΩΜΕΤΡΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	1100-750 π.Χ.
ΚΥΠΡΟΑΡΧΑΪΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	750-480 π.Χ.
ΚΥΠΡΟΚΛΑΣΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	480-312/310 π.Χ.
ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	312/310-58/30 π.Χ.
ΡΩΜΑΪΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	58/30 π.Χ.-395 μ.Χ.
ΥΣΤΕΡΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ	4ος-7ος ΑΙΩΝΑΣ μ.Χ.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

Άρτεμις Γεωργίου
Πανεπιστήμιο Κύπρου

Η Κύπρος, το τρίτο μεγαλύτερο και ανατολικότερο νησί της Μεσογείου, κατοικείται συνεχώς από την αρχή της περιόδου του Ολόκαινου (12^η χιλιετία π.Χ.). Τα ίχνη της ανθρώπινης δραστηριότητας, εφευρετικότητας και ανθεκτικότητας είναι βαθιά χαραγμένα στο τοπίο του νησιού.

Η ανθρώπινη παρουσία στην Κύπρο ξεκίνησε από την **Ύστερη Επιπαλαιολιθική περίοδο**, γύρω στο 12.000 π.Χ., όταν ομάδες κυνηγών-τροφοσυλλεκτών επισκέπτονταν το νησί εποχιακά, εγκαθιστώντας μικρά εποχιακά καταλύματα. Αρχαιολογικά ίχνη αυτών των πρωτοπόρων θαλασσοπόρων ομάδων, που κυνηγούσαν ενδημική πανίδα (π.χ. πυγμαίους ιπποπόταμους και ελέφαντες) και προμηθεύονταν πρώτες ύλες, μπορούν να εντοπιστούν στο Ακρωτήριο-Αετόκρεμνος.

Κατά την **Ακεραμική Νεολιθική περίοδο** (περίπου 9000-5000 π.Χ.), εμφανίστηκαν μόνιμοι οικισμοί, όπως ο Άγιος Τύχωνας-Κλήμονας, σηματοδοτώντας τη σταδιακή μετάβαση στη γεωργία και την κτηνοτροφία. Η περίοδος αυτή αντιπροσωπεύεται καλύτερα από τον οικισμό της Χοιροκοιτίας, που χαρακτηρίζεται από κυκλικές οικίες, προσεκτικό σχεδιασμό του οικισμού και κοινοτικά έργα. Μετά από μια σύντομη παύση, εδραιώθηκε η **Κεραμική Νεολιθική περίοδος** (5000-4000 π.Χ.), που σηματοδοτεί την πρωιμότερη εμφάνιση της κεραμικής.

Ακολούθησε η **Χαλκολιθική περίοδος** (4000-2500 π.Χ.), η οποία σηματοδότησε τα πρώτα πειράματα με τον χαλκό. Χαρακτηριστικά προϊόντα της περιόδου είναι τα σταυρόσχημα ειδώλια από πικρόλιθο, που σχετίζονται με συμβολικές και κοινωνικές πρακτικές. Αν και εξακολουθούν να έχουν δομή ενός χωριού, θέσεις όπως η Λέμπα-Λάγκους και η Κισσόνεργα-Μοσφίλια, διακρίνονται για την κεντρική διαχείριση, την αυξανόμενη κοινωνική πολυπλοκότητα και τις ευρύτερες διαπεριφερειακές επαφές.

Η ΚΥΠΡΟΣ ΣΤΟ ΛΟΥΒΡΟ

Η μεταβατική περίοδος προς την **Εποχή του Χαλκού** στην Κύπρο είναι γνωστή ως "Φάση της Φιλιάς" (περίπου 2500-2300 π.Χ.). Χαρακτηρίζεται από την εισαγωγή νέων ειδών ζώων, νέων τύπων αγγείων και της τεχνογνωσίας της επεξεργασίας του χαλκού. Κατά την **Πρώιμη Εποχή του Χαλκού** (2300-1900 π.Χ.), οι κυπριακές κοινότητες ήταν οργανωμένες σε μεγάλα αγρο-κτηνοτροφικά χωριά, όπως το Μαρκί-Αλώνια και η Σωτήρα-Καμινούδια και παρουσίαζαν εξειδίκευση στη μεταλλοτεχνία και την αγγειοπλαστική. Κατά τη **Μέση Εποχή του Χαλκού** (1900-1650 π.Χ.), οι αυξημένες επαφές σε μεγάλες αποστάσεις υποδηλώνουν ότι οι κοινωνίες γίνονταν όλο και πιο εξωστρεφείς.

Κατά την **Ύστερη Εποχή του Χαλκού** (1650-1100 π.Χ.) η Κύπρος γίνεται σημαντικός παραγωγός και εξαγωγέας χαλκού. Το νησί ήταν γνωστό με το όνομα *Αλασία* σε γραπτές μαρτυρίες άλλων περιοχών. Ευημερούσες πόλεις, όπως η Έγκωμη, το Κίτιον, η Καλαβασός και η Παλαιίπαφος, παρουσιάζουν έναν κοσμοπολίτικο αστικό πολιτισμό που άνθισε μέσα σε εκτεταμένα δίκτυα θαλάσσιου εμπορίου χαλκού. Την περίοδο αυτή εμφανίστηκε για πρώτη φορά ο κεραμικός τροχός, η μνημειακή αρχιτεκτονική με πελεκητούς λίθους και ένα τοπικό σύστημα γραφής.

Η **Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου** (“Κυπρογεωμετρική”, 1100-750 π.Χ.) σηματοδότησε τόσο συνέχειες, όπως για παράδειγμα τη χρήση της τοπικής συλλαβικής γραφής, όσο και μετασχηματισμούς, όπως την αναδιοργάνωση του οικιστικού τοπίου του νησιού. Κατά την **Κυπροαρχαϊκή περίοδο** (750-480 π.Χ.) εδραιώθηκαν οι πόλεις-βασίλεια του νησιού, κάθε ένα από τα οποία χαρακτηριζόταν από τις δικές του πολιτικές δομές και καλλιτεχνικές παραδόσεις. Κατά την **Κυπροκλασική εποχή** (480-310 π.Χ.), οι πολιτείες του νησιού αντιμετώπισαν την επιρροή και επέκταση της Περσικής Αυτοκρατορίας. Μεταξύ άλλων η Σαλαμίνα, το Κίτιον, η Πάφος, η Αμαθούντα και το Κούριον απέδωσαν πλούσια αρχαιολογικά ευρήματα (επιγραφές, νομίσματα και βασιλικούς τάφους) που τεκμηριώνουν τον πολιτικό ανταγωνισμό και την ακμάζουσα καλλιτεχνική παραγωγή.

Τα ανεξάρτητα κυπριακά βασίλεια καθαιρέθηκαν υπό την κυριαρχία των Πτολεμαίων της Αιγύπτου κατά την **Ελληνιστική περίοδο** (310-30 π.Χ.), όταν η Κύπρος έγινε μια ενιαία επαρχία. Αργότερα ενσωματώθηκε στη **Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία** (30 π.Χ.). Ως ρωμαϊκή επαρχία, η Κύπρος γνώρισε μακροχρόνια σταθερότητα και ευημερία. Οι μεγάλες πόλεις κοσμήθηκαν με θέατρα, λουτρά και δημόσια μνημεία. Κατά την **Ύστερη Αρχαιότητα** (4ος-7ος αι. μ.Χ.), η Κύπρος αποτελούσε μέρος της Ανατολικής Ρωμαϊκής (**Βυζαντινής**) Αυτοκρατορίας. Ο Χριστιανισμός αναδιαμόρφωσε την κυπριακή κοινωνία, όπως αυτό αποτυπώνεται σε μνημειώδεις βασιλικές, όπως η Καμπανόπετρα στη Σαλαμίνα. Οι επαναλαμβανόμενες αραβικές επιδρομές και η παρακμή των αστικών κέντρων στα μέσα του 7ου αιώνα σηματοδότησαν το τέλος της Ύστερης Ρωμαϊκής περιόδου του νησιού και την αρχή μιας νέας εποχής.

ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ
ΚΑΙ ΓΑΛΛΙΑ

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΚΥΠΡΙΑΚΗΣ ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΣΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΟΥ ΛΟΥΒΡΟΥ

Annie Caubet

Μουσείο του Λούβρου

Η κυπριακή αίθουσα του Μουσείου του Λούβρου το 1910. © Μουσείο του Λούβρου, Τμήμα Ανατολικών Αρχαιοτήτων, Υπηρεσία Μελετών και Τεκμηρίωσης.

Η περίοδος των περιηγητών και των προξένων

Η συγκρότηση των κυπριακών συλλογών του Λούβρου συνδέεται με την ανάπτυξη της αρχαιολογικής έρευνας στις χώρες της Ανατολικής Μεσογείου κατά το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα. Περιηγητές ή κατά τόπους πρόξενοι διατηρούσαν αλληλογραφία με οριενταλιστές και νομισματολόγους, τους οποίους προσέλκυε η Κύπρος λόγω των επιγραφών και των νομισμάτων που έρχονταν στο φως. Τα πρώτα τεκμήρια που μεταφέρθηκαν από το νησί στο Λούβρο οφείλονται στη δραστηριότητα των duc de Luynes,¹ Félicien de Saulcy² ή του de Guillaume-Rey³. Το 1862, το ταξίδι του Melchior de Vogüé στην Κύπρο είχε στόχο να εμβαθύνει στις γνώσεις που

¹ Ενεπίγραφη πινακίδα του Ιδαίου, Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας: αρ. εύρ. χάλκινα 2297· φιάλη χρυσοτεχνίας στο Λούβρο: ΑΟ 20134.

² Φιάλη χρυσοτεχνίας, Ιδάλιον, ΑΟ 20135.

³ Βάση αγάλματος με φοινικική αφιέρωση στον Μελκάρτ, Κίτιον: ΑΟ 4826.

Η κυπριακή αίθουσα του Μουσείου του Λούβρου το 1910. © Μουσείο του Λούβρου, Τμήμα Ανατολικών Αρχαιοτήτων, Υπηρεσία Μελετών και Τεκμηρίωσης.

Μουσείο του Λούβρου, αίθουσα XIX στο σχέδιο Parrot (σημερινή αίθουσα 316). Άποψη του κολοσσιαίου αγγείου από την Αμαθούντα. 1960; © Μουσείο του Λούβρου, Τμήμα Ανατολικών Αρχαιοτήτων, Υπηρεσία Μελετών και Τεκμηρίωσης.

είχαν αποκτηθεί κατά την αποστολή του Ernest Renan στη Φοινίκη. Ο de Vogüé επικεντρώθηκε στην επιγραφική⁴ και στα μνημεία που άφησαν πίσω τους οι Λουζινιανοί. Ο Camille Enlart αξιοποίησε τα σχέδια του αββαείου του Μπέλαπαίς και του κάστρου του Βουφαβέντο από τον αρχιτέκτονα Edmond Duthoit για τη μονογραφία του σχετικά με τη γοθτική τέχνη της Κύπρου.⁵ Επιστρέφοντας μόνος το 1865, ο Duthoit οργάνωσε τη μεταφορά στη Γαλλία του μεγάλου λίθινου αγγείου από την ακρόπολη της Αμαθούντας,⁶ καθώς και των πολυάριθμων αναθηματικών γλυπτών που ανακάλυψε στους Γόλγους, στη Μαλλούρα, στην Τράπεζα και στο Άρσορ. Στη συνέχεια, ο Γάλλος πρόξενος Tiburce Colonna-Ceccaldi διερεύνησε τις νεκροπόλεις του Ιδαίου και εντόπισε στο Τρίκωμο ένα αρχαϊκό ιερό,⁷ από το οποίο προέρχεται το πιο μνημειώδες άγαλμα θεάς του Λούβρου. Ο αδελφός του, Georges, από τους πρώτους που πραγματικά ειδικεύτηκαν στην κυπριακή αρχαιολογία, ανέλαβε την ταξινόμηση των ευρημάτων του Hamilton Lang στο Ιδάλιο και στην Πύλα, τα οποία εισήλθαν στο Λούβρο.⁸ Όσο για τον Luigi Palma di Cesnola, Αμερικανό πρόξενο στη Λάρνακα από το 1865 μέχρι το 1876, διεξήγαγε εντατικές ανασκαφές, κυρίως στην Αμαθούντα και στο Κούριο. Παρότι το μεγαλύτερο μέρος των συλλογών του βρίσκεται σήμερα στη Νέα Υόρκη, ορισμένα από τα ευρήματά του αποκτήθηκαν και από γαλλικά μουσεία – το Λούβρο, το μουσείο του Saint-Germain-en-Laye και το μουσείο Borély – κατά τη δημοπρασία που πραγματοποιήθηκε στο Παρίσι το 1870.⁹

Όταν το νησί τέθηκε υπό βρετανική διοίκηση το 1878, περιορίστηκε κάπως η αναρχία που επικρατούσε στην αρχαιολογική έρευνα. Ως εκ τούτου, το Λούβρο απέκτησε

⁴ Δίγραφο επιτύμβια επιγραφή: “Εγώ είμαι Κάρυξ”, Γόλγοι (AM 3381), κλειδί για την αποκωδικοποίηση της κυπριακής συλλαβικής γραφής.

⁵ Camille Enlart, 1999: *L'art gothique et la Renaissance en Chypre*, Παρίσι, Ernest Leroux, 2 τόμοι. Στο 8^ο, XXXII-756 σελίδες, 419 εικ. και 34 πίν.

⁶ Το λίθινο αγγείο της Αμαθούντας AO 22897

⁷ Θεά του Τρικώμου N 3497.

⁸ Άρτεμις από το ιερό της Πύλας, ανεσκαμμένο από τον Hamilton Lang: MNB 357-358.

⁹ Μουσικός με λύρα: N 3523.

Μουσείο του Λούβρου, αίθουσα XIX στο σχέδιο Parrot (σημερινή αίθουσα 316), 1960; © Μουσείο του Λούβρου, Τμήμα Ανατολικών Αρχαιοτήτων, Υπηρεσία Μελετών και Τεκμηρίωσης.

καλά τεκμηριωμένα δείγματα από τις ανασκαφές του Max Ohnefalsch-Richter στο Μάριον-Αρσινόη και στην Άχνα.¹⁰

Επιτόπου, λόγιοι προερχόμενοι από σημαντικές οικογένειες της νήσου, όπως οι οικογένειες Πιερίδη, Τάνου και Μάλη, ενημέρωναν τον ευρωπαϊκό επιστημονικό κόσμο για τις νέες ανακαλύψεις, αποστέλλοντας στη Γαλλία έργα μείζονος σημασίας¹¹. Στο Λούβρο, μετά τη δημιουργία του Τμήματος Ανατολικών Αρχαιοτήτων το 1881, οι Έφοροι συνέταξαν τους πρώτους επιστημονικούς καταλόγους των κυπριακών αρχαιοτήτων: ο Léon Heuzey¹² για τα πήλινα ειδώλια και ο Edmond Pottier¹³ για την κεραμική.

Ανάμεσα στα εξαιρετικά αντικείμενα που εμπλούτισαν τις συλλογές αυτής της περιόδου, αξίζει να αναφερθούν τα πρώτα εικονιστικά αγγεία της Πρωτοκυπριακής περιόδου, δωρεά του Auguste-Émile Boyssset, Γάλλου προξένου (1891-1900), στο Λούβρο και στο μουσείο των Σεβρών,¹⁴ καθώς και τα πρώτα χαλκολιθικά ειδώλια που ανακαλύφθηκαν από τον Paul-Louis Couchoud το 1902.¹⁵

Οι νεότεροι χρόνοι και οι επιστημονικές ανασκαφές

Στη διάρκεια του μεσοπολέμου, ενώ η σουηδική αποστολή υπό τη διεύθυνση του Einar Gjerstad έθετε τα επιστημονικά θεμέλια της κυπριακής αρχαιολογίας, ο Claude Schaeffer επανέλαβε την ανασκαφή της Έγκωμης. Τα ευρήματά του διαμοιράστηκαν μεταξύ της Κύπρου, του Μουσείου Εθνικών Αρχαιοτήτων του Saint-Germain-en-Laye και του Τμήματος Ανατολικών Αρχαιοτήτων του Λούβρου, το οποίο διηύθυνε ο René Dussaud. Περιλάμβαναν ταφικά σύνολα, μυκηναϊκή κεραμική,¹⁶ όπλα και χάλκινα εργαλεία, καθώς και το χάλκινο ειδώλιο του συμποσιάζοντος θεού,¹⁷ προερχόμενο από το “Κτήριο 18”. Ο Schaeffer εξερεύνησε επίσης τη νεκρόπολη της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού στους Βουνούς, πλούσια σε εικονιστική κεραμική.¹⁸

Ο ελληνιστής Jean Bérard ξεκίνησε το 1952 την έρευνα των αρχαιολογικών καταλοίπων που σχετίζονταν με τους ιδρυτικούς θρύλους των ομηρικών ηρώων. Στη νεκρόπολη του Κτήματος (Πάφος) εντόπισε υλικό της Κυπρο-Γεωμετρικής I-III περιόδου. Το 1963, η δημοσίευση του υλικού από τον Jean Deshayes τελειοποίησε την τυπολογία που είχαν καθιερώσει οι Σουηδοί. Το σύνολο αυτό αποτέλεσε τον τελευταίο διαμοιρασμό αρχαιοτήτων μεταξύ Κύπρου και Γαλλίας.

Έκτοτε, σύμφωνα με τη νομοθεσία, κάθε ανακάλυψη παραμένει στο νησί. Εντούτοις, το Μουσείο του Λούβρου συμμετέχει στα επιτόπια έργα και στην ανάπτυξη της επιστημονικής έρευνας από γαλλοκυπριακές ομάδες.

¹⁰ Μάριον: AM 77· Άχνα: AM 3544.

¹¹ Πιερίδης: AO 1449· Τάνος: AM 646, 650· Μάλης: AM 972.

¹² Léon Heuzey, *Les figurines de terre cuite orientales*, Παρίσι 1882, 2η έκδοση αναθεωρημένη από τον E. Pottier, 1923.

¹³ Edmond Pottier *Corpus Vasorum Antiquorum, Louvre 5, Γαλλία, Παρίσι 1928*.

¹⁴ Ομοίωμα πλοίου, Μεσοκυπριακή περίοδος, AM 972.

¹⁵ Χαλκολιθικά ειδώλια: AM 1144, AM 1176.

¹⁶ Μυκηναϊκός κρατήρας: AO 18591.

¹⁷ Συμποσιαστής: AM 2190-2191.

¹⁸ Ερυθρά στιλβωμένα αγγεία: AO 17512, 17513, 17517.

Hélène Le Meaux
Μουσείο του Λούβρου

ΤΟ ΑΓΓΕΙΟ ΤΗΣ ΑΜΑΘΟΥΝΤΑΣ

Γενική παρουσίαση

“Αριστούργημα αρχαϊκής τέχνης”, κατά τον κόμη Melchior de Vogüé, ο οποίος είχε διευθύνει τη γαλλική αρχαιολογική αποστολή στην Κύπρο μεταξύ 1862 και 1865, αυτό το ογκώδες μονολιθικό αγγείο από ασβεστόλιθο, με διάμετρο πέραν των 3 μ., ύψους σχεδόν 2 μ. και βάρους περίπου 13 τόνων, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον από τελετουργική και επιγραφική άποψη.

Τοποθετημένο στον αύλειο χώρο του ιερού, το αγγείο αυτό δεν ήταν μόνο του· ένα δεύτερο αγγείο, εξίσου μνημειακό, αν όχι μεγαλύτερο, όπως μαρτυρείται σε περιηγητικά κείμενα του 16^{ου} αιώνα, είχε φθαρεί με την πάροδο του χρόνου. Ο Edmond Duthoit, αρχιτέκτονας της αποστολής του Vogüé, φιλοτέχνησε σχέδια που απεικονίζουν τα δύο αγγεία επί τόπου, ενώ αρκετοί περιηγητές τα απεικόνισαν τοποθετημένα στην κορυφή της ακρόπολης.

Κατ’ εικόναν της “Χυτής Θάλασσας” στον Ναό του Σολομώντα, όπως περιγράφεται στη Βίβλο, θεωρείται ότι τα αγγεία αυτά περιείχαν νερό για τελετουργική χρήση, ενώ, κατά τους Léon Heuzey και Georges Perrot, με βάση μακέτα από την Κυπριακή Συλλογή του Μουσείου του Λούβρου (αρ. ευρ. MNB 96), εκτιμάται ότι οι πιστοί είχαν πρόσβαση σε αυτά μέσω κλίμακας.

Από την ακρόπολη της Αμαθούντας στο Λούβρο

Μετά από κάποιους ενδοιασμούς μεταξύ πληρωμάτων και πλοίων που θα αναλάμβαναν την επιβίβαση και μεταφορά του αγγείου στη Γαλλία, η αποστολή ανέθεσε τελικά το έργο, τον Σεπτέμβριο του 1865, στον κυβερνήτη φρεγάτας, Ernest Moret. Η επιχείρηση διήρκεσε δεκαεπτά μέρες. Πενήντα άνδρες εργάζονταν καθημερινά επί εννέα ώρες. Το αγγείο αναχώρησε για το λιμάνι της Τουλόν στις 8 Οκτωβρίου 1865, επί του ιστιοφόρου Perdrix, το οποίο είχε διαμορφωθεί ειδικά για τον σκοπό αυτό. Η συγκεκριμένη περίοδος χαρακτηριζόταν από σημαντικές μεταφορές αρχαιοτήτων στη Μεσόγειο-αρκεί να θυμηθούμε, μεταξύ άλλων, την άφιξη της Νίκης της Σαμοθράκης στο Μουσείο του Λούβρου το 1864.

Η επιστολή που στάλθηκε από τον Adrien de Longprérier, Διευθυντή Αρχαιοτήτων στο Μουσείο του Λούβρου, προς τον κόμη de Nieuwerkerke, Διευθυντή των Μουσείων της Γαλλίας. © Αρχεία των Εθνικών Μουσείων της Γαλλίας.

Μετά την απομάκρυνσή του από την κορυφή της ακρόπολης της Αμαθούντας, η εγκατάσταση αυτού του γιγαντιαίου αγγείου στις εγκαταστάσεις του Λούβρου προϋπέθετε έναν δεύτερο άθλο. Στις 5 Μαΐου 1866, ο Adrien de Longprérier, Διευθυντής Αρχαιοτήτων του Λούβρου, απηύθυνε την ακόλουθη επιστολή προς τον Διευθυντή Μουσείων, κόμη Nieuwerkerke:

“Το αγγείο από την Αμαθούντα οσονούπω θα αφιχθεί και, δεδομένου ότι έχει ήδη προκαλέσει έντονο το ενδιαφέρον του κοινού, θα ήταν σκόπιμο να εκτεθεί χωρίς καθυστέρηση. Η δυσχέρεια έγκειται στη μεταφορά του αγγείου μέσω των αιθουσών μας. Θα επιτρέπατε να τοποθετηθεί προσωρινά [...] κάτω από το παραπέτο μεταξύ των αιθουσών των αιγυπτιακών και ασσυριακών αρχαιοτήτων; Η λύση αυτή [...] θα μας παρείχε τον αναγκαίο χρόνο για να αναζητήσουμε μόνιμο χώρο για έναν κολοσσό που απαιτεί την άμεση προσοχή μας”.

Αφού εγκαταστάθηκε ένα ευφρές σύστημα μεταφοράς, όπως τεκμηριώνεται στα αρχεία, το αγγείο πέρασε πιθανότατα ανάμεσα στους ταύρους της Χορσαμπάντ, που εκτίθενται στην Αίθουσα Ασσυριακών Αρχαιοτήτων, κατόπιν στον προθάλαμο του κλιμακοστασίου και, τέλος, στην παρακείμενη αίθουσα, προς την πλευρά της οδού Ριβολί, όπου παραμένει μέχρι σήμερα, για περισσότερα από 160 χρόνια.

Επιγραφικές παρατηρήσεις

Το αγγείο φέρει σύμβολα, στο ύψος μίας εκ των λαβών και στο χείλος, τα οποία ερμηνεύθηκαν ως επιγραφές. Το σχέδιο που δημοσιεύθηκε στο περιοδικό *L'illustration* το 1864 ήταν στην πραγματικότητα ένα παράδοξο σύνολο, χωρίς ουσιαστική σχέση με το ίδιο το αγγείο. Οι χαρακτήρες που εντοπίστηκαν στο χείλος του το 1876 παρερμηνεύθηκαν από τον έφορο Félix Ravaisson. Η αποκατάσταση που πραγματοποιήθηκε το 2025

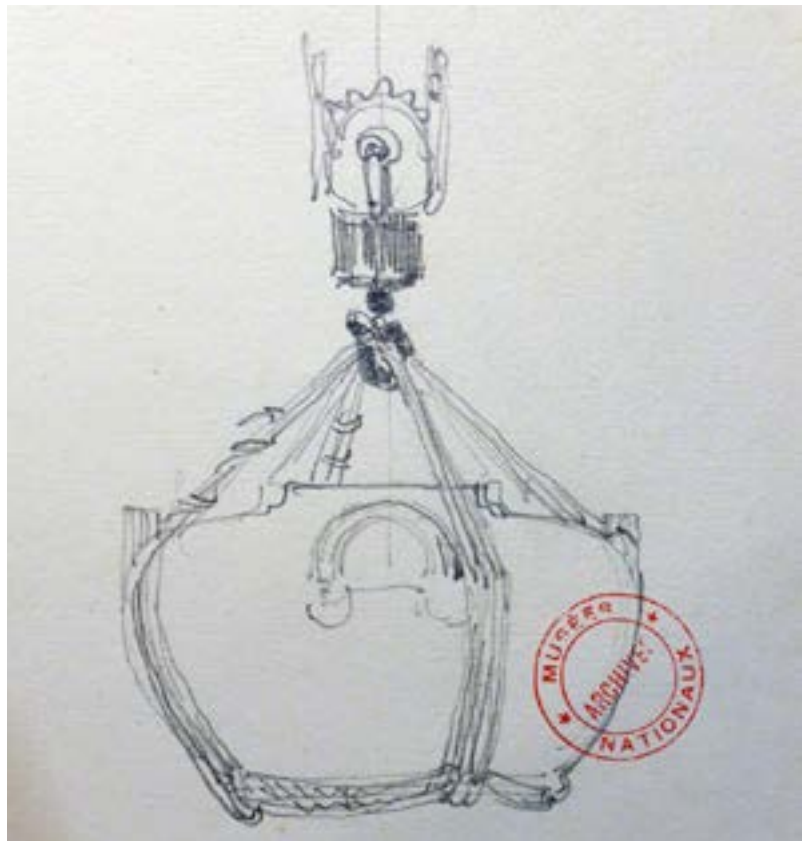
Σχέδιο για τη μεταφορά του αγγείου της Αμαθούντας. © Αρχεία των Εθνικών Μουσείων της Γαλλίας.

κατέστησε δυνατή την εξέταση ολόκληρης της επιφάνειας του αγγείου και την ενδελεχέστερη μελέτη του χείλους, αποκαλύπτοντας ορισμένα σύμβολα που ακόμη δεν έχουν αποκρυπτογραφηθεί.

Κατ' ακρίβειαν, πάνω στο τοξωτό μορφολογικό στοιχείο που περιβάλλει μία από τις τέσσερις λαβές – ακριβώς πάνω από το ανεστραμμένο ανθέμιο και απέναντι από την κεφαλή του βοοειδούς – ο Antoine Hermary παρατήρησε την παρουσία επιγραφής, χαραγμένης με αρκετά συλλαβικά σύμβολα.

Μεταξύ των συμβόλων αυτών, τα οποία διαβάζονται από τη βάση της λαβής προς τα πάνω, ο επιγραφολόγος Olivier Masson ταυτοποίησε ένα α, ένα να, μία διαχωριστική γραμμή, ένα πιθανό τα και τα ίχνη δύο επιπλέον συμβόλων. Η πρώτη “λέξη”, α-να, απαντά συχνά στην Αμαθούντα και ενδέχεται να σημαίνει “θεότητα” στην τοπική γλώσσα, την ετεοκυπριακή.

Οι ταύροι και τα φυτικά διακοσμητικά μοτίβα θα μπορούσαν να παραπέμπουν στη γονιμότητα και τη ζωή, σε συνάρτηση με την ιερότητα του χώρου.

Σχέδιο για τη μεταφορά του αγγείου της Αμαθούντας. © Αρχεία των Εθνικών Μουσείων της Γαλλίας.

Σχέδιο του Duthoit για μια από τις λαβές του αγγείου. © Αρχεία των Εθνικών Μουσείων της Γαλλίας.

Αγγείο της Αμαθούντας, ΑΟ 22897

Αμαθούντα, Κύπρος

Ασβεστόλιθος με απολιθώματα οστρέων (τοπικής προέλευσης)
700-400 π.Χ.

Διάμετρος: 117 εκ. (στο χείλος), Ύψος: 187 εκ. (λαβές από τη βάση της παλαμέττας: 62-66 εκ.), Μήκος: 30 εκ. (ταύροι), Μέγιστη διάμετρος: 320 εκ.

Μουσείο του Λούβρου, Τμήμα Ανατολικών Αρχαιοτήτων.

Αγορά από τον Edmond M. Duthoit (αρχαιολογική αποστολή).

© 2015 Musée du Louvre, Dist. GrandPalaisRmn / Philippe Fuzeau.

Φωτογραφία της επιγραφής σε μία από τις λαβές του αγγείου. © Μουσείο του Λούβρου, Τμήμα Ανατολικών Αρχαιοτήτων.

Μέσω του συνδέσμου μπορείτε να παρακολουθήσετε ένα σύντομο βίντεο που απεικονίζει τον αρχαιολογικό χώρο της Αμαθούντας και μια ψηφιακή αναπαράσταση του ναού. Το σπικτικό υλικό έχει ληφθεί με εναέρια μέσα (drones).

Μικρογραφικό ομοίωμα αγγείου, MNB 96

Ιδάλιον, Κύπρος

Ασβεστόλιθος

700-400 π.Χ.

Ύψος: 8,7 εκ., Μήκος: 13 εκ., Πλάτος: 16 εκ.

Μουσείο του Λούβρου, Τμήμα Ανατολικών Αρχαιοτήτων.

Αγορά από τους George και Tiburce Colonna-Ceccaldi, 1871.

© 2009 Musée du Louvre, Dist. GrandPalaisRmn / Raphaël Chipault.

Μικρογραφικό ομοίωμα ενός αρχαίου γιγάντιου δοχείου νερού για θρησκευτική χρήση: **Μέσω του συνδέσμου** μπορείτε να ανακαλύψετε πώς αυτό το μικρογραφικό αγγείο, με την προσαρτημένη σκάλα, σχετίζεται με το μνημειώδες λίθινο αγγείο της Αμαθούνας. Το περιεχόμενο του μεγαλύτερου αγγείου, πιθανώς νερό που χρησιμοποιούνταν σε ιερές τελετές ή καθαγιασμούς θα ήταν ίσως προσβάσιμο με παρόμοιο τρόπο, με τη βοήθεια μιας ξύλινης σκάλας.

ΓΑΛΛΟΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΙ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ ΤΟΥ 19^{ου} ΑΙΩΝΑ ΜΕΧΡΙ ΤΟ 1960

Antoine Hermary

Πανεπιστήμιο Aix-Marseille

Ο Γάλλος διπλωμάτης, αρχαιολόγος και συγγραφέας Eugène-Melchior de Vogüé (1848-1910), σε φωτογραφία του Nadar. © Nadar, Δημόσιος Τομέας, Wikimedia Commons.

Το ενδιαφέρον των Γάλλων λογίων για τις κυπριακές αρχαιότητες εκδηλώνεται ήδη από τον 18^ο αιώνα αφού, γύρω στο 1760, ο κόμης de Caylus ζητά από τον πρόξενο Benoît Astier να του αποστείλει αντικείμενα για να εμπλουτίσει την εκτεταμένη Συλλογή Αρχαιοτήτων που διατηρεί. Σχεδόν έναν αιώνα μετά, άλλοι δύο λόγιοι αριστοκράτες αναλαμβάνουν εντατική έρευνα για την αρχαία και μεσαιωνική ιστορία της Κύπρου. Ο κόμης Louis de Mas Latrie, που ειδικεύεται στην ιστορία του Μεσαίωνα, επισκέπτεται το νησί το 1845 και το 1846, ενώ μεταξύ 1852 και 1861 δημοσιεύει το μνημειώδες έργο *Histoire de l'île de Chypre sous le règne des princes de la maison de Lusignan* [Ιστορία της νήσου Κύπρου υπό τη βασιλεία του Οίκου Λουζινιάν]. Παρότι δεν επισκέφτηκε ποτέ το νησί, ο δούκας Honoré de Luynes μπορεί να θεωρηθεί ένας εκ των ιδρυτών της κυπριακής αρχαιολογίας χάρη στις σπουδές του (Νομισματολογία) και, κυρίως, στην απόκτηση της περίφημης “πινακίδας του Ιδαλίου”, της μακρύτερης επιγραφής που σώζεται στο κυπριακό συλλαβάριο (φυλάσσεται στο Τμήμα Νομισμάτων, Μεταλλίων και Αρχαιοτήτων της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Γαλλίας). Το βιβλίο του, *Numismatique et inscriptions cypriotes* [Νομισματική και επιγραφές της Κύπρου: Παρίσι, 1852] ανοίγει τον δρόμο για τη μοντέρνα έρευνα. Μερικά χρόνια αργότερα (1862), ένας άλλος αριστοκράτης, ο μαρκήσιος Melchior de Vogüé, διευθύνει την πρώτη αρχαιολογική αποστολή στο νησί, η οποία επεκτείνεται το 1865 από την αποστολή του αρχιτέκτονα Edmond Duthoit. Τα γλυπτά και οι επιγραφές που ανακαλύπτονται μεταφέρονται στο Λούβρο, όπου συγκροτούν την πρώτη μεγάλη συλλογή κυπριακών αρχαιοτήτων στην Ευρώπη, που εμπλουτίζεται το 1866 με την άφιξη του θεαματικού “Αγγείου της Αμαθούντας”. Ακολουθεί η εποχή των αρχαιολόγων-προξένων. Σαφώς μικρότερης κλίμακας από εκείνες του Luigi Palma di Cesnola, οι έρευνες που εξουσιοδοτεί ο Tiburce Colonna-Ceccaldi (διαπιστευμένος στη Λάρνακα από το 1866 μέχρι το 1869), συνεπικουρούμενος από τον αδελφό του, Georges, οδηγούν στην ανακάλυψη μεγάλου αριθμού αντικειμένων, συγκεκριμένα στο Ιδάλιο. Τα

Η ΚΥΠΡΟΣ ΣΤΟ ΛΟΥΒΡΟ

σημαντικότερα από αυτά αγοράζονται από το Λούβρο. Είκοσι χρόνια αργότερα (1886-1887) και ενώ η Κύπρος βρίσκεται υπό βρετανική διοίκηση, ο πρόξενος Eugène de Castellon Saint Victor προχωρεί σε ανασκαφές στη νεκρόπολη του Κουρίου, οι οποίες φέρουν ήδη επιστημονικό χαρακτήρα. Σύμφωνα με την τότε ισχύουσα νομοθεσία, μέρος των αντικειμένων παραδίδονται στο Λούβρο. Στο τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα, πολλοί ερευνητές της Γαλλικής Σχολής Αθηνών εκδηλώνουν ενδιαφέρον για την κυπριακή αρχαιολογία. Ο γλωσσολόγος Mondry Beaudoin και ο κεραμολόγος Edmond Pottier – ο οποίος θα δημοσιεύσει στο *Corpus Vasorum Antiquorum* τα κυπριακά αγγεία του Λούβρου – πραγματοποιούν ερευνητικό ταξίδι στο νησί το 1878, ενώ το 1896 τους ακολουθεί ο Paul Perdrizet. Στο μεταξύ, ο Léon Heuzey δημοσιεύει τα κυπριακά πήλινα ειδώλια του Λούβρου (1882, επανέκδ. 1923) και ο Georges Perrot τον τρίτο τόμο της μνημειώδους *Histoire de l'Art dans l'Antiquité* [Ιστορία της Τέχνης στην Αρχαιότητα], αφιερωμένο στην Κύπρο και τη Φοινίκη (1885). Μεταφρασμένο στα αγγλικά, το βιβλίο αυτό θα παραμείνει βασικό σημείο αναφοράς για τις αρχαιότητες της Κύπρου, μέχρι τις σουηδικές ανασκαφές (1927-1931). Το τέλος του 19^{ου} αιώνα σημαδεύεται από το αξιοσημείωτο έργο του Camille Enlart για την αρχιτεκτονική του νησιού κατά τον Μεσαίωνα και τον 16^ο αιώνα: το βιβλίο του, *L'art gothique et la Renaissance en Chypre* [Η γοτθική τέχνη και η Αναγέννηση στην Κύπρο] (1899, δίτομο) συνιστά μέχρι σήμερα ένα θεμελιώδες έργο.

Ο Louis de Mas Latrie (1815-1897), Γάλλος ιστορικός, παλαιογράφος και διπλωμάτης. © Reymann et Cie, photographie, Paris / Jebulon, δημόσιος τομέας, Wikimedia Commons.

Μέσα στις επόμενες δεκαετίες, είναι ισχνή η παρουσία Γάλλων αρχαιολόγων στην Κύπρο. Το 1934 ο Claude Schaeffer αναλαμβάνει τις πρώτες μεγάλες ανασκαφές στην θέση Έγκωμη της Εποχής του Χαλκού, στα ανατολικά του νησιού, έπειτα από πιο περιορισμένες έρευνες στη νεκρόπολη στους Βουνούς, στη βόρεια ακτή της Κύπρου, που χρονολογείται στην Πρώιμη Εποχή του Χαλκού. Μετά από αναγκαστική ανάπαυλα λόγω του πολέμου, οι ανασκαφές της Έγκωμης ξεκινούν ξανά το 1946 και, μεταξύ 1948 και 1958, σε συνεργασία με το Τμήμα Αρχαιοτήτων υπό τη διεύθυνση του Πορφύριου Δικαίου. Ο Jacques-Claude Courtois διαδραματίζει πρωταγωνιστικό ρόλο. Τότε πραγματοποιούνται σημαντικές ανακαλύψεις, όπως το “Κτήριο 18” – από όπου προέρχονται καλαίσθητα μυκηναϊκά αγγεία και ένα χάλκινο ειδώλιο που φυλάσσονται στο Λούβρο – το “ιερό του θεού του ταλάντου”, καθώς και πολλοί πλούσιοι τάφοι. Πρόκειται για τη μοναδική ενεργή γαλλική αποστολή το 1960, καθώς οι ανασκαφές των Jean Bérard και Jean Deshayes στην περιοχή Κτήμα, στην Πάφο, για τις οποίες γίνεται λόγος αλλού, είχαν ολοκληρωθεί το 1955.

ΟΙ ΓΑΛΛΟΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΙ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ ΑΠΟ ΤΟ 1960

Antoine Hermary

Πανεπιστήμιο Aix-Marseille

Ο C.F.A. Schaeffer (1898-1982).
© Maison de l'Orient et de la Méditerranée Jean Pouilloux (MOM).

Όταν εγκαθιδρύθηκε η Κυπριακή Δημοκρατία το 1960, η μοναδική γαλλική αρχαιολογική αποστολή που δρούσε στο νησί ήταν εκείνη της Έγκωμης, υπό τη διεύθυνση του Claude Schaeffer. Την ίδια περίοδο, ο Olivier Masson είχε ξεκινήσει σημαντικές έρευνες σχετικά με την κυπρομινωική γραφή και τις συλλαβικές επιγραφές (ελληνικές και “ετεοκυπριακές”). Το έργο του, *Les inscriptions chypriotes syllabiques. Recueil critique et commenté*, που εκδόθηκε στο Παρίσι το 1961 και επανεκδόθηκε εμπλουτισμένο το 1983, παραμένει μέχρι σήμερα σημείο αναφοράς στον συγκεκριμένο τομέα έρευνας. Στη συνέχεια, ο Masson αφιέρωσε πολυάριθμες μελέτες στην κυπριακή επιγραφική και νομισματική, καθώς και στην ιστορία της αρχαιολογικής έρευνας στο νησί. Το 1983, υπήρξε, μαζί με μια μικρή ομάδα συναδέλφων του, πρωτεργάτης της ίδρυσης του Κέντρου Κυπριακών Μελετών (Centre d'Études Chypriotes) και των *Cahiers* του, του οποίου διετέλεσε διευθυντής μέχρι τον θάνατό του το 1997. Σταδιακά, η θέση του Κέντρου και του περιοδικού εδραιώθηκε στη διεθνή επιστημονική κοινότητα, κάτω από τη διαδοχική ευθύνη των Michel Amandry, Antoine Hermary, Marguerite Yon, Sabine Fourrier και Anna Cannavò. Άλλο ένα σημαντικό ορόσημο της γαλλικής αρχαιολογικής έρευνας στην Κύπρο υπήρξε, το 1968, ο διορισμός της Annie Caubet ως επιμελήτριας στο Τμήμα Ανατολικών Αρχαιοτήτων του Μουσείου του Λούβρου, του οποίου ανέλαβε τη διεύθυνση το 1986. Μέχρι τη συνταξιοδότησή της το 2007, η Caubet ανέδειξε τη σημαντικότερη κυπριακή συλλογή του μουσείου και ανέλαβε την πρωτοβουλία για πλήθος δημοσιεύσεων. Η έκθεση που παρουσιάζεται εδώ συνιστά επάξιο επιστέγασμα του έργου της, το οποίο συνεχίζεται σήμερα από την Héléne Le Meaux.

Η ανάληψη της διεύθυνσης του Τμήματος Αρχαιοτήτων από τον Βάσο Καραγιώργη το 1963 οδήγησε σε θεαματική ανάπτυξη της αρχαιολογικής έρευνας στην Κύπρο. Μετά τον γάμο του το 1953 με τη Jacqueline Girard διατηρούσε στενούς δεσμούς με τους αρχαιολόγους της Λυών, και ιδίως με τον

Ο Jean Rouilloux, διευθυντής της Maison de l'Orient et de la Méditerranée Jean Rouilloux (MOM), επιθεωρεί τον ναό του Διός στη Σαλαμίνα. © Αρχαία της Αρχαιολογικής Αποστολής Κιτίου και Σαλαμίνας.

Jean Rouilloux, στον οποίο ανατέθηκε το 1964 η διεύθυνση του μεγάλου ανασκαφικού έργου της Σαλαμίνας. Αυτές οι ανασκαφές διακόπηκαν από την τουρκική εισβολή του 1974, όπως και η γειτονική αποστολή της Έγκωμης, καθώς και εκείνη που, από το 1970, διηύθυνε ο Alain Le Brun στη νεολιθική θέση Απόστολος Ανδρέας-Κάστρος. Το 1976, σε αντικατάσταση της αποστολής της Σαλαμίνας, δημιουργήθηκε η αποστολή του Κιτίου-Παμπούλας, υπό τη διεύθυνση αρχικά της Marguerite Yon και στη συνέχεια της Sabine Fourrier. Την ίδια χρονιά, ο Καραγιώργης ανέθεσε στον Alain Le Brun την επανέναρξη των ανασκαφών στον περίφημο νεολιθικό οικισμό της Χοιροκοιτίας, ο οποίος είχε προηγουμένως διερευνηθεί από τον Πορφύριο Δικαίο.

Από το 1975, εξάλλου, ανέλαβε δράση η αποστολή της Αμαθούντας υπό την ευθύνη της Γαλλικής Σχολής Αθηνών. Κάτω από τη διαδοχική διεύθυνση των Pierre Aupert, Antoine Hermary, Sabine Fourrier και, σήμερα, της Anna Cannavò, η νέα αυτή ανασκαφική αποστολή είχε ως κύριο στόχο τη διερεύνηση της ακρόπολης της πόλης, η οποία μέχρι τότε δεν είχε αποτελέσει αντικείμενο συστηματικής επιστημονικής έρευνας. Με την πάροδο των χρόνων, οι έρευνες επεκτάθηκαν στο λιμάνι που κατασκευάστηκε στις αρχές της ελληνιστικής περιόδου, στη ζώνη του βόρειου τείχους, σε τμήμα της αγοράς, καθώς και σε επιφανειακή έρευνα της ευρύτερης περιοχής, η οποία οδήγησε στον εντοπισμό σημαντικών ακεραμικών νεολιθικών θέσεων: η θέση *Σιυλλουρόκαμπος* ανασκάφηκε υπό τη διεύθυνση του Jean Guilaïne και, στη συνέχεια, η θέση *Κλήμονας* υπό τη διεύθυνση των Jean-Denis Vigne και François Briois. Χάρη στις πρωτοβουλίες των διαδοχικών

Η Marguerite Yon κατά την ανασκαφή του Τάφου Ι στη Σαλαμίνα. © Αρχεία της Αρχαιολογικής Αποστολής Κιτίου και Σαλαμίνας.

διευθυντών του Τμήματος Αρχαιοτήτων, δημιουργήθηκαν νέες αποστολές. Από το 1996 έως το 2000, η Brunehilde Imhaeus υλοποίησε ερευνητικό πρόγραμμα για τις εγχάρακτες ταφικές πλάκες της Φραγκοκρατίας και της Ενετοκρατίας. Το 2000 ιδρύθηκε η αποστολή “Ποταμιά-Άγιος Σωζόμενος: Η συγκρότηση του τοπίου κατά τον Μεσαίωνα στην Ανατολή” (διεύθυνση: Nolwenn Lécuycy και Δημήτριος Μιχαηλίδης). Στη Νέα Πάφο, η Claire Balandier διευθύνει από το 2008 αποστολή επικεντρωμένη στις ανασκαφές του λόφου της *Φάμπρικας*. Το 2023 ξεκίνησαν, υπό τη διεύθυνση του Ανδρέα Νικολαΐδη, οι ανασκαφές στον ναό της Παναγίας Καρμιώτισσας στη Λεμεσό-Πολεμίδα, ενώ το 2025 συστάθηκε στο πανεπιστήμιο Aix-Marseille το διεθνές πρόγραμμα “BAFFE. Ιστορία και αστική τοπογραφία της Πάφου υπό λατινική κυριαρχία (1192-1570)” (διεύθυνση: Véronique François και Καλλιόπη Μπαϊκά).

Πολλοί γαλλικοί θεσμοί συμμετέχουν ενεργά σε αυτές τις έρευνες. Η Επιτροπή Ανασκαφών του Υπουργείου Εξωτερικών συμβάλλει στη χρηματοδότηση της πλειονότητας των αποστολών, ενώ η Γαλλική Σχολή Αθηνών, υπεύθυνη για τις ανασκαφές της Αμαθούντας, αποτελεί σήμερα εταίρο των αποστολών στον *Κλήμονα* και στη Νέα Πάφο. Οι ερευνητές υπάγονται κυρίως στο Εθνικό Κέντρο Επιστημονικής Έρευνας (CNRS) και στα πανεπιστήμια, όπου τις τελευταίες δεκαετίες έχουν εκπονηθεί και υποστηριχθεί πολυάριθμες διδακτορικές διατριβές και υφηγησίες με θέμα την αρχαία και μεσαιωνική Κύπρο: στα πανεπιστήμια Aix-Marseille, Avignon, Lyon II, Paris X-Nanterre, Rennes II, Rouen και Strasbourg. Χάρη στη σταθερή υποστήριξη των Κυπρίων συναδέλφων, η γαλλική αρχαιολογία αναδεικνύεται σήμερα σε έναν από τους βασικούς φορείς της έρευνας για την ιστορία του νησιού, από την Προϊστορία μέχρι την Οθωμανική περίοδο.

An aerial photograph of an archaeological site on a hillside. The terrain is rugged and covered with sparse vegetation. A prominent feature is a long, winding stone staircase that descends from the upper right towards the center. Below the staircase, there are several circular stone structures, possibly cisterns or small buildings, arranged in a somewhat regular pattern. The overall scene is one of ancient ruins integrated into a natural, hilly landscape.

ΓΑΛΛΙΚΕΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΕΣ
ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ

Στα επόμενα κεφάλαια, οι γαλλικές ανασκαφές και οι αρχαιολογικές θέσεις παρουσιάζονται με κατεύθυνση από ανατολάς προς δυσμάς.

Η ΚΥΠΡΟΣ ΣΤΟ ΛΟΥΒΡΟ

ΓΑΛΛΙΚΕΣ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΣΤΟΝ ΑΠΟΣΤΟΛΟ ΑΝΔΡΕΑ-ΚΑΣΤΡΟΣ

Alain Le Brun

Odile Daune-Le Brun

Εθνικό Κέντρο Επιστημονικών
Ερευνών Γαλλίας CNRS

Στο βορειοανατολικό άκρο του νησιού, στην άκρη της χερσονήσου της Καρπασίας, την τελευταία προεξοχή με ερυθρό λατεριτικό έδαφος, το οποίο υποστηρίζει πυκνή αλλά ξηρόφιλη βλάστηση τύπου μακίας, ο ψαράδικος συνοικισμός του Ακρωτηρίου Απόστολος Ανδρέας-Κάστρος (=Κάστρος) μοιράζεται με άλλες θέσεις, όπως η Χοιροκοιτία, τα χαρακτηριστικά της Ύστερης Ακεραμικής Νεολιθικής περιόδου της Κύπρου ή αλλιώς του πολιτισμού της Χοιροκοιτίας (7000-5500 π.Χ. σε όρους απόλυτης χρονολόγησης): κυκλική κάτοψη των κτισμάτων, απουσία κεραμικής, και λιθοτεχνία. Ωστόσο, παρουσιάζει μία ιδιαίτερη πτυχή, καθώς πρόκειται για μικρή κοινότητα της οποίας η οικονομία βασιζόταν κυρίως στην εκμετάλλευση των θαλάσσιων πόρων: ψάρια, όστρακα και καβούρια, ενώ η συμβολή των χερσαίων θηλαστικών – ελάφια (dama), χοίροι, πρόβατα και αίγες – ήταν δευτερεύουσας σημασίας.

Οι έρευνες που πραγματοποιήθηκαν στον χώρο από τη Γαλλική Αρχαιολογική Αποστολή από το 1970 διακόπηκαν το 1974 λόγω της τουρκικής εισβολής και δεν συνεχίστηκαν έκτοτε. Ο χώρος καταστράφηκε το 2005 από τον τουρκικό στρατό.

Το παράκτιο περιβάλλον διέφερε ελάχιστα από το σημερινό, παρά τις μεταβολές που επήλθαν κατά την Ολόκαινο Εποχή, και μία ακτογραμμή η οποία βρισκόταν ακόμη σε αισθητά χαμηλότερο επίπεδο σε σχέση με σήμερα. Ο συνοικισμός βρίσκεται σε ένα φυσικό αμφιθέατρο με θέα προς τη θάλασσα. Από τα περίπου 1.700 τ.μ. που εκτιμάται ότι κάλυπτε η συνολική του έκταση, μόνον 250 τ.μ. έχουν ανασκαφεί. Λιγότερο επιβλητικά σε σύγκριση με εκείνα της Χοιροκοιτίας, τα κτίσματα, επίσης κυκλικής κάτοψης, παρουσιάζουν εσωτερική διάμετρο που κυμαίνεται μεταξύ 2,50 και 3 μέτρων. Οι τοίχοι, μικρού πάχους, είναι κατασκευασμένοι από λίθους τοποθετημένους σε μία στρώση και δεμένους με πηλώδες κονίαμα. Οι εσωτερικές διαμορφώσεις, όπως εστίες ή κοιλώματα, είναι ελάχιστα επεξεργασμένες. Τα κτίσματα αυτά συνδέονται στενά με αδόμητους κοινόχρηστους χώρους, δημιουργώντας έτσι έναν ανοικτό οικιστικό ιστό, που λειτουργούσε ως ουσιαστικός πυρήνας κοινοτικής ζωής.

Απόστολος Ανδρέας-Κάστρος

Η ΚΥΠΡΟΣ ΣΤΟ ΛΟΥΒΡΟ

Ο νεολιθικός οικισμός του Αποστόλου Ανδρέα-Κάστρος, στη χερσόνησο της Καρπασίας στην Κύπρο, με οικίες κυκλικής κάτοψης. © Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου.

Η αρχαιολογική θέση του Αποστόλου Ανδρέα-Κάστρος, που ανασκάφθηκε από τον Alain Le Brun και την Odile Daune-Le Brun. Εικόνα με ευγενική παραχώρηση της O. Daune-Le Brun.

Η αρχαιολογική θέση του Αποστόλου Ανδρέα-Κάστρος, που ανασκάφθηκε από τον Alain Le Brun και την Odile Daune-Le Brun. Εικόνα με ευγενική παραχώρηση της O. Daune-Le Brun.

Ως πραγματικά εξειδικευμένος παράκτιος συνοικισμός, η θέση Κάστρος ξεχωρίζει για τον μεγάλο αριθμό αλιευμάτων, αλλά και για το εύρος της πανίδας, το οποίο περιλαμβάνει τουλάχιστον είκοσι διαφορετικά είδη. Τα αλιεύματα αφορούσαν τόσο παράκτια ψάρια που ζούσαν μόνιμα κοντά στον συνοικισμό, όπως οι ροφοί και τα σπαρίδια, όσο και πελαγικά ή ημιπελαγικά είδη, όπως οι παλαμίδες. Οι τελευταίες, μεταναστευτικά ψάρια, αλιεύονταν κατά τη διέλευσή τους από το άκρο της Καρπασίας. Τόσο οι ροφοί όσο και οι παλαμίδες αποτελούσαν αντικείμενο επιλεκτικής αλιείας, δηλαδή αυστηρά παράκτιας αλιείας, καθώς υποδηλώνει η απουσία ειδών που είναι ξένα προς την παράκτια ζώνη, όπως οι ξιφίες. Η αλιευτική δραστηριότητα πραγματοποιούνταν με τη χρήση αγκιστριών προσαρμοσμένων σε πετονιές και, κατά πάσα πιθανότητα, με δίχτυα.

Η συλλογή σε μεγάλες ποσότητες πεταλίδων και μονοδόντων από τα βράχια παρείχε ένα μέρος των απαραίτητων πρωτεϊνών για τη διατροφή, ενώ άλλα κοχύλια, όπως οι κολομβέλλες και οι κώνοι, συλλέγονταν για την κατασκευή κοσμημάτων.

Η σημαντική ποσότητα οστών από ψάρια – περίπου 6.000 – και οστρέων – περίπου 13.000 κελύφη ή θραύσματα – που έχουν ανακτηθεί από τον χώρο, προσφέρει την εικόνα της πρώτης παράκτιας θαλάσσιας εκμετάλλευσης μιας παρθένας ζώνης, και αντανακλά το αρχαίο θαλάσσιο περιβάλλον. Διότι, παρόλο που οι κάτοικοι του Κάστρου δεν υπήρξαν οι αρχαιότεροι έποικοι του νησιού, όπως καταδεικνύουν οι σύγχρονες έρευνες, φαίνεται ότι εγκαταστάθηκαν σε μια περιοχή που ήταν ακόμη ακατοίκητη – τουλάχιστον δεν έχουν εντοπιστεί ίχνη προηγούμενης ανθρώπινης παρουσίας – και της οποίας το παράκτιο μέτωπο ήταν ακόμη ανεκμετάλλευτο.

ΓΑΛΛΙΚΕΣ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΣΤΗ ΣΑΛΑΜΙΝΑ

Marguerite Yon

Sabine Fourier

Εθνικό Κέντρο Επιστημονικών
Ερευνών Γαλλίας CNRS

Η αποστολή, που συστάθηκε το 1964 από τον Jean Rouilloux (Πανεπιστήμιο της Lyon) και στη συνέχεια (1972) τέθηκε από τη διεύθυνση της Marguerite Yon, διέκοψε τις επιτόπιες εργασίες της το 1974, ως αποτέλεσμα της τουρκικής εισβολής στο νησί. Κατέστη επίσης αδύνατη η πρόσβαση στα κινητά ευρήματα, τα οποία φυλάσσονταν στο Μουσείο της Αμμοχώστου (με εξαίρεση τα μεταλλικά αντικείμενα που φυλάσσονταν στο Κυπριακό Μουσείο, στη Λευκωσία) ή παρέμειναν στις αποθήκες της βάσης της αποστολής, στη Σαλαμίνα. Ωστόσο, χάρη στην τακτική τεκμηρίωση των εργασιών, που κοινοποιούνταν στη Lyon, οι μελέτες μπόρεσαν να συνεχιστούν. Τα αποτελέσματα δημοσιεύτηκαν στη σειρά *Salamine de Chypre* (I-XVI), η οποία μεταξύ 1974 και 2004 αριθμούσε 12 τόμους.

Η πόλη ήταν ήδη γνωστή από τη λογοτεχνική παράδοση. Τοποθετημένη στο άκρο της Μεσαορίας και εφοδιασμένη με λιμένα που επέτρεπε τις θαλάσσιες ανταλλαγές, πιστευόταν ότι είχε ιδρυθεί μετά το τέλος του Τρωικού Πολέμου (τέλος 2^{ης}

Αεροφωτογραφία της Σαλαμίνας στην Κύπρο, όπου πραγματοποιήθηκαν αρχαιολογικές ανασκαφές από τη Γαλλική Αποστολή (*Maison de l'Orient et de la Méditerranée Jean Rouilloux, MOM*) σε συνεργασία με το Τμήμα Αρχαιοτήτων της Κύπρου. © Αρχεία της Αρχαιολογικής Αποστολής Κιτίου και Σαλαμίνας.

Η ΚΥΠΡΟΣ ΣΤΟ ΛΟΥΒΡΟ

Αεροφωτογραφία της Σαλαμίνας στην Κύπρο, όπου πραγματοποιήθηκαν αρχαιολογικές ανασκαφές από τη Γαλλική Αποστολή (Maison de l'Orient et de la Méditerranée Jean Rouilloux, MOM) σε συνεργασία με το Τμήμα Αρχαιοτήτων της Κύπρου. © Αρχεία της Αρχαιολογικής Αποστολής Κιτίου και Σαλαμίνας.

Ο Jean Rouilloux, διευθυντής του Maison de l'Orient et de la Méditerranée Jean Rouilloux (MOM), επιθεωρεί τον ναό του Δία στη Σαλαμίνα. © Αρχεία της Αρχαιολογικής Αποστολής Κιτίου και Σαλαμίνας.

Ο ναός του Δία στη Σαλαμίνα. © Αρχεία της Αρχαιολογικής Αποστολής Κιτίου και Σαλαμίνας.

χιλιετίας π.Χ.) από τον ήρωα Τεύκρο, γιο του Τελαμώνα. Ως πρωτεύουσα ενός από τα σημαντικότερα βασίλεια της Κύπρου, διαδραμάτισε βασικό ρόλο στις συγκρούσεις με τους Πέρσες (Μηδικοί Πόλεμοι). Επεδίωκε στενή σχέση με την Αθήνα, ιδίως κατά την εποχή του βασιλιά Ευαγόρα Α' (410-374 π.Χ.), του οποίου οι επεκτατικές φιλοδοξίες οδήγησαν σε σύγκρουση με τους γείτονές του και κυρίως με τους Κυπρο-Φοίνικες του Κιτίου. Το βασίλειο καταλύεται μετά την κατάκτηση του Μεγάλου Αλεξάνδρου (333 π.Χ.), ενώ η Κύπρος εντάσσεται στη συνέχεια στο πολεμαϊκό κράτος και αργότερα στη ρωμαϊκή αυτοκρατορία. Κατά τον 4^ο αι. μ.Χ., η Σαλαμίνα-Κωνσταντία είναι η ισχυρή και πλούσια Μητρόπολη της Εκκλησίας της Κύπρου (η οποία έγινε αυτοκέφαλη το 431). Τον 7^ο αι., η

Η πρώτη μέρα των ανασκαφών στη Βασιλική της Καμπανόπετρας. © Αρχεία της Αρχαιολογικής Αποστολής Κιτίου και Σαλαμίνας.

Ο Jean Rouilloux στο κέντρο μαζί με τον Βάσο Καραγιώργη στα δεξιά και τον Sir Mortimer Wheeler στα αριστερά, στη Σαλαμίνα. © Αρχεία της Αρχαιολογικής Αποστολής Κιτίου και Σαλαμίνας.

Η Marguerite Yon ανασκάπτει τον Τάφο Ι στη Σαλαμίνα. © Αρχεία της Αρχαιολογικής Αποστολής Κιτίου και Σαλαμίνας.

ανασφάλεια που προκάλεσαν οι αραβικές επιδρομές οδήγησε στην οριστική εγκατάλειψη της παράκτιας πόλης.

Η πόλη ερευνήθηκε αρχικά από Άγγλους αρχαιολόγους (1890) και στη συνέχεια, από το 1960, από το Τμήμα Αρχαιοτήτων της Κύπρου, το οποίο ανέσκαψε τη νεκρόπολη (8^{ος} αι. π.Χ.-ρωμαϊκή περίοδος) και ρωμαϊκά δημόσια κτήρια (γυμνάσιο, θέατρο κ.ά.). Από το 1964 μέχρι το 1974 αποτέλεσε αντικείμενο συστηματικής έρευνας της γαλλικής αποστολής, που είχε ως στόχο την εξερεύνηση του χώρου της ιστορικής πόλης, της οποίας η αρχαιολογία δεν είχε μέχρι τότε αποδώσει αρχιτεκτονικά κατάλοιπα προγενέστερα της ελληνιστικής εποχής.

Σύντομη ιστορία της Σαλαμίνας

11^{ος}-10^{ος} αι. π.Χ. Η ανακάλυψη ενός τάφου και ο εντοπισμός του οχυρωμένου παράκτιου αστικού οικισμού επιβεβαιώνουν την ύπαρξη της πόλης ήδη από τον 11^ο αιώνα π.Χ., στοιχείο που τελικά εναρμονίζεται με την παράδοση περί ίδρυσής της από τον Τεύκρο.

9^{ος}-4^{ος} αι. π.Χ. Δεν έχουν ακόμη εντοπισθεί μνημεία ούτε κατάλοιπα κατοίκησης της αρχαϊκής και κλασικής πρωτεύουσας, η οποία μαρτυρείται από την ιστορική και λογοτεχνική παράδοση, καθώς και από τη δυτική νεκρόπολη. Ωστόσο, τα πολυάριθμα ευρήματα (κεραμική, γλυπτά, εισαγόμενα αντικείμενα κ.ά.) που εντοπίστηκαν στην πόλη, καθώς και *βόθρος* που ανεσκάφη εκτός της πόλης, στον Άη Βαρνάβα, υποδηλώνουν την ύπαρξη ενός πλούσιου οικισμού, ο οποίος καλύφθηκε από τα κατάλοιπα της βυζαντινής πόλης.

3^{ος} αι. π.Χ.-4^{ος} αι. μ.Χ. Η πόλη, που όφειλε την οικονομική της ευμάρεια στο θαλάσσιο εμπόριο, επεκτείνεται από τους Πτολεμαίους βασιλείς. Κατά τον 2^ο αι. π.Χ. οικοδομείται μεγάλος ναός του Διός, με μακρύ διάδρομο που οδηγεί σε περίπτερο ναό. Το συγκρότημα αναδιαμορφώνεται κατά τη ρωμαϊκή περίοδο για να στεγάσει τη λατρεία του Διός και του αυτοκράτορα.

4^{ος}-7^{ος} αι. μ.Χ. Μετηνομασία *Κωνσταντία*, η πόλη επανιδρύεται ως χριστιανική Μητρόπολη της Κύπρου. Έχει αποκαλυφθεί ένα λαμπρό βασιλικό συγκρότημα (“Καμπανόπετρα”) με αυλή εισόδου, διπλό αίθριο, ναό και καταλύματα, καθώς και η πολυτελής κατοικία (γνωστή ως “Ελαιοτριβείο”) υψηλόβαθμου πολιτειακού αξιωματούχου.

ΓΑΛΛΙΚΕΣ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΣΤΗΝ ΕΓΚΩΜΗ

Γιώργος Παπασάββας

Πανεπιστήμιο Κύπρου

Η πόλη Έγκωμη της Ύστερης Εποχής Χαλκού, από ψηλά. © Cypern20, CC BY-SA 4.0 International, Wikimedia Commons.

Η Έγκωμη ήταν ένα από τα πιο σημαντικά αστικά κέντρα της Μεσογείου κατά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού. Βρισκόταν στην ανατολική ακτή της Κύπρου, απέναντι από τη Συρία, και ήταν ένα σημαντικό λιμάνι εξαγωγής κυπριακού χαλκού που ήκμασε από το 1650 έως το 1050 π.Χ. Η μεγάλη αυτή πόλη περιβαλλόταν από “κυκλώπειο” τείχος και είχε σχεδιαστεί με βάση ορθογωνικό πολεοδομικό σύστημα, με οικιστικές, βιοτεχνικές και λατρευτικές περιοχές εντεταγμένες σε συνοικίες κατά μήκος ευθέων οδών. Αρχικά βρισκόταν πιο κοντά στη θάλασσα, αλλά το λιμάνι της προσχώθηκε από τις αλλουβιακές αποθέσεις του παρακείμενου ποταμού (του Πεδιαίου). Πολυάριθμοι λαξευμένοι τάφοι σκάφτηκαν κάτω και ανάμεσα στους οικιστικούς χώρους και τις οδούς. Οι ανασκαφές αποκάλυψαν στοιχεία για μια ακμάζουσα οικονομία που γίνεται φανερή από τη μνημειακότητα των κτηρίων και τα πολυτελή αντικείμενα που εντοπίστηκαν σε πλούσιους τάφους, καθώς και από την αφθονία των μεταλλικών ευρημάτων, τα οποία συνδέουν αυτόν τον πλούτο με την παραγωγή χαλκού. Έχει υποστηριχθεί ότι, τουλάχιστον μέχρι το τέλος του 14^{ου} αιώνα π.Χ., η Έγκωμη ήταν το κύριο κέντρο ενός πολιτικά ενοποιημένου νησιού, που βρισκόταν σε άμεση επαφή με τις αυτοκρατορίες

Έγκωμη: Ανασκαφή από τη Γαλλική Αποστολή, 1957. © Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών, Κυπριακή Δημοκρατία.

Η Γαλλική Αρχαιολογική Αποστολή που πραγματοποίησε ανασκαφές στην Έγκωμη. Από τα αριστερά προς τα δεξιά: C. F. A. Schaeffer, E. Coche de la Ferté, P. Pironin και W. Forrer. © Cyprus American Archaeological Research Institute.

Το μνημειώδες Κτήριο 18 που ανασκάφηκε από τη Γαλλική Αρχαιολογική Αποστολή στην Έγκωμη. © Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου.

και τα βασίλεια που βρίσκονταν γύρω της. Ο οικισμός εγκαταλείφθηκε σταδιακά κατά τη διάρκεια του 11^{ου} αιώνα π.Χ. Μερικοί από τους κατοίκους του μετοίκησαν στη Σαλαμίνα, λιγότερο από 2 χιλιόμετρα ανατολικά, ενώ άλλοι εγκαταστάθηκαν σε άλλα μέρη του νησιού. Το αρχαίο όνομα του οικισμού (που πήρε το όνομά του από το πλησιέστερο σύγχρονο χωριό) χάθηκε για πάντα.

Μετά από χρόνια λαθραίων ανασκαφών, το Βρετανικό Μουσείο, το Μουσείο Κύπρου και η Σουηδική Αποστολή πραγματοποίησαν διαδοχικά πολλές ανασκαφές στον χώρο από το 1896 έως το 1930. Όλες οι αποστολές απέτυχαν να κατανοήσουν ότι τα εντυπωσιακά αρχιτεκτονικά κατάλοιπα επάνω από τους πλούσιους τάφους, που λανθασμένα αποδόθηκαν στη βυζαντινή περίοδο, ήταν στην πραγματικότητα σύγχρονα με τις ταφές. Αυτό το λάθος διορθώθηκε από τον Claude Schaeffer, ο οποίος ξεκίνησε ανασκαφές στην Έγκωμη το 1934, αφού εντόπισε εκεί πλούσια ευρήματα, όμοια με εκείνα της θέσης Ras Shamra-Ugarit στην απέναντι ακτή της Συρίας, την οποία ανέσκαπτε ο ίδιος. Το 1946, ο Schaeffer ζήτησε τη βοήθεια του Τμήματος Αρχαιοτήτων της Βρετανικής Αποικιακής Κυβέρνησης της Κύπρου, για την ανασκαφή του χώρου. Η ταυτόχρονη έρευνα του χώρου από τον Claude Schaeffer και τον Πορφύριο Δίκαιο οδήγησε γρήγορα σε σημαντικές ανακαλύψεις, αλλά και σε πολλές διαφωνίες ως προς την ερμηνεία τους. Ο Schaeffer και η Γαλλική Αποστολή συνέχισαν τις ανασκαφές τους στον χώρο, με διαλείμματα, μέχρι το 1974, όταν, μετά την τουρκική εισβολή, η Έγκωμη απομονώθηκε στο κατεχόμενο τμήμα του νησιού.

Ο “Χάλκινος Θεός του Ταλάντου” από την Έγκωμη, που απεικονίζει έναν πολεμιστή πάνω σε τάλαντο χαλκού. Ανασκάφηκε από τη Γαλλική Αποστολή στην Έγκωμη (13^{ος} αιώνας π.Χ.). © Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου.

Πήλινο ειδώλιο δικέφαλου κενταύρου, που αποκαλύφθηκε από τη Γαλλική Αποστολή στο Ιερό του Θεού του Ταλάντου στην Έγκωμη (11^{ος} αιώνας π.Χ.). © Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου.

ΓΑΛΛΙΚΕΣ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΣΤΟ ΚΙΤΙΟΝ

Marguerite Yon

Sabine Fourrier

Εθνικό Κέντρο Επιστημονικών
Ερευνών Γαλλίας CNRS

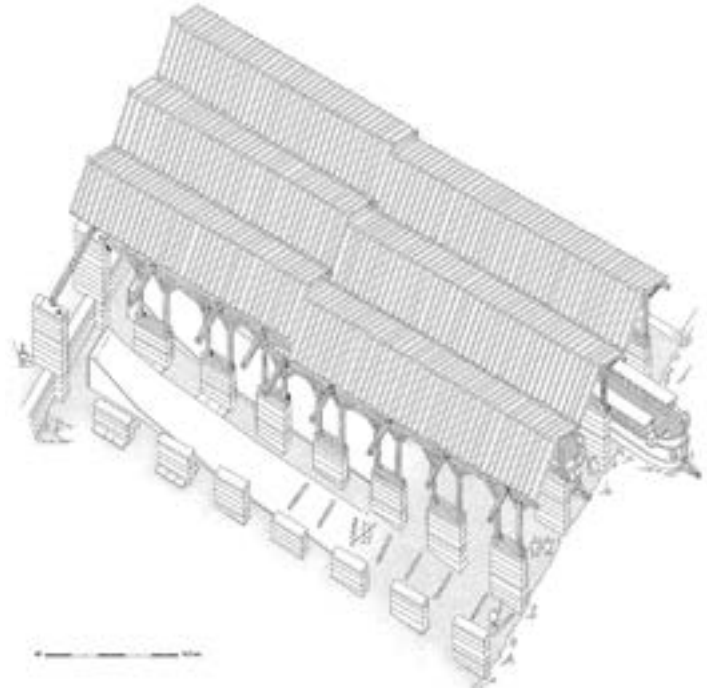
Κίτιον-Παμπούλα. Αεροφωτογραφία των καταλοίπων των νεώσοικων (χώροι φύλαξης πλοίων), 4^{ος} αιώνας π.Χ. © Αρχεία της Αρχαιολογικής Αποστολής Κιτίου και Σαλαμίνας.

Μετά την εισβολή του 1974, που κατέστησε τη Σαλαμίνα απροσπέλαστη, η αποστολή της Λυών, με επικεφαλής τη Marguerite Yon (και, από το 2008, τη Sabine Fourrier) συνέχισε την αρχαιολογική εξερεύνηση της αρχαίας πόλης του Κιτίου (σύγχρονη Λάρνακα), συγκεκριμένα στον λόφο *Παμπούλα*, όπου, το διάστημα 1929-1930, διερευνητική τομή της σουηδικής αποστολής είχε φέρει στην επιφάνεια τα κατάλοιπα φοινικικού ιερού. Στη συνέχεια, έργα του Τμήματος Αρχαιοτήτων της Κύπρου, υπό τη διεύθυνση του Βάσου Καραγιώργη, αποκάλυψαν την ύπαρξη περιτειχισμένης πόλης της Ύστερης Εποχής του Χαλκού. Η πόλη διέθετε πλούσιους τάφους, οικιστικές συνοικίες και έναν τομέα με ιερά. Η αρχαιολογία κατέδειξε λοιπόν ότι το Κίτιον, ενώ παλαιότερα θεωρούνταν φοινικική αποικία της Τύρου, στην πραγματικότητα είχε ιδρυθεί πολύ νωρίτερα, τον 13^ο αιώνα π.Χ. Ως λιμενικός οικισμός, ανοιχτός στις θαλάσσιες συναλλαγές, η πόλη κατοικείται αδιάλειπτα, παρά τις ταραχές που επηρέασαν την Ανατολική Μεσόγειο στο τέλος της Εποχής του Χαλκού. Τον 8^ο αιώνα η πόλη αλλάζει σημαντικά μετά την άφιξη φοινικικών πληθυσμών. Το Κίτιον γίνεται πλέον κυπρο-

Η ΚΥΠΡΟΣ ΣΤΟ ΛΟΥΒΡΟ

φοινικικό βασίλειο. Οι βασιλείς του εδραιώνουν την εξουσία τους, κυρίως τον 5^ο και 4^ο αιώνα, επεκτείνοντας την επικράτειά τους και προβάλλοντας αντίσταση κατά των επεκτατικών βλέψεων του γειτονικού βασιλείου της Σαλαμίνας. Η βασιλική δυναστεία εξαφανίζεται την ελληνιστική εποχή, όταν η Κύπρος ενσωματώνεται στο πτολεμαϊκό βασίλειο. Οι μεταγενέστερες περίοδοι δεν είναι τόσο καλά τεκμηριωμένες αρχαιολογικά, ωστόσο η πόλη διακρίνεται για τη μακροβιότητά της, που εκτείνεται μέχρι τη σημερινή Λάρνακα.

Αναπαράσταση των νεωσοίκων για τις τριήρεις του πολεμικού λιμανιού του Κιτίου-Παμπούλα, 4^{ος} αιώνας π.Χ. © O. Callot, Αρχεία της Αρχαιολογικής Αποστολής Κιτίου και Σαλαμίνας.

Η γαλλική αποστολή ανέσκαψε και δημοσίευσε διάφορα σύνολα, που ανάγονται μεταξύ 13^{ου} αι. π.Χ. και 4^{ου} αι. μ.Χ., και παρέχουν πληροφορίες για την πολεοδομική εξέλιξη της πόλης. Στην Παμπούλα, οικιστική συνοικία παρουσιάζει αξιοσημείωτη συνέχεια ανάμεσα στα στρώματα της Ύστερης Εποχής του Χαλκού και εκείνα των αρχών της Εποχής του Σιδήρου (13^{ος}-11^{ος} αι. π.Χ.): ενώ οι περισσότερες θέσεις της εποχής του Χαλκού εγκαταλείπονται, το Κίτιον φαίνεται ανεπηρέαστο (ίσως και ενδυναμωμένο) από τις κρίσεις που ταλανίζουν το νησί και, γενικότερα, την Ανατολική Μεσόγειο. Επιπρόσθετα, η γαλλική αποστολή ολοκλήρωσε την ανασκαφή του ιερού, που είχε εν μέρει αποκαλυφθεί από τους Σουηδούς, από τα πρώτα στρώματα (9^{ος} αι. π.Χ.) μέχρι την εγκατάλειψή του στις αρχές της ελληνιστικής περιόδου. Κατά την κλασική εποχή (4^{ος} αι.),

τα ιερά κτήρια καλύπτονται από εκτεταμένο άνδηρο, πάνω στα οποία κτίστηκαν στεγασμένοι χώροι φύλαξης για τριήρεις. Το συγκρότημα αυτό (γνωστό ως “νεώρια”), που διατηρείται σε εξαιρετική κατάσταση, στέγαζε τον πολεμικό στόλο των κυπρο-φοινικικών βασιλέων. Εργασίες πεδίου πραγματοποιήθηκαν και στη δυτική νεκρόπολη, στη θέση *Περβολιά* – όπου ερευνήθηκαν οικογενειακοί τάφοι που χρονολογούνται μεταξύ 8^{ου} και 4^{ου} αιώνα – καθώς και το τείχος. Οι ανασκαφές συνεχίζονται μέχρι σήμερα. Ανάμεσα στο πλούσιο σύνολο κινητών ευρημάτων (κεραμική, πήλινα και λίθινα ειδώλια, μικροαντικείμενα από ελεφαντόδοντο, φαγεντιανή ή μέταλλο) περιλαμβάνεται επίσης μία σειρά οστράκων του τέλους του 4^{ου} αιώνα π.Χ. (κεραμικά ή λίθινα θραύσματα που φέρουν σύντομα κείμενα διοικητικής φύσης, γραμμένα σε φοινικική επισευρμένη γραφή). Το υλικό αυτό φυλάσσεται στη Λάρνακα, ενώ ορισμένα αντικείμενα και σύνολα εκτίθενται στις προθήκες του αρχαιολογικού μουσείου της επαρχίας.

Ταφή νεογέννητου σε αγγείο, στον οικισμό του Κιτίου-Παμπούλα, 11^{ος} αιώνας π.Χ. © Αρχεία της Αρχαιολογικής Αποστολής Κιτίου και Σαλαμίνας.

Αεροφωτογραφία των λαξευμένων στον βράχο τάφων της νεκρόπολης του Κιτίου-Περβόλια, με κατεύθυνση προς τον Νότο, περίπου 800-400 π.Χ. © Αρχεία της Αρχαιολογικής Αποστολής Κιτίου και Σαλαμίνας.

Πήλινες στήλες μικρού μεγέθους που αναπαριστούν λίθινα κιονόκρανα διακοσμημένα με το πρόσωπο της αιγυπτιακής θεάς Αθώρ, από το ιερό του Κιτίου-Παμπούλα, 6^{ος} αιώνας π.Χ. © Αρχεία της Αρχαιολογικής Αποστολής Κιτίου και Σαλαμίνας.

Φοινικικό κείμενο γραμμένο με μελάνη επάνω σε βότσαλο, εντοπισμένο σε αποθήκη στο Κίτιον-Παμπούλα, 4^{ος} αι π.Χ. © Αρχεία της Αρχαιολογικής Αποστολής Κιτίου και Σαλαμίνας.

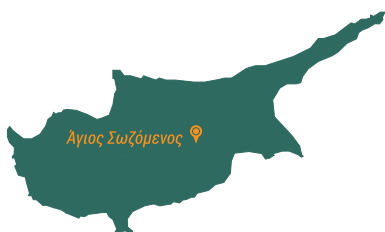
Μέσω του συνδέσμου μπορείτε να δείτε την τρισδιάστατη αναπαράσταση του πολεμικού λιμανιού του Κιτίου-Παμπούλα. © Εταιρεία Τουριστικής Ανάπτυξης και Προβολής Λάρνακας, Κυπριακός Οργανισμός Νεολαίας, Αρχαιολογική Αποστολή Κιτίου και Σαλαμίνας.

ΓΑΛΛΙΚΕΣ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΣΤΗ ΘΕΣΗ ΠΟΤΑΜΙΑ-ΑΓΙΟΣ ΣΩΖΟΜΕΝΟΣ

Nolwenn Lécuycr

Πανεπιστήμιο Aix-Marseille

Το πρόγραμμα ανασκαφών Ποταμιά-Άγιος Σωζόμενος, που υλοποιήθηκε μεταξύ 2000 και 2007 υπό την αιγίδα της Γαλλικής Σχολής Αθηνών (ÉfA), του LA3M (UMR 7298, Πανεπιστήμιο Aix-Marseille) και του Πανεπιστημίου Κύπρου, είχε ως στόχο να προωθήσει, μέσω διεπιστημονικής έρευνας, μια διαχρονική (8^{ος}-19^{ος} αι.) εδαφική προσέγγιση ενός αντιπροσωπευτικού τμήματος του βασιλικού κτήματος της Ποταμιάς, πλούσιου σε διατηρημένα αρχαιολογικά κατάλοιπα. Το κτήριο ιδρύθηκε κατά το τελευταίο τρίτο του 14^{ου} αιώνα. Πέραν της ανάλυσης του ερημητηρίου και των εκκλησιών που βρίσκονται στον συγκεκριμένο χώρο, η υπό μελέτη περιοχή αποτέλεσε αντικείμενο εντατικής έρευνας επιφάνειας, ενώ πραγματοποιήθηκαν και διερευνητικές τομές σε καίριες θέσεις, με στόχο τον χαρακτηρισμό των δομών και τη χρονολόγηση των ευρημάτων.

Αυτές οι αφίδες που υψώνονται επιβλητικά κοντά στο εγκαταλελειμμένο χωριό του Αγίου Σωζόμενου, ανήκαν στην εκκλησία του Αγίου Μάμαντος, η αρχιτεκτονική της οποίας συνδυάζει δυτικά και βυζαντινά στοιχεία. Η κατασκευή της ξεκίνησε τον 16^ο αιώνα, όταν η Κύπρος βρισκόταν υπό βενετική κυριαρχία, αλλά δεν ολοκληρώθηκε ποτέ λόγω της κατάκτησής της από τους Οθωμανούς το 1571. © dimitrsvetsikas1969, CC0 1.0 Universal, Wikimedia Commons.

Η ΚΥΠΡΟΣ ΣΤΟ ΛΟΥΒΡΟ

Αυτός ο θησαυρός αποτελούμενος από 373 ασημένια κυπριακά νομίσματα βρέθηκε κοντά στην εκκλησία του Αγίου Μάμαντος στο χωριό Άγιος Σωζόμενος. Τα νομίσματα ήταν τοποθετημένα σε έναν σάκο και στη συνέχεια σε ένα μικρό κεραμικό αγγείο, το οποίο θάφτηκε σε λάκκο. Κόπηκαν κατά τη διάρκεια της ηγεμονίας τεσσάρων βασιλέων από τον γαλλικό Οίκο των Lusignan, από τα τέλη του 13ου έως τα μέσα του 14ου αιώνα μ.Χ. © Αρχεία της Γαλλικής Σχολής Αθηνών (EFA).

Η έρευνα επιβεβαίωσε ότι η βασιλική αγρέπαυλη ιδρύθηκε στο τελευταίο τρίτο του 14^{ου} αιώνα σε μια περιοχή ακατοίκητη από τον 8^ο αιώνα, όπως και τα χωριά Ποταμιά και Άγιος Σωζόμενος για τον τελευταίο, η χρονολόγηση αυτή επιβεβαιώθηκε από τη στρωματογραφία και την εύρεση θησαυρού νομισμάτων που χρονολογείται μεταξύ 1368 και 1373. Η αγρέπαυλη, η οποία περιγράφεται ως εξοχικό ενδιαίτημα αναψυχής, είναι κατασκευασμένη από πελεκητή πέτρα και οργανώνεται σε τετράπλευρη κάτοψη γύρω από εσωτερική αυλή με τοξοστοιχίες. Η ανασκαφή έδειξε ότι της κατασκευής της προηγήθηκε, σε μικρό χρονικό διάστημα, η ανέγερση μνημειακής υδατοδεξαμενής στον δυτικό τομέα, η οποία υδροδοτούνταν από υδροκίνητο τροχό (*norria*), συνδεδεμένο με υπόγειο υδραυλικό δίκτυο τύπου κανάτ (*qanat*). Η υδροδότηση της αγρέπαυλης και του χωριού μέσω αυτού του δικτύου μπορεί να θεωρηθεί ως το πρώτο στάδιο της χωροταξικής οργάνωσης της περιοχής, η οποία περιλάμβανε επίσης ένα αρδευτικό κανάλι που τροφοδοτούσε τις καλλιεργήσιμες εκτάσεις, με τη βοήθεια της βαρύτητας, από ένα φράγμα στον ποταμό Γιαλιά. Η χάραξη του καθόρισε την κτηματογράφηση του νότιου τμήματος του μεσοποτάμιου χώρου μεταξύ Γιαλιά και Αλικου, επιτρέποντας την ανάπτυξη υγρών καλλιεργειών, όπως το βαμβάκι, το οποίο στα τέλη του 14^{ου} αιώνα ενδέχεται να εντασσόταν στις οικονομικές δραστηριότητες των Λουζινιανών. Το σύστημα, συμπληρωμένο από περίπου δέκα υδροκίνητους τροχούς, συνδεδεμένους με δευτερεύοντα κανάλια, επέτρεπε επίσης την τροφοδότηση τριών μύλων στην εξεταζόμενη περιοχή, μεταξύ των οποίων και εκείνος του Παλαιόμυλου, στα βόρεια όρια της αγροτικής επικράτειας της Ποταμιάς. Σύμφωνα με ανασκαφική τομή, ο Παλαιόμυλος χρονολογείται στον 14^ο αιώνα. Επομένως, εκτός από ενδιαίτημα, η αγρέπαυλη ήταν επίσης το παραγωγικό κέντρο του κτήματος, κρίσιμης σημασίας για το βασίλειο, το οποίο τότε αντιμετώπιζε σοβαρή οικονομική δυσχέρεια.

Το αγρονομικό αυτό πρόγραμμα προϋποθέτει επένδυση μεγάλης κλίμακας, η υλοποίηση της οποίας ενδέχεται να μην είχε προλάβει να ολοκληρωθεί όταν το κτήμα χτυπήθηκε, το 1426, από οθωμανικές επιδρομές. Η αγρέπαυλη και το χωριό της Ποταμιάς πυρπολήθηκαν, όπως και ο μύλος του Παλαιόμυλου, γεγονός που μαρτυρεί τη βούληση των Μαμελούκων να βάλουν τέλος στην εκμετάλλευση της περιοχής. Σύμφωνα με το αρχαιολογικό υλικό που συλλέχθηκε κατά την ανασκαφή, η αγρέπαυλη φαίνεται να εγκαταλείπεται μέχρι τις αρχές του 16^{ου} αιώνα, ενώ κατά τον 15^ο αιώνα η κατοίκηση φαίνεται να είναι διάσπαρτη στον χώρο.

Το 1521, το κτήμα περιέρχεται στην ιδιοκτησία Ενετού ευγενούς και γνωρίζει μια νέα φάση εκμετάλλευσης. Η αγρέπαυλη αποκαθίσταται εν μέρει για να λειτουργήσει ως διοικητικό κέντρο. Τουλάχιστον δύο μύλοι επαναλειτουργούν και το σύνολο των υδροκίνητων τροχών, που πλαισιώνονταν από δεξαμενές, υποστατικά, και οικιστικά καταλύματα, αυξάνεται σημαντικά. Το αγροτικό τοπίο αφιερώνεται κυρίως στην καλλιέργεια οπωροφόρων δέντρων, στο βαμβάκι και στα δημητριακά, γεγονός που δικαιολογεί τον εμπλουτισμό των αρδευτικών συστημάτων και την αποκατάσταση των μύλων. Οι ανασκαφές δείχνουν ότι ο μύλος του Παλαιόμυλου παραμένει σε χρήση μέχρι τα τέλη του 18^{ου} αιώνα. Μετά την κατάκτηση του νησιού, το 1570, οι Οθωμανοί κληρονομούν ουσιαστικά ένα ήδη πλούσια διαμορφωμένο και λειτουργικό τοπίο. Παρότι η αγρέπαυλη υφίσταται νέα καταστροφή στα τέλη του 16^{ου} αιώνα και δεν επανακατοικείται παρά μόνο τον 19^ο αιώνα ως τσιφλίκι της Ποταμιάς, οι προγενέστερες κατασκευές και διαμορφώσεις φαίνεται να διατήρησαν το τοπίο αμετάβλητο μέχρι τον 20^ο αιώνα, μαρτυρώντας την αποτελεσματικότητα των μεσαιωνικών αγρονομικών τεχνικών. Πέρα από τη στενά ιστορική ανάλυση της κατοίκησης της περιοχής, το άφθονο κεραμικό υλικό που καταγράφηκε τόσο στην επιφανειακή έρευνα όσο και στη στρωματογραφία – τοπικές δημιουργίες, καθώς και εισαγωγές – αποτυπώνει διαχρονικά την εξέλιξη του υλικού πολιτισμού και των εμπορικών σχέσεων της Κύπρου με τον μεσογειακό χώρο.

ΓΑΛΛΙΚΕΣ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΣΤΗ ΧΟΙΡΟΚΟΙΤΙΑ

Alain Le Brun

Odile Daune-Le Brun

Εθνικό Κέντρο Επιστημονικών
Ερευνών Γαλλίας CNRS

Το χωριό Χοιροκοιτία-Βουνί, από το οποίο έχουν ανασκαφεί 4.000 τ.μ. μιας εκτιμώμενης δομημένης έκτασης 1,5 εκταρίων, βρίσκεται στο νότιο τμήμα του νησιού, στην ενδοχώρα, σε απόσταση περίπου 6 χιλιομέτρων σε ευθεία γραμμή από τη σημερινή ακτογραμμή, σε μία σχετικά τραχιά περιοχή που διαμορφώνεται από τις τελευταίες απολήξεις της οροσειράς του Τροόδους. Το χωριό απλώνεται στις βόρειες και νότιες πλαγιές ενός λόφου, ο οποίος περιβάλλεται από έναν από τους μαιάνδρους του ποταμού Μαρώνι.

Η ανακάλυψη του χωριού το 1934 και η ανασκαφική του διερεύνηση από τον Πορφύριο Δικαίο κατά την περίοδο 1936-1946 επιβεβαίωσαν την ύπαρξη στο νησί ενός νεολιθικού πολιτισμού που αγνοούσε την τέχνη της κεραμικής: του Ακεραμικού Νεολιθικού πολιτισμού. Τα επιβλητικά αρχιτεκτονικά κατάλοιπα που ανασκάφηκαν αποτελούσαν τότε τα αρχαιότερα τεκμήρια ανθρώπινης παρουσίας στην Κύπρο. Ωστόσο, οι πρόσφατες εξελίξεις της προϊστορικής έρευνας στο νησί οδήγησαν σε αναθεώρηση αυτής της προνομιακής

Ο νεολιθικός οικισμός στη Χοιροκοιτία, ιδωμένος από ψηλά. © Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου.

Η ΚΥΠΡΟΣ ΣΤΟ ΛΟΥΒΡΟ

Η αρχαιολογική θέση της Χοιροκοιτίας, που ανασκάφθηκε από τον Alain Le Brun και την Odile Daune-Le Brun. Εικόνα με ευγενική παραχώρηση της O. Daune-Le Brun.

Πειραματική ανακατασκευή μιας νεολιθικής οικίας στον χώρο της Χοιροκοιτίας, που πραγματοποιήθηκε από τη γαλλική αρχαιολογική αποστολή του Εθνικού Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών Γαλλίας (CNRS) και το Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου. Εικόνα με ευγενική παραχώρηση της O. Daune-Le Brun.

*Σύγχρονη αποκατάσταση του τύπου των κυκλικών οικιών στη Χοιροκοιτία.
© Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου.*

θέσης, τοποθετώντας τον “πολιτισμό της Χοιροκοιτίας” ή της “Υστερης Ακεραμικής Νεολιθικής περιόδου της Κύπρου” όχι στην αρχή, αλλά στο τέλος μιας μακράς εξελικτικής πορείας που ξεκίνησε κατά το πρώτο μισό της 9^{ης} χιλιετίας.

Η επανέναρξη των ανασκαφών στον χώρο από τη γαλλική αρχαιολογική αποστολή (1976-2009) επέτρεψε την επανεξέταση του τρόπου με τον οποίο αυτό το μεγάλο χωριό γεωργοκτηνοτρόφων και κυνηγών, που ιδρύθηκε κατά την 7^η χιλιετία, εντασσόταν στο τοπίο, καθώς και το πώς ήταν οργανωμένο.

Το χωριό νοείται ως ένας κλειστός χώρος, ο οποίος περιβάλλεται από επιβλητικό τείχος με προσεγμένες διατάξεις που εξασφάλιζαν την πρόσβαση. Στο εσωτερικό αυτού του περιβόλου, οι κατοικίες είναι πυκνά διατεταγμένες. Η βασική αρχιτεκτονική μονάδα είναι ένα κτίσμα κυκλικής

Αποσπασματικά σωζόμενο νεολιθικό πήλινο ειδώλιο από τη Χοιροκοιτία, που απεικονίζει ανθρώπινη μορφή. © Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου.

κάτοψης, καλυμμένο με επίπεδη στέγη. Τα δομικά υλικά που χρησιμοποιούνται, ξεχωριστά ή συνδυαστικά, είναι η πέτρα και η ωμή πλίνθος. Η κατοικία αποτελείται από τη συνάθροιση πολλών τέτοιων δομών γύρω από έναν ελεύθερο χώρο, εξοπλισμένο με εγκατάσταση άλεσης των δημητριακών. Ο χώρος του χωριού προοριζόταν αποκλειστικά για τους ανθρώπους τα ζώα – πρόβατα, αίγες και χοίροι – που εκτρέφονταν από τους κατοίκους, κρατούνταν εκτός του οικισμού. Εκτός από την κτηνοτροφία, η οικονομία της κοινότητας βασιζόταν στο κυνήγι ελαφιών και στη γεωργία. Καλλιεργούνταν δίκοκκο σιτάρι, μονόκοκκο και, σε μικρότερο βαθμό, κριθάρι, καθώς και όσπρια όπως οι φακές.

Η επανέναρξη των ανασκαφών απέφερε πλούσια και ποικίλα τεκμήρια, που επιτρέπουν πολλαπλές προσεγγίσεις σχετικά με το περιβάλλον, τις στρατηγικές διαβίωσης, τις διάφορες μορφές χειροτεχνίας – ιδίως τη λιθοτεχνία, για την οποία αποκαλύφθηκε εργαστήριο – αλλά και τις ταφικές πρακτικές και τη στάση των κατοίκων απέναντι στον θάνατο. Οι νεκροί δεν διαχωρίζονται από τους ζωντανούς. Ενταφιάζονται σε λάκκους που ανοίγονται στο εσωτερικό των κατοικιών. Δίπλα στον νεκρό τοποθετούνται μερικές φορές λίθινα αγγεία, σκόπιμα θραυσμένα. Αφού τοποθετηθεί η σορός, ο λάκκος επιχώνεται και οι ζωντανοί ανακτούν τη χρήση της κατοικίας.

Η Χοιροκοιτία έχει αποδώσει τον μεγαλύτερο αριθμό ανθρώπινων καταλοίπων της κυπριακής Νεολιθικής, συνολικά τουλάχιστον 243 άτομα, και συγκαταλέγεται στους μεγαλύτερους της Ακεραμικής Νεολιθικής περιόδου της Εγγύς Ανατολής. Ως εκ τούτου, η θέση προσφέρει μια εξαιρετική δυνατότητα ανάλυσης των επιπτώσεων της νησιωτικότητας σε έναν νεολιθικό πληθυσμό. Τα πρώτα αποτελέσματα των υπό εξέλιξη βιολογικών και παλαιοπαθολογικών μελετών είναι ιδιαίτερα ενθαρρυντικά.

Ύστερα από εγκατάλειψη που διήρκεσε αρκετούς αιώνες, η θέση της Χοιροκοιτίας, που το 1998 συμπεριλήφθηκε στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO, κατοικήθηκε ξανά την 5^η χιλιετία, κατά τη διάρκεια της Κεραμικής Νεολιθικής ή του “πολιτισμού της Σωτήρας”, προτού εγκαταλειφθεί οριστικά.

ΓΑΛΛΙΚΕΣ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΣΤΗΝ ΑΜΑΘΟΥΝΤΑ

Anna Cannanò

Εθνικό Κέντρο Επιστημονικών
Ερευνών Γαλλίας CNRS

Η Αμαθούντα (στα νότια παράλια της Κύπρου, ανατολικά της Λεμεσού) ιδρύθηκε στις αρχές της 1^{ης} χιλιετίας π.Χ. και υπήρξε ένα από τα κυπριακά βασίλεια της Εποχής του Σιδήρου (11^{ος}-4^{ος} αι. π.Χ.). Αρχαίες πηγές κάνουν λόγο για την αυτοχθονία των κατοίκων της: η γλώσσα τους – η λεγόμενη “ετεοκυπριακή”, που μαρτυρείται κατά την εποχή του βασιλείου – παραμένει άγνωστη.

Η Αμαθούντα, με την Αγορά στο προσκήνιο και την Ακρόπολη στο βάθος.
© A. Cannanò, Αρχαία της Γαλλικής Σχολής Αθηνών (EFA).

Αεροφωτογραφία της Ακρόπολης της Αμαθούντας, που δείχνει την περιοχή του ιερού. © P. Aupert, Αρχαία της Γαλλικής Σχολής Αθηνών (EFA).

Η ΚΥΠΡΟΣ ΣΤΟ ΛΟΥΒΡΟ

Αεροφωτογραφία των αρχιτεκτονικών καταλοίπων, με τον ναό στο κέντρο και τη χριστιανική βασιλική αμέσως αριστερά του. © Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου.

Κάτοψη του ιερού. © Αρχαία της Γαλλικής Σχολής Αθηνών (EFA).

Ιερό στην Ακρόπολη της Αμαθούνας, με ένα πιστό αντίγραφο του αγγείου της Αμαθούνας. © Α. Σαππανό, Αρχαία της Γαλλικής Σχολής Αθηνών (EFA).

Χαρακτικό από βιβλίο που εκδόθηκε το 1803, στο οποίο απεικονίζεται το αγγείο της Αμαθούντας στην θέση του, πριν μεταφερθεί στη Γαλλία. © Luigi Mayer, δημόσιος τομέας, Wikimedia Commons.

Αθωρική στήλη που επαναχρησιμοποιήθηκε σε έναν παλαιοχριστιανικό τοίχο, 1987. © A. Hermary, Αρχεία της Γαλλικής Σχολής Αθηνών (EFA).

Το αστικό κέντρο αποτελείται από την ακρόπολη, ύψους περίπου 80 μ., και μία χαμηλότερη πόλη στα νοτιοανατολικά, ενώ οι νεκροπόλεις εκτείνονται περιμετρικά. Στην ακρόπολη δεσπόζει το ιερό της Μεγάλης Κυπρίας Θεάς, η οποία από την κλασική εποχή ταυτίστηκε με την Αφροδίτη. Το βασιλικό ανάκτορο της Αμαθούντας βρισκόταν στρατηγικά τοποθετημένο στη νότια πλαγιά της ακρόπολης. Από την αρχαϊκή εποχή, η πόλη περιβαλλόταν από οχυρωματικό τείχος, που αποκαταστάθηκε και τροποποιήθηκε επανειλημμένως καθ'όλη τη διάρκεια της αρχαιότητας. Στις αρχές της ελληνιστικής εποχής, όταν ξέσπασε διαμάχη για την ιδιοκτησία της Κύπρου, οι Αντιγονίδες εφοδίασαν την Αμαθούντα με κατασκευασμένο λιμένα, ο οποίος όμως δεν ολοκληρώθηκε ποτέ. Αφού περιήλθε οριστικά υπό τον έλεγχο των Πτολεμαίων στις αρχές του

Αρχιτεκτονικά στοιχεία από το ναό στην Ακρόπολη της Αμαθούντας.
© Α. Καππανό, Αρχεία της Γαλλικής Σχολής Αθηνών (EFA).

Αναπαράσταση του ναού, υδατογραφία. © Fl. Babled, M. Schmid, Αρχεία της Γαλλικής Σχολής Αθηνών (EFA).

Η πρόσοψη του ναού. © Αρχεία της Γαλλικής Σχολής Αθηνών (EFA).

Το βόρειο τείχος της Αμαθούντας, κάτω από την Ακρόπολη. © Αρχαία της Γαλλικής Σχολής Αθηνών (EFA).

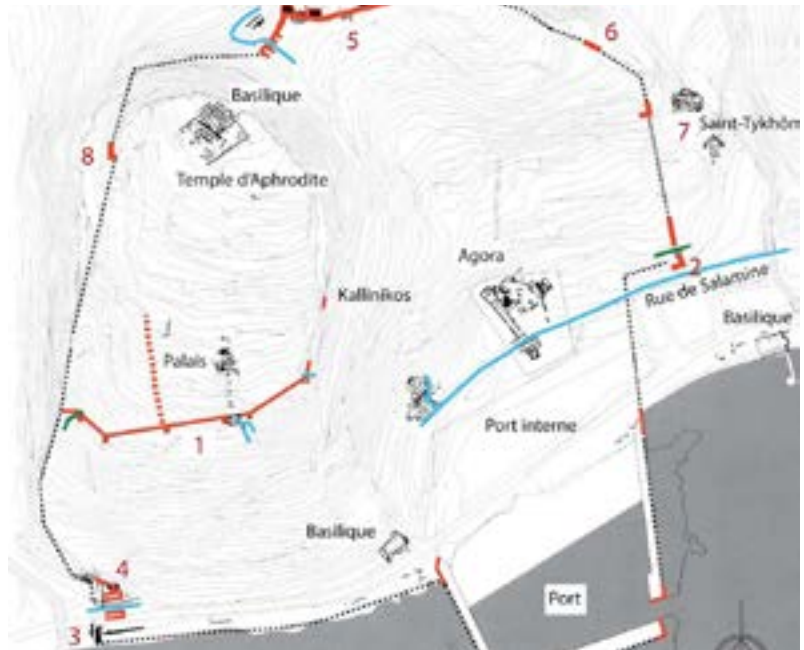
3^{ου} αι. π.Χ., η Αμαθούντα, όπως και άλλες κυπριακές πόλεις, έγινε ελληνιστική πολιτεία. Η μνημειοποίηση των δημόσιων χώρων της, που είχε αρχίσει ήδη από την ελληνιστική εποχή, συνεχίστηκε και στα ρωμαϊκά χρόνια: ασβεστολιθικός ναός στο ιερό της Αφροδίτης, στοές, κρήνες και λουτρά στην αγορά, υδραγωγεία και υδραυλικές εγκαταστάσεις. Η Αμαθούντα υπήρξε έδρα μίας από τις Επισκοπές του νησιού κατά την ύστερη αρχαιότητα. Οι πολυάριθμες βασιλικές της μαρτυρούν μία περίοδο ακμής κατά τον 5^ο και 6^ο αιώνα μ.Χ., στην οποία έβαλαν τέλος οι αραβικές επιδρομές, που έπληξαν το νησί τον 7^ο αιώνα μ.Χ. Μετά από ύστατες προσπάθειες άμυνας, που έχουν αποτυπωθεί στο επιβλητικό εγκάρσιο τείχος της ακρόπολης, ο χώρος εγκαταλείφθηκε οριστικά.

Η Αμαθούντα ήταν γνωστή στους περιηγητές και στους κυνηγούς αρχαιοτήτων, εξ ου και διερευνήθηκε επανειλημμένα. Το 1865 μεταφέρθηκε στο Λούβρο το κολοσσιαίο ασβεστολιθικό αγγείο που βρισκόταν στο ιερό της ακρόπολης. Άξιες λόγου είναι και οι ανασκαφές του Luigi Palma di Cesnola (1874-1875), οι οποίες οδήγησαν στην ανακάλυψη αρκετών αριστουργημάτων της Κυπριακής Συλλογής του Μητροπολιτικού Μουσείου Τέχνης της Νέας Υόρκης. Επιγραφικές αποστολές (από τους Beaudouin και Rottier το 1878 και από τον Paul Perdrizet το 1896), καθώς και ανασκαφές του Βρετανικού Μουσείου στις νεκροπόλεις (1893-1894), προηγήθηκαν της πρώτης πραγματικά επιστημονικής έρευνας στον χώρο, που πραγματοποιήθηκε από τη σουηδική αποστολή του E. Gjerstad (1930).

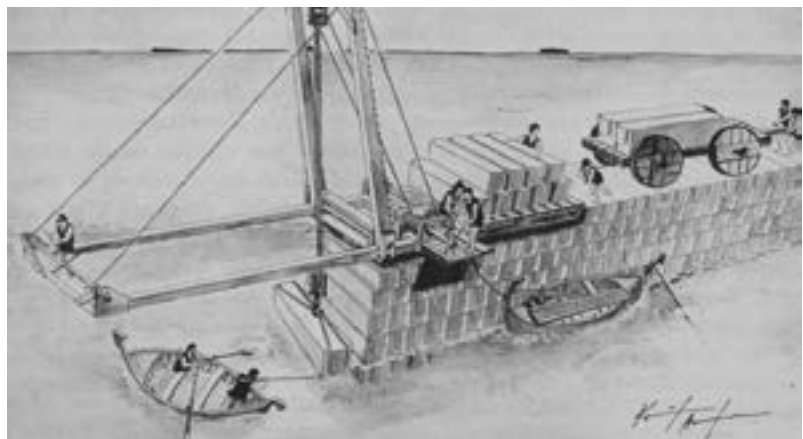
Η αρχαιολογική αποστολή της Αμαθούντας, η οποία τελεί υπό την επιστημονική εποπτεία της Γαλλικής Σχολής Αθηνών από κοινού με το γαλλικό Υπουργείο Εξωτερικών, διεξάγει από το 1975 έρευνες πεδίου στην αρχαία πόλη και στην ευρύτερη

Αεροφωτογραφία του αρχαίου λιμανιού της Αμαθούνας, το οποίο σήμερα είναι καταβυθισμένο. © Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου.

Γενικό σχέδιο του αρχαιολογικού χώρου της Αμαθούνας. © P. Aupert, T. Koželj, M. Wurch-Koželj, J. Durin, Αρχεία της Γαλλικής Σχολής Αθηνών (EFA).

Σχεδιαστική αναπαράσταση του τρόπου κατασκευής ενός λιμενοβραχίονα στο αρχαίο λιμάνι της Αμαθούνας. © Αρχεία της Γαλλικής Σχολής Αθηνών (EFA).

περιοχή της. Η αποστολή έχει ανασκάψει διάφορα μνημειακά σύνολα: το ιερό της Μεγάλης Θεάς – που ταυτίζεται με την Αφροδίτη – με ναό της αυτοκρατορικής περιόδου και μία μικρή βασιλική της ύστερης αρχαιότητας στην κορυφή της ακρόπολης· ένα ανακτορικό συγκρότημα σε ενδιάμεσο σημείο της πλαγιάς· το βυθισμένο λιμάνι· καθώς και διάφορα τμήματα του οχυρωματικού περιβόλου.

Διενεργήθηκαν επίσης άλλες, λιγότερο εκτεταμένες ανασκαφές, καθώς και αρκετά ερευνητικά προγράμματα και μία επιφανειακή έρευνα της επικράτειας. Άλλα σύνολα, ιδίως η αγορά και μία συνοικία κατοικιών στην κάτω πόλη, αρκετές βασιλικές και οι νεκροπόλεις, ανασκάφηκαν από το Τμήμα Αρχαιοτήτων της Κύπρου, με το οποίο η αποστολή συνεργάζεται τακτικά.

Χαρακτικό του Luigi Mayer, 1780: το νοτιοδυτικό τείχος της Αμαθούντας.
© P. Aupert, Αρχαία της Γαλλικής Σχολής Αθηνών (EFA).

ΓΑΛΛΙΚΕΣ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΣΤΗ ΘΕΣΗ ΑΓΙΟΣ ΤΥΧΩΝΑΣ-ΚΛΗΜΟΝΑΣ

Jean-Denis Vigne

Εθνικό Κέντρο Επιστημονικών
Ερευνών Γαλλίας CNRS

François Briois

Πανεπιστήμιο Toulouse-
Jean Jaurès

Jean Guilaine

Collège de France

Η θέση Άγιος Τύχωνας-Κλήμονας, που χρονολογείται στο 8800 π.Χ., αποτελεί τον αρχαιότερο νησιωτικό οικισμό της Μεσογείου. Μαρτυρεί ότι το πρότυπο των πρώτων νεολιθικών οικισμών της Συροπαλαιστίνης (PPNA: Ακεραμική Νεολιθική Α) είχε διαδοθεί υπερθαλάσσια μέχρι το νησί της Κύπρου, το οποίο επί μακρόν θεωρούνταν ότι είχε παραμείνει στο περιθώριο της νεολιθικοποίησης της Εγγύς Ανατολής. Ο Κλήμονας συνέβαλε καθοριστικά στη διεύρυνση των γνώσεών μας για τις απαρχές της Νεολιθικής Εγγύς Ανατολής.

Οι ανασκαφές που πραγματοποιήθηκαν μεταξύ 2009 και 2016 έφεραν στο φως ένα μεγάλο κοινοτικό κτήριο, κυκλικό, διαμέτρου 10 μέτρων, που μπορεί να συγκριθεί με εκείνα των θέσεων PPNA της Εγγύς Ανατολής. Σε αντίθεση με τα τελευταία, τα οποία είναι ως επί το πλείστον κτισμένα από πέτρες, το κτήριο αυτό εδραζόταν σε χοντρούς τοίχους από ωμόπλινθους, ενισχυμένους με ξύλινους πασσάλους, και διευρυμένους στη βάση τους με εσωτερικές προεξοχές. Η στέγη στηριζόταν σε αρκετούς ισχυρούς εσωτερικούς πεσσούς. Αρκετοί αποθηκευτικοί χώροι κρυμμένοι στο δάπεδο, στις προεξοχές ή στους τοίχους, υπογραμμίζουν την υψηλή κοινωνικο-συμβολική αξία του οικοδομήματος, το οποίο θα πρέπει επίσης να χρησίμευε για την αποθήκευση συγκομιδών καθώς και για διάφορες τελετουργικές δραστηριότητες. Η μεγάλη πλειονότητα των ελάχιστων ανθρώπινων καταλοίπων που βρέθηκαν στη θέση προέρχεται από το κτήριο αυτό, όπως και τα περισσότερα οστά σκύλων και ποντικών, καθώς και το μοναδικό οστό γάτας. Τουλάχιστον τρεις φορές μέσα σε λίγες δεκαετίες, το κτήριο κατεδαφίστηκε σκόπιμα και ξανακτίστηκε πάνω στα ισοπεδωμένα ερείπια της προηγούμενης φάσης.

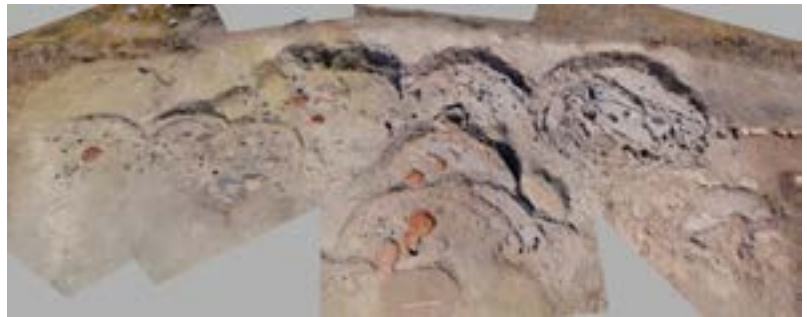
Το κοινοτικό κτήριο περιβαλλόταν από αρκετές δεκάδες κυκλικά οικιστικά οικοδομήματα με τοίχους από ωμόπλινθους, λαξευμένα στην πλαγιά, και με διάμετρο μεταξύ 3 και 6 μέτρων. Τα οικοδομήματα αυτά επιτρέπουν την εκτίμηση της έκτασης του οικισμού σε τουλάχιστον 5.000 τ.μ. Περίπου 30 τ.μ. έχουν ανασκαφεί. Όλα οριοθετούνταν από θεμελιακή τάφρο και διέθεταν διάφορες εσωτερικές διαμορφώσεις, όπως εστία σε

Η ΚΥΠΡΟΣ ΣΤΟ ΛΟΥΒΡΟ

Ανασκαφή νεολιθικού οικισμού στον Κλήμονα, κοντά στη Λεμεσό, από τη γαλλική ομάδα με επικεφαλής τους Jean-Denis Vigne (CNRS) και François Briois (Πανεπιστήμιο Τουλούζης-Jean Jaurès). © J.-D. Vigne, CNRS.

Τα θεμέλια ορισμένων νεολιθικών οικιών με κυκλική κάτοψη στον Κλήμονα. © J.-D. Vigne, CNRS.

ημισφαιρικό λάκκο, αλλά και, σε σπάνιες περιπτώσεις, μυλόλιθο κυπελλοειδούς τύπου. Οι εισοδοί, ορισμένες φορές εξοπλισμένες με κατώφλι ή βαθμίδες, ήταν όλες προσανατολισμένες προς τα βορειοανατολικά, αντίθετα από τους κυρίαρχους ανέμους. Η διάρκεια ζωής των κτηρίων αυτών ήταν σύντομη, καθώς συχνά δημιουργούνταν πάνω στις διαμορφωμένες πλατφόρμες των προηγούμενων.

Το κινητό υλικό που σχετίζεται με αυτές τις κατασκευές είναι εξαιρετικά ομοιογενές. Αποτελείται από αρκετούς τόνους άριστης ποιότητας απολεπισμένου πυριτόλιθου, προερχόμενου από πολύ κοντινές πηγές. Θυμίζοντας τα σύνολα που είναι γνωστά την ίδια εποχή στην κοιλάδα του Ευφράτη, η απολέπιση ήταν μονοπολική και απέβλεπε κυρίως στη δημιουργία μικρών λεπίδων με κεντρική νεύρωση, οι οποίες χρησιμοποιούνταν για την κατασκευή πολυάριθμων αιχμών βελών, αλλά και δρεπανιών. Αρκετές εκατοντάδες εργαλεία άλεσης ή κρούσης,

συχνά κατασκευασμένα από τοπικά πράσινα πετρώματα (διαβάσης), μαρτυρούν εντατική παραγωγική δραστηριότητα και σημαντικές γεωργικές πρακτικές. Τα καρπολείψανα δείχνουν ότι αυτές αφορούσαν δημητριακά εισαγόμενα από την ηπειρωτική χώρα (μονόκοκκο και δίκοκκο σιτάρι), που δεν είχαν ακόμη μετασχηματιστεί ιδιαίτερα από τη διαδικασία της εξημέρωσης, καθώς και, πιθανότατα, το αυτόχθονο κυπριακό κριθάρι. Η γεωργία συμπληρωνόταν από τη συλλογή άγριων καρπών, ιδίως τρεμιθιών. Περισσότερα από 20.000 ζωικά οστά δείχνουν ότι η κατανάλωση κρέατος βασιζόταν κυρίως στο κνήγι του μικρόσωμου ενδημικού αγριόχοιρου της Κύπρου, του μοναδικού σπληφόρου που υπήρχε στο νησί εκείνη την εποχή. Υδρόβια πτηνά και χήνες περιλαμβάνονταν επίσης στο θήραμα, ενώ τα θαλάσσια προϊόντα απουσιάζουν από τη διατροφή.

Νεολιθικές αιχμές βελών από πυριτόλιθο από τον Κλήμονα.
© F. Briois, EHESS.

ΓΑΛΛΙΚΕΣ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΣΤΗ ΘΕΣΗ ΠΑΡΕΚΚΛΗΣΙΑ-ΣΙΥΛΛΟΥΡΟΚΑΜΠΟΣ

Jean-Denis Vigne

Εθνικό Κέντρο Επιστημονικών
Ερευνών Γαλλίας CNRS

Jean Guilaine

Collège de France

François Briois

Πανεπιστήμιο Toulouse-
Jean Jaurès

Ο νεολιθικός οικισμός Παρεκκλησιά-Σιυλλουρόκαμπος, που ανασκάφηκε μεταξύ 1991 και 2004, αποκάλυψε την ύπαρξη μίας μέχρι τότε άγνωστης φάσης της κυπριακής προϊστορίας, που είναι σύγχρονη και πολιτισμικά συγγενής με την Ακεραμική Νεολιθική Β (PPNB) της Εγγύς Ανατολής και της Ανατολίας. Το χωριό αυτό, που η έκτασή του είναι λίγο μεγαλύτερη από ένα εκτάριο, κατοικήθηκε επί δεκαπέντε αιώνες, από το 8500 έως το 7000 π.Χ., και προηγείται του πολιτισμού της Χοιροκοιτίας, η οποία μέχρι τότε θεωρούνταν ότι εγκαινίαζε τη Νεολιθική περίοδο στην Κύπρο κατά το πρώτο μισό της 7^{ης} χιλιετίας.

Μεταξύ 8500 και 7700 π.Χ., οι πρώιμες φάσεις Α και Β του Σιυλλουρόκαμπου, έντονα διαβρωμένες, απέδωσαν τα αρχαιότερα γνωστά μέχρι σήμερα πηγάδια, βάθους 6 έως 7 μέτρων. Παρουσιάζουν λιθική βιομηχανία που κυριαρχείται από την παραγωγή μεγάλων αμφιπολικών λεπίδων από εξαιρετικής ποιότητας ημιδιαφανή πυριτόλιθο. Από τεχνικής άποψης, είναι ιδιαίτερα εξελιγμένη και συγγενής προς εκείνη της PPNB της

Θεμέλια κτηρίων από πηλό και λίθους στον Σιυλλουρόκαμπο (Νεότερη και μέση φάση, Προκεραμική Νεολιθική Β, 7500-7000 π.Χ.). © P. Gérard, Collège de France.

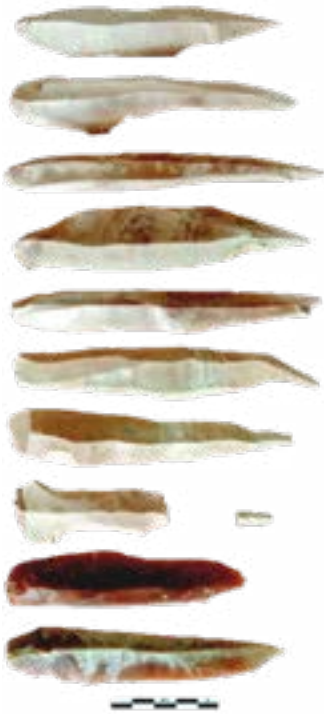
Η ΚΥΠΡΟΣ ΣΤΟ ΛΟΥΒΡΟ

Εγγύς Ανατολής. Πολλές δεκάδες μικρών λεπίδων από οφιανό, εισαγόμενο από την κεντρική Ανατολία, μαρτυρούν ισχυρές διασυνδέσεις με την ηπειρωτική χώρα. Ο εξοπλισμός αυτός, από λαξευμένες πέτρες, προορισμένος για το κυνήγι του αγριόχοιρου, συνοδεύεται από μυλόπετρες και γουδιά από πράσινα πετρώματα, δρεπάνια και καλλιεργημένα δημητριακά, στοιχεία που καταδεικνύουν μια ήδη καλά εδραιωμένη γεωργία. Τα κοσμήματα από λίθο ή όστρεο, καθώς και τα λίθινα αγγεία των πρώιμων αυτών φάσεων, παρουσιάζουν επίσης σημαντικές ομοιότητες με εκείνα της ηπειρωτικής ΡΡΝΒ. Ήδη από τις πρώτες φάσεις κατοίκησης, στα ζωικά κατάλοιπα κυριαρχούν έντονα τα οστά αγριόχοιρου, εμφανίζονται ορισμένα οστά αιγών και βοοειδών, εισαγόμενα από την ηπειρωτική χώρα, όπου μόλις είχαν εξημερωθεί. Τα ευρήματα αυτά μαρτυρούν τη μεταφορά μεγάλων ζώων διά θαλάσσης, γεγονός που αποτελεί απόδειξη μιας απροσδόκητα πρώιμης και ανεπτυγμένης ναυσιπλοΐας. Τα ζώα αυτά είτε εκτρέφονταν στον Σιυλλουρόκαμπο (βοοειδή) είτε απελευθερώνονταν για να χρησιμεύουν ως θήραμα (αιγες). Λίγο αργότερα εισάγονται και εξημερωμένα πρόβατα, καθώς και μεσογειακά ελάφια. Τα πρώτα υπόκεινται σε συστηματική εκτροφή για κρέας και γάλα, ενώ τα ελάφια απελευθερώνονται για κυνηγετικούς σκοπούς.

Ο Jean Guilaine (ομότιμος καθηγητής του College de France) ανασκάπτει έναν νεολιθικό τάφο στον Σιυλλουρόκαμπο. © Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου.

Καλύτερα διατηρημένες, οι κατοικήσεις των μέσων και ύστερων φάσεων απέδωσαν κατάλοιπα κυκλικών κατοικιών, καθώς και οικιακών και τεχνικών κατασκευών από λίθο και ωμόπλινθο, όπως επίσης και πηγάδια παρόμοια με εκείνα των πρώιμων φάσεων. Τα τεκμήρια της ανάπτυξης της γεωργίας και της κτηνοτροφίας πολλαπλασιάζονται καθώς, μαζί με πρόβατα, εξημερώνονται και εκτρέφονται χοίροι και αιγες. Η εκτροφή των

Μεγάλη σειρά οπλισμού από αιχμές δύο κόψεων από πυριτόλιθο, Συλλουροκάμπος (πρώιμη φάση, Προκεραμική Νεολιθική Β, 8500-8000 π.Χ.). Τα όπλα φέρουν στην επιφάνειά τους σημάδια από τη χρήση τους ως κυνηγετικός οπλισμός. © Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου.

βοοειδών φθίνει, αλλά το κυνήγι των ελαφιών εξακολουθεί να κατέχει σημαντική θέση. Η ανασκαφή απέδωσε έναν συλλογικό τάφο καθώς και περίπου δέκα μεμονωμένες ταφές. Μία από αυτές συνδέει τον νεκρό με γάτα, της οποίας τα μορφολογικά χαρακτηριστικά διαφέρουν από εκείνα των ομοειδών της που βρέθηκαν στον χώρο. Θεωρείται η αρχαιότερη μαρτυρία εξημέρωσης του μικρού αιλουροειδούς, περί το 7200 π.Χ., περισσότερο από 3000 χρόνια πριν την εξημέρωση του είδους στην κοιλάδα του Νείλου. Τα λίθινα τέχνηρα των μέσων και τελικών φάσεων, κατασκευασμένα από αδιαφανή πυριτόλιθο, παρουσιάζουν σταδιακά τεχνική απλοποίηση, ως προπομποί της λιθικής βιομηχανίας του ακεραμικού νεολιθικού πολιτισμού της Χοιροκοιτίας (7^η χιλιετία). Στο τέλος της κατοίκησης του οικισμού, η εκτροφή αιγοπροβάτων υπερισχύει. Σημαντικές συσσωρεύσεις ζωικών οστών μαρτυρούν τη διοργάνωση μεγάλων συμποσίων και υποδηλώνουν ότι ο χώρος διαδραμάτιζε έναν κοινωνικά ενοποιητικό ρόλο.

Κεφαλή αιλουροειδούς από σερπεντινίτη, 9 x 13 εκ. Συλλουροκάμπος (πρώιμη φάση, Προκεραμική Νεολιθική Β, 8500-8000 π.Χ.). © P. Gérard, Collège de France.

ΓΑΛΛΙΚΕΣ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΣΤΗ ΘΕΣΗ ΑΡΜΕΝΟΧΩΡΙ-ΠΑΚΤΩΜΕΝΑ

Jean-Denis Vigne

Εθνικό Κέντρο Επιστημονικών
Ερευνών Γαλλίας CNRS

François Briois

Πανεπιστήμιο Toulouse-
Jean Jaurès

Κατοικημένη κατά την Ύστερη Παγετώδη Περίοδο, μεταξύ 13.000 και 11.000 π.Χ., η αρχαιολογική θέση Αρμενοχώρι-Πακτωμένα είναι η αρχαιότερη της Κύπρου. Προηγείται κατά περίπου μία χιλιετία της μοναδικής άλλης επιπαλαιολιθικής θέσης του νησιού, εκείνης του Ακρωτηρίου-Αετόκρεμνου. Η θέση τεκμηριώνει την επιπαλαιολιθική παρουσία μόνιμων ομάδων στο νησί, τουλάχιστον κατά τις κλιματικές φάσεις Bølling-Allerød, ομάδων οι οποίες φαίνεται ότι διέθεταν καλή γνώση των φυσικών πόρων και η κινητικότητά τους ήταν προσαρμοσμένη στην εκμετάλλευσή τους.

Οι έρευνες επιφάνειας, που ξεκίνησαν το 2018 στο οροπέδιο του Αρμενοχωριού, κατέδειξαν μία καρστική εξέλιξη που είχε αρχίσει πολύ πριν το τελευταίο Βαθυπαγετώδες, πριν από περισσότερα από 20.000 χρόνια. Κατά το Ανώτερο Πλειστόκαινο, μικρές “τυφλές” κοιλάδες είχαν διανοιχθεί βαθιά στο ασβεστολιθικό υπόστρωμα και στη συνέχεια πληρώθηκαν σταδιακά από ερυθρές αργίλους αποασβεσίωσης. Μία από αυτές είναι η τυφλή κοιλάδα των Πακτωμένων, όπου οι ανασκαφές των ετών 2021-2024 αποκάλυψαν σειρά επιπαλαιολιθικών

Αεροφωτογραφία του ασβεστολιθικού οροπεδίου του Αρμενοχωριού και του χώρου της ανασκαφής της επιπαλαιολιθικής θέσης Πακτωμένα (13,000-11,000 π.Χ.). © R. Hadad, EHESS.

Η ΚΥΠΡΟΣ ΣΤΟ ΛΟΥΒΡΟ

Πακτωμένα: Αεροφωτογραφία των επιπαλαιολιθικών λιθόκτιστων κατασκευών (13,000-11,000 π.Χ.). © R. Hadad, EHESS.

διαμορφώσεων με πέτρες, συγκεντρωμένων κατά μήκος της όχθης ενός παλαιοκαναλιού που αντιστοιχούσε σε αρχαίο ρυάκι. Τα κατάλοιπα αυτά καλύφθηκαν γρήγορα από αργιλικές αποθέσεις, η συσσώρευση των οποίων συνεχίστηκε μέχρι τις αρχές του Ολοκαίνου. Στη συνέχεια, μεταξύ 9000 και 2000 π.Χ., η τελική πλήρωση της τυφλής κοιλάδας συνοδεύτηκε από έντονη εδαφογένεση, πριν διαταραχθεί από γεωργικές δραστηριότητες της αρχαιότητας και των ιστορικών χρόνων.

Ως εκ τούτου, οι επιπαλαιολιθικές διαμορφώσεις βρίσκονται σήμερα θαμμένες σε βάθος άνω του ενάμισι μέτρου κάτω από το σύγχρονο επίπεδο εδάφους και εντάσσονται στους βαθύτερους ορίζοντες του ολοκαινικού παλαιοεδάφους. Αποτελούνται κυρίως από τέσσερις μέχρι πέντε υπερκείμενες στρώσεις ομοιόμορφων ασβεστολιθικών λίθων. Τα περιγράμματά τους είναι σαφώς οριοθετημένα, γεγονός που υποδηλώνει την ύπαρξη τοιχωμάτων από φθαρτά υλικά, ενώ διακρίνονται και υποδοχές μικρών πασσάλων. Τα λιθόστρωτα αυτά δάπεδα κάλυπταν επιμήκεις επιφάνειες περίπου 5x3 μ. Πιθανότατα πρόκειται για δάπεδα καλυβών, που δημιουργήθηκαν το ένα πάνω στο άλλο κατά τη διάρκεια διαδοχικών, προσωρινών εγκαταστάσεων. Η επικάλυψή τους – ορισμένα αλληλοπεριχωρούνται – υποδηλώνει ότι οι κατοικήσεις αυτές δεν απείχαν χρονικά μεταξύ τους περισσότερο από λίγους μήνες ή έτη. Στο σύνολο προστίθεται μια πολυφασική εστία σε μορφή λεκάνης, καθώς και ένας λιθόκτιστος αναβαθμός μήκους 4-5 μ. που τέμνει το παλαιοκανάλι, και ίσως λειτουργούσε ως φράγμα για τη δημιουργία μικρής δεξαμενής κοντά στην καλύβα. Η λειτουργία άλλων λιθοσωρών, συχνά συγκεντρωμένων σε λίγο-πολύ βαθιές κοιλάδες, παραμένει ασαφής.

Το αρχαιολογικό υλικό περιλαμβάνει περίπου 4.000 λαξευμένα τεμάχια πυριτόλιθου, καθώς και ισάριθμα απολεπίσματα και θραύσματα. Παρότι στο οροπέδιο του Αρμενοχωρίου δεν απαντά πυριτόλιθος, υπάρχουν κοιτάσματα σε μικρή απόσταση. Η λιθοτεχνική βιομηχανία παρουσιάζει έντονη μικρολιθική τάση, χαρακτηριστική του Επιπαλαιολιθικού της Εγγύς Ανατολής, αλλά είναι ελάχιστα τυποποιημένη και εξαιρετικά ομοιογενής. Κυριαρχούν οι σμίλες, ενώ απουσιάζουν οι αιχμές βελών και τα γεωμετρικά τεμάχια. Η ανάπτυξη του ολοκαινικού καστανού εδάφους και, αργότερα, των γεωργικών εδαφών των ιστορικών περιόδων φαίνεται ότι ευθύνεται για την πλήρη εξαφάνιση των επιπαλαιολιθικών σκελετικών καταλοίπων. Η απουσία αιχμών υποδηλώνει, πάντως, ότι δεν υπήρχε μεγάλο θήραμα. Η κατοίκηση πιθανότατα τοποθετείται μετά την εξαφάνιση των νάνων ιπποπόταμων και νάνων ελεφάντων και πριν από την εισαγωγή των αγριόχοιρων, οι οποίοι συμπεριλαμβάνονται στη διατροφή των πρώτων νεολιθικών κοινοτήτων. Οι άνθρακες παρέχουν τις πρώτες άμεσες ενδείξεις για το περιβάλλον της Ύστερης Παγετώδους Περιόδου της Κύπρου. Αποκαλύπτουν ένα τοπίο πολύ διαφορετικό από εκείνο των αρχών της Ολοκαινού, με έντονη κυριαρχία της ελιάς, πιθανότατα σε παρόχθιες συστάδες, συνοδευόμενης από φράξο και σχίνο.

ΓΑΛΛΙΚΕΣ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΣΤΑ ΚΑΤΩ ΠΟΛΕΜΙΔΙΑ (ΠΑΝΑΓΙΑ ΚΑΡΜΙΩΤΙΣΣΑ)

Margot Hoffelt

Εθνικό Κέντρο Επιστημονικών
Ερευνών Γαλλίας CNRS

Ανδρέας Αναγιωτός

Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο
Κύπρου

Véronique François

Εθνικό Κέντρο Επιστημονικών
Ερευνών Γαλλίας CNRS

Ανδρέας Νικολαΐδης

Εθνικό Κέντρο Επιστημονικών
Ερευνών Γαλλίας CNRS

Κυριάκος Θεμιστοκλέους

Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο
Κύπρου

Από το 2023 έχουν πραγματοποιηθεί τρεις ανασκαφικές εκστρατείες στη θέση της Παναγίας Καρμιώτισσας (Πολεμίδια). Το πολυετές αυτό πρόγραμμα, το οποίο υλοποιείται με τη συνδρομή της Εκκλησιαστικής Επιτροπής Πολεμιδιών, εντάσσεται στο πλαίσιο επιστημονικής συνεργασίας μεταξύ του Κέντρου Αριστείας Ερατοσθένης (EcoE, Κύπρος) και του Εργαστηρίου Μεσαιωνικής και Σύγχρονης Αρχαιολογίας στη Μεσόγειο (LA3M, UMR 7298-Γαλλία).

Η θέση, που βρίσκεται στην καρδιά μιας μικρής κοιλάδας, περιλαμβάνει μονόκλιτο ναό, του οποίου τα αρχαιότερα δομικά στοιχεία δεν μπορούν να χρονολογηθούν πριν από τον 14^ο αιώνα. Εικάζεται ότι το συγκεκριμένο κτήριο ανεγέρθηκε στη θέση του πρώτου καρμηλιτικού κτίσματος στο νησί της Ανατολικής Μεσογείου, κτίσμα το οποίο ανάγεται στις αρχές του 13^{ου} αιώνα.

Ήδη από την πρώτη ανασκαφική εκστρατεία ήρθαν στην επιφάνεια στρώματα κατοίκησης, σε συνδυασμό με αρκετούς τοίχους από ξερολιθιά, σε ένα σύνολο ανδρήρων που εντοπίζονται στο βορειανατολικό τμήμα της μικρής κοιλάδας. Τα στρώματα αυτά περιείχαν σημαντική ποσότητα κεραμικής, η χρονοτυπολογία της οποίας παραπέμπει σε παφιακές παραγωγές του 13^{ου} αιώνα, επιβεβαιώνοντας έτσι την ύπαρξη κτίσματος το οποίο προϋπήρχε της εκκλησίας που σώζεται μέχρι σήμερα. Η φύση αυτών των υλικών στοιχείων, σε συνδυασμό με την ανακάλυψη εστίας και μιας κατασκευής που συνδέεται με τη διοχέτευση των υδάτων, συνηγορεί υπέρ του ότι ο συγκεκριμένος τομέας αποτελούσε κατοικημένη ζώνη εκείνη την εποχή.

Στο πίσω μέρος του ιερού εντοπίστηκαν αρκετές δεκάδες λάκκοι, με προσανατολισμό από ανατολή προς δύση, που παραπέμπουν σε ταφικό χώρο συνδεδεμένο με χριστιανική λατρεία. Η πλήρης απουσία σκελετικών καταλοίπων εγείρει ερωτήματα ως προς την ανάπτυξη συγκεκριμένων ταφικών πρακτικών, που φαίνεται να χαρακτηρίζονται από μεθοδική εκκένωση των τάφων. Μέχρι στιγμής έχουν ταυτοποιηθεί πέντε φάσεις ενταφιασμού. Μία από αυτές είναι σύγχρονη με τη δημιουργία κλιμακοστασίου, λαξευμένου στον βράχο, που έχει ανασκαφεί μερικώς και οδηγεί

Τάφος και αναβαθμοί λαξευμένοι στο βράχο. © S. Peuch, LA3M, UMR 7298.

προς σημείο κάτω από το ιερό, κάτι που υποδηλώνει την ύπαρξη υποκείμενου χώρου (κρύπτης ή προγενέστερου λατρευτικού χώρου;). Θραύσματα τοιχογραφημένων επιχρισμάτων από τη Βυζαντινή περίοδο, των οποίων η ακριβής προέλευση δεν κατέστη δυνατόν να προσδιοριστεί, έχουν ανακαλυφθεί στις επιχώσεις που καλύπτουν αυτές τις δομές.

Επιπλέον, κατάλοιπα ανωδομών από ωμόπλινθο, σε συνδυασμό με αρνητικά ίχνη οπών πασσάλων, μαρτυρούν την παρουσία κατασκευών από φθαρτά υλικά, η τεχνική των οποίων συνιστά, προς το παρόν, μοναδικό φαινόμενο στο νησί. Η συνέχιση των ερευνών θα επιτρέψει την εκτενέστερη παρατήρηση του μορφολογικού χαρακτήρα αυτών των έργων.

Η πλήρης αποκάλυψη της κατοίκησης του 13^{ου} αιώνα, η οποία έχει μέχρι στιγμής προσεγγιστεί μόνο εν μέρει, συνιστά μείζον διακύβευμα για τα επόμενα χρόνια. Εάν αυτή η κατοίκηση αποδειχθεί ότι αντιστοιχεί στο πρώτο καρμηλιτικό κτίσμα στο νησί, τότε ο χαμένος κρίκος μεταξύ της αρχικής εγκατάστασης του Τάγματος στους Αγίους Τόπους και των πρώτων δυτικών μοναστηριών του θα αποκατασταθεί στη συλλογική μνήμη για πρώτη φορά μετά την εγκατάλειψή του, σηματοδοτώντας ένα καθοριστικό στάδιο στην αρχαιολογική έρευνα για τα επαιτικά τάγματα.

Ακόμη και αν η κατοίκηση αυτή αποδειχθεί ότι είναι διαφορετικής φύσης, η μελέτη της διαμόρφωσής της συνιστά ορόσημο για τον χαρακτηρισμό της λαϊκής αρχιτεκτονικής στην Κύπρο της Φραγκοκρατίας, η οποία παραμένει ακόμη ελάχιστα γνωστή, και της οποίας η ποικιλομορφία διαφαίνεται ήδη μέσα από τα πρώτα στοιχεία που έχουν έρθει στο φως.

Τμήμα επιχρίσματος με γραπτό διάκοσμο που εντοπίστηκε σε επίχωση, πάνω από τον ταφικό χώρο. © Κ. Θεμιστοκλέους, Eratosthenes Centre of Excellence (ECoE).

ΓΑΛΛΙΚΕΣ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΣΤΗ ΘΕΣΗ ΠΑΦΟΣ-ΦΑΜΠΡΙΚΑ

Claire Balandier

Πανεπιστήμιο της Avignon

Ο αρχαιολογικός χώρος της (Νέας) Πάφου εντάχθηκε στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO το 1980. Ο Jean Bérard υπήρξε ο πρώτος Γάλλος που πραγματοποίησε ανασκαφές εκεί, το 1952. Η γαλλική αρχαιολογική αποστολή στην Πάφο, η οποία συστάθηκε το 2008, συμβάλλει, σε συνεργασία με το Τμήμα Αρχαιοτήτων και το Πανεπιστήμιο Κύπρου, καθώς και με τις πολωνικές, αυστραλιανές και ιταλικές αποστολές, στη διερεύνηση της ιστορίας αυτής της μεγάλης πόλης, η οποία άρχισε να αναπτύσσεται γύρω από το λιμάνι από τα τέλη του 4^{ου} αιώνα π.Χ., πιθανώς με πρωτοβουλία του τοπικού βασιλιά Νικοκλή. Από τον 3^ο αιώνα π.Χ., μετά την ανακήρυξη του Πτολεμαίου, στρατηγού του Μεγάλου Αλεξάνδρου και διοικητή της Αιγύπτου, σε βασιλιά και την οριστική κατάληψη της Κύπρου, η πόλη υπήρξε έδρα φρουράς και νομισματοκοπείου. Κατά τον 2^ο αιώνα π.Χ. έγινε πρωτεύουσα, όταν εγκαταστάθηκε εκεί ο εκπρόσωπος των Πτολεμαίων στο νησί, αντικαθιστώντας οριστικά την Παλαιάπαφο, όπου ωστόσο εξακολουθούσε να βρίσκεται το βασικό ιερό της θεάς Αφροδίτης, προστάτιδας

Αεροφωτογραφία της θέσης Νέα Πάφος. Εικόνα με ευγενική παραχώρηση της C. Balandier.

Η ΚΥΠΡΟΣ ΣΤΟ ΛΟΥΒΡΟ

Θέα από τον λόφο Φάμπρικα. Εικόνα με ευγενική παραχώρηση της C. Balandier.

της πόλης. Οι πρόσφατες ανασκαφές της γαλλικής αποστολής έδειξαν ότι την περίοδο αυτή ο λόφος της Φάμπρικας, ο οποίος μέχρι τότε χρησιμοποιούνταν ως λατομείο και ως νεκρόπολη στα βορειοανατολικά της πόλης, ενσωματώθηκε στον αστικό ιστό με την κατασκευή περιτειχίσματος (η έρευνα για το περιτείχισμα, που ξεκίνησε από τη γαλλική αποστολή, υποστηρίζεται σήμερα από τη Γαλλική Σχολή Αθηνών, σε συνεργασία με το Τμήμα Αρχαιοτήτων και το Πανεπιστήμιο Κύπρου). Τότε ανεγέρθηκε ναός πάνω από το θέατρο, το οποίο στο μεταξύ είχε εξωραϊστεί. Διαμορφώθηκαν υπόγειοι χώροι (ενδεχομένως λατρευτικού χαρακτήρα), εκ των οποίων ο ένας ήταν διακοσμημένος με κογχύλι, καθώς και ένα ευφυές υπόγειο υδραυλικό σύστημα, εμπνευσμένο από εκείνο της Αλεξάνδρειας. Και η λεγόμενη νεκρόπολη των “Τάφων των Βασιλέων” στα βόρεια της πόλης, καθώς και το ιπποδάμιο πολεοδομικό σύστημα, ενδέχεται να είχαν ως πηγή έμπνευσης την πτολεμαϊκή πρωτεύουσα και να χρονολογούνται στον 2^ο αιώνα π.Χ., όταν ο Πτολεμαίος ΣΤ΄ κατέστησε την Πάφο έδρα της εξουσίας του, αφού εκθρονίστηκε από τον αδελφό του. Η πόλη καταστράφηκε από σεισμό το 15 π.Χ., ανοικοδομήθηκε χάρη σε χρηματοδότηση από τον Αύγουστο Καίσαρα, και έγινε έδρα του Ρωμαίου διοικητή. Οι έρευνες της γαλλικής αποστολής δείχνουν ότι τότε επεκτάθηκε προς τα βόρεια και τα ανατολικά: βόρεια του λόφου της Φάμπρικας, κατά μήκος της χάραξης του ελληνιστικού τείχους, ανεγέρθηκαν κατοικίες με τοιχογραφική διακόσμηση. Στα νοτιοδυτικά, οι μεγάλες

Η αναζήτηση των ελληνοιστικών τειχών της πόλης. Σωστική ανασκαφή κατά το 2023. Εικόνα με ευγενική παραχώρηση της C. Balandier.

“οικίες” με εικονιστικά ψηφιδωτά μαρτυρούν την ευμάρεια της πόλης, όπως και τα αγάλματα, μεταξύ των οποίων εκείνο της Venus Genetrix (Αφροδίτη Μητέρα) του 2^{ου}-3^{ου} αιώνα μ.Χ., που βρέθηκε στη λεγόμενη “Οικία του Θησέα”, καθώς και οι πολυάριθμοι ζωγραφισμένοι τάφοι. Αφού χτυπήθηκε από διαδοχικούς σεισμούς, η πόλη ήταν μικρότερη κατά τη βυζαντινή περίοδο, αλλά διέθετε μεγάλες βασιλικές, όπως εκείνη της Χρυσοπολίτισσας, με επτά κλίτη, που είναι η μεγαλύτερη του νησιού. Από τα τέλη του 12^{ου} έως τον 14^ο αιώνα, η Πάφος παρέμεινε σημαντικό λιμάνι για τους Φράγκους και τους Ιταλούς, ιδίως τους Γενουάτες, όπως μαρτυρούν οι λατινικές εκκλησίες, το Κάστρο “Σαράντα Κολόνες” και η ανακάλυψη από τη γαλλική αποστολή της μήτρας σφραγίδας Επισκόπου της Μπολόνιας του 13^{ου} αιώνα. Ακολούθησαν οι Ενετοί, που εγκαταστάθηκαν στον χώρο από το 1489 έως το 1571. Η τοπωνυμία (λόφος της Φάμπρικας) οφείλει το όνομά της σε εργοστάσιο λιναριού, που πιθανότατα προμήθευε το λιμάνι με πανιά.

ΓΑΛΛΙΚΕΣ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΣΤΗΝ ΠΑΦΟ (ΚΤΗΜΑ)

Antoine Hermary

Πανεπιστήμιο Aix-Marseille

Ο Jean Bérard (1908-1957) ήταν γιος του Victor Bérard (1864-1931), ελληνιστή και αρχαιολόγου, ο οποίος έγινε γνωστός χάρη στη μετάφραση της Οδύσσειας και στις προσπάθειές του να ταυτοποιήσει τους σταθμούς του ταξιδιού του Οδυσσέα στη Δυτική Μεσόγειο. Ακολουθώντας τα χνάρια του πατέρα του, ο Jean Bérard συνέγραψε τη διδακτορική του διατριβή με θέμα *La colonisation grecque de l' Italie méridionale et de la Sicile dans l' Antiquité. L' histoire et la légende* [Ο ελληνικός αποικισμός της Κάτω Ιταλίας και της Σικελίας στην αρχαιότητα. Ιστορία και θρύλος] (1941, επανέκδ. 1957). Στο πλαίσιο αυτών των ερευνών, ο Bérard ενδιαφέρθηκε για τη χρονολόγηση του Τρωικού πολέμου και για τη χρονολογία εκείνου που ο ίδιος αποκαλούσε μυκηναϊκό αποικισμό της Κύπρου: τον τοποθετούσε στο πρώτο μισό του 14^{ου} αιώνα π.Χ., σε αντίθεση με τη νεότερη χρονολόγηση που είχαν προτείνει οι Σουηδοί αρχαιολόγοι Furumark και Gjerstad. Ο Bérard δεν επισκέφτηκε ποτέ την Κύπρο, ούτε είχε οποιαδήποτε επαφή με τους αρχαιολόγους που εργάζονταν τότε στο νησί, ενώ υπέφερε από μία ασθένεια που τον είχε καταστήσει σχεδόν τυφλό. Εντούτοις, σχεδίαζε να πραγματοποιήσει διερευνητικές τομές στη θέση της Νέας Πάφου, προκειμένου να επαληθεύσει την ύπαρξη εκεί μιας μυκηναϊκής πόλης, με ιδρυτή τον Αρκάδα ήρωα Αγαπήνορα, σύμφωνα με παράδοση που μεταδίδει ο Στράβων (XIV, 6, 3). Έτσι, το 1950 επικοινωνήσε με τον Πορφύριο Δίκαιο, Έφορο του Κυπριακού Μουσείου και ανασκαφέα της Έγκωμης, καθώς και με τον Peter Megaw, Διευθυντή του Τμήματος Αρχαιοτήτων. Ο Megaw τον παρέπεμψε στον επιγραφολόγο Terence Mitford, τότε συνδιευθυντή, μαζί με τον J. H. Iliffe, των βρετανικών ανασκαφών στη θέση Κούκλια (Παλαίπαφος). Mitford και Bérard συμφώνησαν να πραγματοποιήσουν από κοινού δοκιμαστικές τομές στην Κάτω Πάφο το 1952, με οικονομική υποστήριξη από τη Γαλλία και με τη συνεργασία στο πεδίο του νεαρού Jean Deshayes, μέλους της Γαλλικής Σχολής Αθηνών. Οι τομές αυτές δεν αποκάλυψαν καμία κατοίκηση προγενέστερη της ελληνιστικής περιόδου.

Η ΚΥΠΡΟΣ ΣΤΟ ΛΟΥΒΡΟ

Ωστόσο, η ανακάλυψη, το 1939, γεωμετρικών τάφων κοντά στη σύγχρονη πόλη της Πάφου-Κτήμα, στη θέση *Ισκεντέρ*, κίνησε το ενδιαφέρον των Bérard και Deshayes. Οι ανασκαφές που πραγματοποιήθηκαν στον χώρο αυτό από το 1953 έως το 1955 οδήγησαν στην αποκάλυψη έντεκα θαλαμωτών τάφων με δρόμο, η χρήση των οποίων εκτεινόταν από την Κυπρογεωμετρική II περίοδο (10^{ος}-9^{ος} αι. π.Χ.) μέχρι την ελληνοιστική εποχή. Ο Bérard απεβίωσε δύο χρόνια μετά το πέρας των ανασκαφών, η μελέτη των οποίων αναλήφθηκε εξ ολοκλήρου από τον Deshayes: ο τόμος δημοσιεύθηκε στο Παρίσι το 1963 με τίτλο *Η νεκρόπολη στο Κτήμα (αποστολή Jean Bérard 1953-55)*. Το κεραμικό υλικό περιλάμβανε περισσότερα από 600 αγγεία, συμπεριλαμβανομένων αγγείων από τους τάφους που είχαν ανακαλυφθεί το 1939. Σύμφωνα με τη νομοθεσία που ίσχυε τότε, μέρος του υλικού αποδόθηκε στο Μουσείο του Λούβρου. Καθώς οι σουηδικές ανασκαφές δεν αφορούσαν αυτή την περιοχή του νησιού, ο Deshayes επιχείρησε να διευκρινίσει και να συμπληρώσει την ορολογία που είχε καθιερώσει ο Gjerstad για την κεραμική των γεωμετρικών και αρχαϊκών χρόνων, ωστόσο δεν συνέχισε τις έρευνές του στην Κύπρο και στράφηκε προς τη νεολιθική αρχαιολογία και την αρχαιολογία της Εγγύς Ανατολής. Η συμβολή αυτής της αποστολής στη γνώση μας για τη θέση Πάφος-Κτήμα πριν από την ελληνοιστική εποχή παραμένει, ωστόσο, σημαντική, και η μορφή του Jean Bérard κατέχει ξεχωριστή θέση στην ιστορία της κυπριακής αρχαιολογίας.

Jean Bérard (1908-1957), Γάλλος αρχαιολόγος που ανέσκαψε στο Κτήμα της Πάφου. Από το 1966, ένα ερευνητικό κέντρο του CNRS και της Γαλλικής Σχολής της Ρώμης φέρει το όνομά του. © HerremB, CC BY-SA 4.0 International, Wikimedia Commons.

ΠΙΚΡΟΛΙΘΙΚΑ ΕΙΔΩΛΙΑ

Diane Bolger

Πανεπιστήμιο
του Εδιμβούργου

Elizabeth Goring

Ανεξάρτητη ερευνήτρια

***Μικρό σταυρόσχημο ειδώλιο από στικτό ανοιχτοπράσινο πικρόλιθο.**

Κισσόνεργα-Μοσφιλία, ΚΜ 1052

Τα μάτια, η μύτη και οι μαστοί αποδίδονται ανάγλυφα. Το δεξί χέρι, με επτά εγχάρακτα δάχτυλα, είναι στραμμένο προς τα πάνω· το αριστερό χέρι, με τέσσερα δάχτυλα, στρέφεται προς τα κάτω. Τα πόδια αποδίδονται σχηματικά, σε λυγισμένη στάση. Τα δάχτυλα των ποδιών είναι εγχάρακτα στο προεξέχον τμήμα που αναπαριστά τα πέλματα. Παρά τη μαλακή φύση του λίθου, η επιφανειακή φθορά είναι περιορισμένη. Πρόκειται για ένα από τα 26 πικρολιθικά ειδώλια που προέρχονται από την Κισσόνεργα-Μοσφιλία· ανήκει σε μια μικρή ομάδα με την ίδια χαρακτηριστική διάταξη των χεριών, γνωστή και από άλλες θέσεις. Ύψος: 7,0 εκ.

© Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου.

ΠΙΚΡΟΛΙΘΙΚΑ ΕΙΔΩΛΙΑ

Τα εικονιστικά αυτά αντικείμενα είναι κατασκευασμένα από μαλακό, ανοιχτόχρωμο πρασινογάλαζο λίθο γνωστό ως πικρόλιθο, ο οποίος χρησιμοποιούνταν καθ' όλη τη διάρκεια των προϊστορικών χρόνων στην Κύπρο, αλλά είναι περισσότερο γνωστός για την κατασκευή προσωπικών κοσμημάτων κατά την Χαλκολιθική περίοδο (περ. 4000-2500 π.Χ.). Ο πικρόλιθος μπορούσε να κοπεί σε πλάκες από εμφανίσεις φλεβών ή στρώσεων μέσα σε επιφανειακά στρώματα σερπεντινίτη στην κεντρική οροσειρά του Τροόδους ή να συλλεχθεί σε μορφή ακατέργαστων κροκάλων που είχαν λειανθεί από το νερό (βότσαλα) σε κοίτες ποταμών κοντύτερα στις ακτές. Οι πλάκες χρησιμοποιούνταν για την κατασκευή μεσαίου έως μεγάλου μεγέθους ειδωλίων, ενώ οι κροκάλες αποτελούσαν πρώτη ύλη για μικρότερα ειδώλια και εικονιστικά περιάπτα. Ο ιδιαίτερα εξατομικευμένος χαρακτήρας αυτών των αντικειμένων καθιστά δύσκολη την ταξινόμησή τους. Συλλογικά είναι γνωστά ως “σταυρόσχημα” και απαντούν σε οικιακά και ταφικά συμφραζόμενα σε διάφορες αρχαιολογικές θέσεις της 4^{ης} και των αρχών της 3^{ης} χιλιετίας π.Χ. Από τις σημαντικότερες είναι η θέση Σουσκίου στη νοτιοδυτική Κύπρο, όπου τα παλαιότερα γνωστά νεκροταφεία εκτός του οικισμού έχουν αποδώσει δεκάδες καλά διατηρημένα παραδείγματα. Στη Σουσκίου έχουν επίσης εντοπιστεί ενδείξεις εργαστηρίου για την κατασκευή αντικειμένων από πικρόλιθο.

Οι προτεινόμενες ερμηνείες για τη λειτουργία των σταυρόσχημων ειδωλίων ποικίλλουν, από τη χρήση τους σε τελετουργίες που σχετίζονται με τον τοκετό – καθώς η καθιστή ή λυγισμένη στάση τους παραπέμπει στην παραδοσιακή στάση των γυναικών κατά τη γέννα μέχρι και τους νεότερους χρόνους – μέχρι την πρόσληψή τους ως απεικονίσεων νεκρών ατόμων, δεδομένου ότι η ταφή σε λυγισμένη στάση αποτελούσε τον συνήθη τύπο ενταφιασμού την περίοδο αυτή· ή ακόμη ως σύμβολα προσωπικής ταυτότητας, τα οποία φοριούνταν κατά τη διάρκεια της ζωής του ατόμου και το συνόδευαν στον τάφο μετά τον θάνατό του. Ορισμένα σταυρόσχημα ειδώλια, όπως τα παραδείγματα από την Κισσόνεργα και τη Σαλαμιού, τα οποία φέρουν έντονα αποδομένους μαστούς, φαίνεται να παριστάνουν

***Μικρό σταυρόσχημο ειδώλιο από γκριζοπράσινο πικρόλιθο**

Σαλαμιού-Ανεφάνη, 1959/ΧΙ-3/6

Τα μάτια, η μύτη και οι μαστοί αποδίδονται ανάγλυφα. Στο σημείο όπου θα αναμένονταν εκτεταμένα χέρια, μια δεύτερη μορφή ειδωλίου εκτείνεται οριζόντια πάνω στην κάθετη, με το κεφάλι της να αντικαθιστά το αριστερό χέρι της όρθιας μορφής. Τα πόδια αποδίδονται σχηματικά, σε λυγισμένη στάση. Το ειδώλιο ανήκει σε μια μικρή ομάδα που παρουσιάζει την ίδια διπλή αναπαράσταση. Η σημασία αυτής της μορφής παραμένει άγνωστη. Ύψος: 10,5 εκ. © Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου.

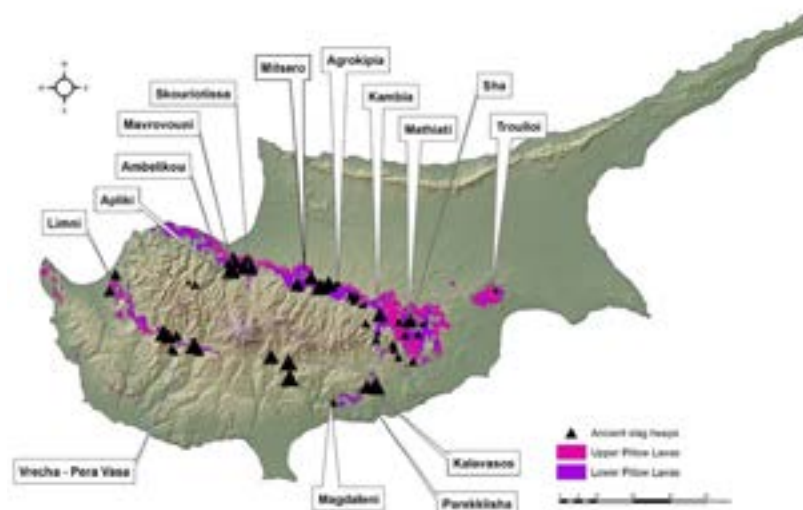
γυναικείες μορφές, ενώ στα περισσότερα παραδείγματα τα έμφυλα χαρακτηριστικά είναι αδήλωτα και μπορούν, επομένως, να θεωρηθούν ουδέτερα ως προς το φύλο. Πολύ λίγα έχουν ταυτιστεί ως πιθανώς ανδρικά. Η κατασκευή και χρήση πικρολιθικών ειδωλίων και περιάπτων γνώρισε ιδιαίτερη άνθηση κατά την 4^η χιλιετία π.Χ., αλλά παρήκμασε κατά τους πρώτους αιώνες της 3^{ης} χιλιετίας, όταν τα προσωπικά κοσμήματα από πικρόλιθο άρχισαν να αντικαθίστανται από εξωτικά υλικά, όπως κράματα χαλκού και φαγεντιανή. Η παρακμή αυτή συμπίπτει με βαθιές κοινωνικοοικονομικές αλλαγές στο νησί κατά την 3^η χιλιετία, καθώς και με την εντατικοποίηση των επαφών μεταξύ των κυπριακών κοινοτήτων και εκείνων της όμορης ενδοχώρας.

Ο ΚΥΠΡΙΑΚΟΣ ΧΑΛΚΟΣ

ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟ ΤΟΥ ΚΥΠΡΙΑΚΟΥ ΧΑΛΚΟΥ

Γιώργος Παπασάββας
Πανεπιστήμιο Κύπρου

Χάρτης της Κύπρου με την οροσειρά του Τροόδους στο κέντρο και τα ορυχεία χαλκού γύρω του. Τα ορυχεία βρίσκονται εντός του γεωλογικού σχηματισμού των “μαξιλαροειδών λαβών” (σημειωμένων με μωβ χρώμα), που σχηματίστηκαν κάτω από τη θάλασσα κατά τη διάρκεια της δημιουργίας της Κύπρου ως αποτέλεσμα ηφαιστειακής δραστηριότητας. Εικόνα με ευγενική παραχώρηση της Β. Κασσιανίδου.

Η ιστορία της Κύπρου είναι στενά συνδεδεμένη με την παραγωγή και το εμπόριο του χαλκού, του κυπριακού προϊόντος που αποτέλεσε τη βάση της οικονομίας και του πολιτισμού της για αιώνες. Τα πλούσια ορυχεία χαλκού βρίσκονται στους πρόποδες της οροσειράς του Τροόδους. Η Κύπρος έδωσε ακόμη και το όνομά της σε αυτό το μέταλλο στις σύγχρονες ευρωπαϊκές γλώσσες, ως εξής: Η λέξη για τον χαλκό στα λατινικά ήταν *aes*. Στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, όπου έπρεπε να προσδιορίζεται η προέλευση των διακινούμενων εμπορευμάτων, ο όρος *aes cyprium* (“κυπριακός χαλκός”) χρησιμοποιούνταν για να περιγράψει το μέταλλο που εισαγόταν από την Κύπρο. Αυτή η ονομασία συντομεύθηκε σε *cyprum*, η οποία σταδιακά μετατράπηκε σε *cuprum*, λέξη που τελικά επικράτησε και έδωσε στον χαλκό το σύγχρονο όνομά του: *copper* στα αγγλικά, *cuiivre* στα γαλλικά, *cobre* στα ισπανικά και πορτογαλικά, *Kupfer* στα γερμανικά κ.λπ.

Η ΚΥΠΡΟΣ ΣΤΟ ΛΟΥΒΡΟ

Από τις αρχές της 2^{ης} χιλιετίας π.Χ., αλλά κυρίως από την Ύστερη Εποχή του Χαλκού (1650-1100 π.Χ.) και μετά, μέχρι την Ύστερη Ρωμαϊκή και Πρώιμη Βυζαντινή εποχή (μέχρι τον 7^ο αιώνα μ.Χ.), η Κύπρος διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στα πολύπλοκα διεθνή εμπορικά δίκτυα που στήριζαν τις οικονομίες των μεγάλων δυνάμεων της Ανατολικής Μεσογείου και της Εγγύς Ανατολής στο πέρασμα των αιώνων, όπως οι Αιγύπτιοι, οι Μινωίτες, οι Μυκηναίοι, οι Χετταίοι, οι Ασσύριοι, οι κάτοικοι της Συροπαλαιστινιακής ακτής και, αργότερα, οι Ρωμαίοι. Η αύξηση της εξωτερικής ζήτησης για τον κυπριακό χαλκό είχε βαθιά επίδραση στις κοινωνικοπολιτικές εξελίξεις στο ίδιο το νησί, καθώς η παραγωγή χαλκού έπρεπε να αναπτυχθεί σε κλίμακα, τεχνολογία και διοικητική πολυπλοκότητα, ώστε να ανταποκριθεί στις ανάγκες των διεθνών αγορών. Στο πλαίσιο αυτό, η Κύπρος παρήγαγε και διένειμε τεράστιες ποσότητες χαλκού.

Τάλαντο χαλκού σε σχήμα δοράς βοδιού από την Έγκωμη, με σφραγίδα στην επάνω, πιο αδρή, όψη. Ζυγίζει 39 κιλά και έχει πλάτος 72 εκ. (1400-1200 π.Χ., Κυπριακό Μουσείο, Λευκωσία). © Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου.

Πειραματική χύτευση χαλκού σε τάλαντο σχήματος δοράς βοδιού. Εικόνα με ευγενική παραχώρηση της Β. Κασσιανίδου.

Ένας αρχαιολόγος-δύτης ανασκάπτει ένα ναυάγιο και το φορτίο του από χαλκό. Το πλοίο που βυθίστηκε στα τέλη του 14ου αιώνα π.Χ. στο Uluburun, στα νότια παράλια της Μικράς Ασίας, πιθανώς καθ' οδόν προς το Αιγαίο, μετέφερε διάφορα εμπορεύματα, μεταξύ των οποίων και 354 τάλαντα χαλκού σε σχήμα δοράς βοδιού, αλλά και άλλων τύπων, συνολικού βάρους 10 τόνων. Τα τάλαντα ήταν στοιβαγμένα σε σειρές στα αμπάρια του πλοίου. Η χημική ανάλυση επιβεβαίωσε ότι ήταν κατασκευασμένα από κυπριακό χαλκό.
© Ινστιτούτο Ενάλιας Αρχαιολογίας (INA) / Uluburun Project.

Η διανομή κυπριακών τάλαντων χαλκού σε σχήμα δοράς βοδιού στη Μεσόγειο και ακόμα πιο πέρα. Εικόνα με ευγενική παραχώρηση της Β. Κασσιανίδου.

Η διανομή του κυπριακού χαλκού προς την Ανατολή και τη Δύση εντάθηκε περαιτέρω κατά την πρώτη χιλιετία π.Χ. αλλά και αργότερα. Κατά τη ρωμαϊκή περίοδο, η παραγωγή χαλκού στην Κύπρο είχε φτάσει σε πραγματικά βιομηχανική κλίμακα. Ο διάσημος γιατρός Γαληνός επισκέφθηκε το νησί το 161-162 μ.Χ. και περιέγραψε στα βιβλία του την επίσκεψή του στα ορυχεία. Η εκμετάλλευση των χαλκούχων μεταλλευμάτων κατά την περίοδο αυτή παρήγαγε τεράστιους σωρούς σκωρίας, το άχρηστο προϊόν της παραγωγής χαλκού. Διεσπαρμένοι σε περισσότερες από 40 τοποθεσίες γύρω από την οροσειρά του Τροόδους, αποτελούν αναμφίβολα τους μεγαλύτερους αρχαίους σωρούς σκωρίας στην Ευρώπη, με εκτιμώμενο όγκο περίπου τεσσάρων εκατομμυρίων τόνων.

Πήλινη πινακίδα σφηνοειδούς γραφής με κείμενο στην ακκαδική γλώσσα. Αποτελεί μέρος της βασιλικής αλληλογραφίας μεταξύ των Φαραώ Αμενχοτέπ Γ και Ακενατών και άλλων ηγεμόνων της Ανατολικής Μεσογείου και της Εγγύς Ανατολής (οι λεγόμενες Επιστολές της Αμάρνα, βάσει της θέσης όπου βρέθηκαν). Η συγκεκριμένη είναι μια επιστολή μεταξύ του Φαραώ και του βασιλιά της Κύπρου (14^{ος} αιώνας π.Χ., Vorderasiatisches Museum, Βερολίνο). © O. S. M. Amin, CC BY-SA 4.0 International, Wikimedia Commons.

Ο Θεός του Ταλάντου από ένα ιερό στην Έγκωμη. Το χάλκινο ειδώλιο, ύψους 35 εκ., απεικονίζει έναν πλήρως οπλισμένο πολεμιστή που στέκεται πάνω σε τάλαντο σχήματος δοράς βοδιού, μεταδίδοντας το μήνυμα της εξουσίας και της θεϊκής προστασίας στην παραγωγή χαλκού (13^{ος} αιώνας π.Χ., Κυπριακό Μουσείο, Λευκωσία). © Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου.

Άνδρες σε πομπή που φέρουν δώρα στον Φαραώ. Καλλιτεχνική αναπαραγωγή ζωγραφικού διακόσμου από τον τάφο του Αιγύπτιου αξιωματούχου Ρεχμιρέ, στις Θήβες. Ο άνδρας στα αριστερά φέρει ένα τάλαντο χαλκού σε σχήμα δοράς βοδιού (15ος αιώνας π.Χ.). © Μητροπολιτικό Μουσείο Τέχνης, Rogers Fund, 1931 (Acc. No. 31.6.42). Δημόσιος Τομέας.

Χάλκινος κυπριακός υποστάτης (χρησιμοποιούταν για την υποστήριξη αγγείων σε τελετουργίες). Στις τέσσερις πλευρές της απεικονίζει μια πομπή ανδρών που φέρουν δώρα προς μια καθιστή μορφή. Αυτή η πλευρά δείχνει έναν άνδρα που μεταφέρει ένα τάλαντο σε σχήμα δοράς βοδιού μπροστά από ένα αφαιρετικά αποδοσμένο δέντρο (13^{ος} αιώνας π.Χ.). © The Trustees of the British Museum. Διατίθεται υπό την άδεια CC BY-NC-SA 4.0.

Γιώργος Παπασάββας

Πανεπιστήμιο Κύπρου

*Θραύσμα ταλάντου σε σχήμα δοράς βοδιού

Θησαυρός Μαθιάτη, 1936/VII-17/9
Χαλκός, 13^{ος} αιώνας π.Χ.
Κυπριακό Μουσείο, Λευκωσία
© Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου

Γραφική αναπαράσταση ταλάντου σε σχήμα δοράς βοδιού.

ΤΑΛΑΝΤΑ ΧΑΛΚΟΥ

Αυτό το μεγάλο θραύσμα προέρχεται από τάλαντο σε σχήμα δοράς βοδιού, αποσπασμένο από μία από τις τέσσερις γωνίες του. Για το εμπόριο και την αποθήκευσή του, ο χαλκός έπαιρνε τη μορφή ταλάντων σε σχήμα δοράς βοδιού. Πρόκειται για τετράπλευρες πλάκες καθαρού χαλκού, με κοίλες πλευρές και οξείες απολήξεις στα άκρα, που θυμίζουν λαβές, εργονομικά σχεδιασμένες ώστε να διευκολύνουν την ανύψωση και τη μεταφορά τους στους ώμους, καθώς και τη φύλαξή τους στα αμπάρια των πλοίων για υπερπόντια μεταφορά. Το μήκος τους είναι κατά μέσο όρο γύρω στα 60 εκ., ενώ το βάρος τους κυμαίνεται από 23 έως 39 κιλά· πολλά ζυγίζουν γύρω στα 28 κιλά, δηλαδή όσο μία αρχαία μονάδα βάρους, το τάλαντο. Το υγρό μέταλλο χυνόταν σε αυτή τη μορφή σε ανοικτά καλούπια. Τα τάλαντα τεμαχίζονταν και λιώνονταν για να παραχθούν χάλκινα αντικείμενα. Εκατοντάδες τάλαντα από κυπριακό χαλκό αυτού του τύπου έχουν βρεθεί σε μια πλατιά γεωγραφική περιοχή, που εκτείνεται από τη Γερμανία και τη Βουλγαρία στον Βορρά μέχρι την Αίγυπτο στον Νότο, και από τη Μασσαλία στη Δύση μέχρι τη Μεσοποταμία στην Ανατολή. Ορισμένα φέρουν σύμβολα της κυπρομινωικής γραφής, που απέδιδαν μια γλώσσα που δεν έχει ακόμη αποκρυπτογραφηθεί, και που ονομάστηκε έτσι λόγω της ομοιότητάς της με την επίσης μη αποκρυπτογραφημένη Γραμμική Α', η οποία συνδέεται με τη μινωική Κρήτη.

Τα περισσότερα τάλαντα αυτού του τύπου έχουν βρεθεί σε δύο ναυάγια που ανασκάφηκαν ανοικτά της νοτιοδυτικής ακτής της Μικράς Ασίας, στο ακρωτήριο Χελιδονία και στο Uluburun. Στο Uluburun, το πλοίο, που βυθίστηκε περί το 1320 π.Χ., μετέφερε τον εντυπωσιακό όγκο των δέκα τόνων χαλκού με τη μορφή 354 ταλάντων σε σχήμα δοράς βοδιού και 127 ταλάντων άλλων τύπων, καθώς και έναν τόνο ταλάντων από κασίτερο. Ο συνδυασμός αυτών των δύο μετάλλων θα έδινε 11 τόνους κασίτερούχου χαλκού (= μπρούντζου). Τα ευρήματα αυτά αποτελούν αδιάψευστους μάρτυρες της άνθισης ενός αρχαίου εμπορίου χαλκού. Σε χερσαίους χώρους, τα τρία μεγάλα μεσογειακά νησιά, η Κύπρος, η Σαρδηνία και η Κρήτη, έχουν αποδώσει τις μεγαλύτερες συγκεντρώσεις ταλάντων σε σχήμα δοράς βοδιού, τα περισσότερα από τα οποία, όπως δείχνουν οι χημικές αναλύσεις, παρήχθησαν στην Κύπρο. Λόγω της μείζονος οικονομικής και πολιτικής τους σημασίας στη Μεσόγειο της Ύστερης Εποχής του Χαλκού – ένα κόσμο και μια εποχή που εξαρτιόταν από την παραγωγή και τη διανομή μετάλλων, από

την οποία μάλιστα έλαβε το όνομά της, – τα τάλαντα απέκτησαν και συμβολική σημασία. Αυτό είναι προφανές στις παραστάσεις, πάνω σε κυπριακά χάλκινα αντικείμενα και σε σφραγίδες, ανδρών που φέρουν τάλαντα και άλλα αγαθά σε πομπές. Ακόμα πιο προφανές γίνεται στα ειδώλια δύο θεοτήτων, ενός πλήρως οπλισμένου πολεμιστή και μίας γυμνής γυναικείας μορφής. Και οι δύο μορφές στέκονται πάνω σε τάλαντο σε σχήμα δοράς βοδιού, πιθανώς ως σύμβολο εξουσίας και θεϊκής προστασίας της βιομηχανίας του χαλκού. Η σημασία των τάλαντων αποτυπώνεται επίσης στις απεικονίσεις τους σε τοιχογραφίες τάφων της αιγυπτιακής αριστοκρατίας. Ωστόσο, κανένας άλλος τόπος στη Μεσόγειο ή αλλού δεν έχει να επιδείξει “εικονογραφία τάλαντων” τέτοιας έκτασης και συνοχής όσο η Κύπρος.

Γιώργος Παπασάββας
Πανεπιστήμιο Κύπρου

Μικρογραφικά τάλαντα

Τα μικρογραφικά τάλαντα αναπαράγουν το σχήμα που έχουν τα μεγάλα μεγέθους τάλαντα σε σχήμα δοράς βοδιού. Πιθανόν να χρησιμοποιούνταν ως αναθήματα, ενώ οι κυπρομινωικές επιγραφές που είναι χαραγμένες σε ορισμένα από αυτά ενδέχεται να καταγράφουν αφιερώσεις ή ονόματα θεοτήτων ή αφιερωτών. Δύο χάλκινα ειδώλια από την Κύπρο παριστάνουν έναν πολεμιστή και μία γυμνή γυναικεία μορφή να στέκονται πάνω σε τέτοια τάλαντα, δείχνοντας τη σύνδεσή τους με τη θρησκεία και τη λατρεία, καθώς και την υπαγωγή της παραγωγής χαλκού σε θεϊκή προστασία. Τα μικρογραφικά αυτά τάλαντα δείχνουν επίσης ότι ένα καθαρά οικονομικό και διοικητικό σχήμα, που διευκόλυνε την παραγωγή, αποθήκευση και εμπορία του χαλκού ως πρώτης ύλης, είχε αναχθεί σε σύμβολο.

***Ενεπίγραφο μικρογραφικό τάλαντο
σε σχήμα δοράς βοδιού**
Έγκωμη, ENK. F.E. 1053, αρ. 3.
Χαλκός, 1650-1100 π.Χ.
Κυπριακό Μουσείο, Λευκωσία
© Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου

Γιώργος Παπασάββας
Πανεπιστήμιο Κύπρου

ΘΡΑΥΣΜΑ ΑΠΟ ΑΓΑΛΜΑ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΣΣΑΣ ΝΕΦΕΡΤΙΤΗΣ

Το θραύσμα αφηγείται την ιστορία ενός αιγυπτιακού αγάλματος, το οποίο κατακερματίστηκε στην αρχαιότητα. Τμήμα της κεφαλής κατέληξε στην Έγκωμη της Κύπρου και παρουσιάζεται εδώ με τη χρήση ψηφιακής τρισδιάστατης αναπαραγωγής (3D printing) προκειμένου να αποδοθεί μία ανασύνθεση της αρχικής του μορφής. Η τεχνολογία και η υψηλή ποιότητα κατασκευής υποδηλώνουν ότι παρίστανε μέλος της βασιλικής οικογένειας της περιόδου της Αμάρνα, μιας εποχής που χαρακτηρίζεται από τις ριζοσπαστικές θρησκευτικές και πολιτικές μεταρρυθμίσεις του Φαραώ Ακενατών (βασιλεία μεταξύ 1349-1332 π.Χ.), ο οποίος επιχείρησε να καταργήσει τη μακραίωνη αιγυπτιακή θρησκεία και να την αντικαταστήσει με τη λατρεία ενός και μοναδικού θεού, του Ατόν. Μετά τον θάνατο του Ακενατών, οι Αιγύπτιοι επανήλθαν στο παλαιό θρησκευτικό σύστημα και κατέβαλαν κάθε δυνατή προσπάθεια να εξαφανίσουν τη μνήμη του Φαραώ, καταστρέφοντας όλα τα κτίσματα και τα μνημεία που συνδέονταν με την ηγεμονία του. Τα αγάλματα που απεικόνιζαν τον Ακενατών, καθώς και εκείνα της βασίλισσας Νεφερτίτης, κατακερματίστηκαν, ενώ τα ανάκτορα και οι ναοί τους μετατράπηκαν σε ερείπια.

***Θραύσμα κεφαλής αγάλματος**
Έγκωμη, ENK. F.E. 1960/126
Χαλκός, 14^{ος} αιώνας π.Χ.
Κυπριακό Μουσείο, Λευκωσία
© Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου

Η περίτεχνη κόμη που αποδίδεται στο θραύσμα, γνωστή ως “Νουβιακή περούκα”, ήταν ιδιαίτερα δημοφιλής στη βασιλική αυλή της πρωτεύουσας Αμάρνα. Ωστόσο, κανένα άλλο πρόσωπο δεν έφερε τόσο συχνά αυτή την κόμη όσο η Νεφερτίτη. Μία μικρή λεπτομέρεια στο θραύσμα αποκαλύπτει την ταυτότητα της εικονιζόμενης μορφής: σπή πάνω από το σημείο όπου θα βρισκόταν το μέτωπο δείχνει ότι η κεφαλή έφερε κάποτε ουραίο, δηλαδή βασιλική κόμπρα, αρχετυπικό σύμβολο βασιλικής εξουσίας. Μόνο βασιλείς, βασίλισσες και θεότητες έφεραν ουραίο ως διάδημα. Καθώς η σπή αυτή βρίσκεται ακριβώς πάνω από το αριστερό φρύδι, συνάγεται ότι υπήρχε και δεύτερη συμμετρική σπή στην απέναντι πλευρά. Συνεπώς, η μορφή έφερε διπλό ουραίο, κατασκευασμένο ξεχωριστά από διαφορετικό υλικό, πιθανότατα χρυσό. Μόνο οι βασίλισσες, και μάλιστα όχι όλες, έφεραν διπλό ουραίο, ενώ οι Φαραώ έφεραν πάντοτε μόνο ένα. Το θραύσμα αυτό προερχόταν, επομένως, από άγαλμα γυναικείου μέλους της βασιλικής οικογένειας, κατά πάσα πιθανότητα της ίδιας της Νεφερτίτης, η οποία απεικονίζεται συχνά με το διπλό αυτό έμβλημα. Η Νεφερτίτη διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στις μεταρρυθμίσεις του Ακενατών και ενδέχεται να κυβέρνησε ακόμη και για σύντομο διάστημα ως Φαραώ μετά τον θάνατο του συζύγου της. Οι αποτυπώσεις της σε ανάγλυφα, τοιχογραφίες και γλυπτά αποτέλεσαν στόχο σφοδρών βανδαλισμών μετά το θάνατο του συζύγου της και το όνομά της απαλείφθηκε από επιγραφές. Μέσα σε αυτές τις ιστορικές συνθήκες καταστράφηκε και το άγαλμα στο οποίο ανήκε το θραύσμα αυτό. Ένα τμήμα του έφθασε στην Έγκωμη, απογυμνωμένο από την αρχική του σημασία και αίγλη, με σκοπό να ανακυκλωθεί για το μέταλλό του.

Υποθετική τοποθέτηση του χάλκινου θραύσματος στην κεφαλή αλαβάστρινου κανωπικού αγγείου από τον Τάφο 55 της Κοιλιάδας των Βασιλέων (14^{ος} αι. π.Χ., Μητροπολιτικό Μουσείο Τέχνης, Νέα Υόρκη).

Η ΚΥΠΡΟΣ ΣΤΟ ΛΟΥΒΡΟ

Υποθετική ανακατασκευή της κεφαλής αγάλματος της Νεφερτίτης, με χρήση του χάλκινου θραύσματος από την Έγκωμη και στοιχείων από άλλα αιγυπτιακά τεχνουργήματα του Μεγάλου Αιγυπτιακού Μουσείου στο Κάιρο και του Μητροπολιτικού Μουσείου Τέχνης στη Νέα Υόρκη.

Τρισδιάστατη μοντέλο που απεικονίζει την τοποθέτηση του χάλκινου θραύσματος στην κεφαλή του αγάλματος της Νεφερτίτης.

Η ΑΘΩΡ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ

Η ΑΙΓΥΠΤΙΑΚΗ ΘΕΑ ΑΘΩΡ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΑ

Antoine Hermaty

Πανεπιστήμιο Aix-Marseille

Στη φαραωνική Αίγυπτο, η Αθώρ είναι κατεξοχήν συνδεδεμένη με τον έρωτα, γεγονός που εξηγεί την ταύτισή της με την ελληνική Αφροδίτη και τη Μεγάλη Θεά της Κύπρου, η οποία, όπως και εκείνη, κατέχει οικουμενική δύναμη. Κατά συνέπεια, ήταν φυσικό οι Κύπριοι να αντλήσουν από την αθωρική εικονογραφία για να αποδώσουν την κυριότερη θεότητα του νησιού, ιδίως κατά τον 6^ο και τις αρχές του 5^{ου} αι. π.Χ., όταν η αιγυπτιακή πολιτισμική επιρροή εκδηλώνεται έντονα στην Κύπρο. Οι εικονογραφικές αυτές προσαρμογές αποτυπώνονται κυρίως σε προσωπεία της θεάς, που τοποθετούνται σε διπρόσωπα ασβεστολιθικά κιονόκρανα ή ως διακοσμητικά μοτίβα σε μικρών διαστάσεων κεραμικά αγγεία. Από ορισμένα βοοειδή χαρακτηριστικά της αιγυπτιακής Αθώρ, διατηρούνται στα παλαιότερα κιονόκρανα μόνο τα μικρά βοοειδή αυτιά, ενώ το πρόσωπο, πλαισιωμένο από κόμη με χαρακτηριστικές ελικωτές απολήξεις στο κάτω μέρος, είναι καθόλα ανθρώπινο και παρουσιάζει σταδιακά έντονες επιδράσεις από την ελληνική τεχνοτροπία. Αυτό μαρτυρείται σε ένα μεγάλο αποσπασματικό παράδειγμα που βρέθηκε στην περιοχή κάτω από το ανάκτορο της Αμαθούντας, και το οποίο διατηρεί ίχνη της αρχικής του πολυχρωμίας. Η Αμαθούντα συνιστά τον κατεξοχήν πυρήνα των κυπριακών απεικονίσεων της θεάς. Ασβεστολιθικά κιονόκρανα αυτού του τύπου έχουν εντοπιστεί στο ιερό της κορυφής της ακρόπολης, αφιερωμένο στη μεγάλη τοπική θεότητα γνωστή ως “Κυπρία” ή Αφροδίτη Κυπρία, στο μεγάλο ανακτορικό συγκρότημα στη μέση της πλαγιάς του λόφου ή στον άμεσο περιβάλλοντα χώρο του, καθώς και στην κάτω πόλη, κοντά στο λιμάνι, και στη βόρεια νεκρόπολη. Παράλληλα, τοπικά εργαστήρια παρήγαγαν αγγεία διακοσμημένα με τη δίχρωμη τεχνική, τα οποία φέρουν αθωρικό προσωπείο “αμαθούσιας τεχνοτροπίας”. Τα πιο καλοδιατηρημένα παραδείγματα προέρχονται από τις νεκροπόλεις της πόλης και της περιοχής της Λεμεσού (η έκθεση περιλαμβάνει παράδειγμα που βρέθηκε στα προάστια της Λεμεσού, στα Πάνω Πολεμίδια), ενώ πολυάριθμα όστρακα με ανάλογη διακόσμηση έχουν

Η ΚΥΠΡΟΣ ΣΤΟ ΛΟΥΒΡΟ

Κεντρική αυλή του ανακτόρου του Βουνιού, με αθωρικό κιονόκρανο στο κέντρο. Εικόνα ευγενική παραχώρηση των National Museums of World Culture (SMVK), CCO, Δημόσιος Τομέας.

εντοπισθεί στο ιερό της ακρόπολης και κοντά στο βόρειο τείχος. Αθωρικά κιονόκρανα μαρτυρούνται την ίδια περίοδο και σε πολλές άλλες αρχαιολογικές θέσεις της Κύπρου, αν και το αρχαιολογικό πλαίσιο εύρεσής τους παραμένει συχνά ασαφές. Σημαντική εξαίρεση αποτελούν τα δύο παραδείγματα από το ανάκτορο του Βουνιού, στη βόρεια ακτή του νησιού.

Ένας άνδρας ονόματι Χαράλαμπος, από το χωριό κοντά στο ανάκτορο του Βουνιού, στη γη του οποίου πραγματοποιήθηκαν οι ανασκαφές του ανακτόρου, στέκεται δίπλα στο αθωρικό κιονόκρανο που βρέθηκε στον χώρο. Εικόνα με ευγενική παραχώρηση των National Museums of World Culture (SMVK), CCO, Δημόσιος Τομέας.

Το κιονόκρανο του Λούβρου (αρ. εύρ. AM 93) εντοπίστηκε το 1885 από τον Max Ohnefalsch-Richter σε οικία της παλιάς πόλης της Λάρνακας. Διατηρείται ακέραιο (ύψος 133 εκ.) και συγκεντρώνει όλα τα χαρακτηριστικά αυτών των μνημείων: το πρόσωπο, πλαισιωμένο από πλατιά περούκα με ελικωτές απολήξεις, εδράζεται σε δέσμη παπύρων, ενώ πάνω στην κεφαλή απεικονίζεται, μεταξύ φυτικών μοτίβων, ναΐσκος που επιστέφεται από περρωτό ηλιακό δίσκο, ενώ στο εσωτερικό του αποδίδεται η ιερή κόμπρα (*ουραίος*). Ο ναΐσκος πλαισιώνεται από δύο παραστάδες, καθεμιά από τις οποίες επιστέφεται από αθωρικό προσωπίο τοποθετημένο σε αιγίδα αιγυπτιακού τύπου. Στην αντίθετη όψη, το πρόσωπο της θεάς έχει καταστραφεί, ωστόσο το κατώτερο τμήμα του ναΐσκου καταλαμβάνεται από ένα “δέντρο της ζωής”, το οποίο επιστέφεται από έλικα που φέρει δύο εραλδικές Σφίγγες. Η τεχνοτροπία του μοναδικού σωζόμενου προσώπου επιτρέπει τη χρονολόγηση αυτού του εντυπωσιακού έργου περί τα μέσα του 6^{ου} αι. π.Χ. Πιθανολογείται ότι το κιονόκρανο του Λούβρου προέρχεται, όπως και οι πήλινες μικρογραφικές στήλες που παρουσιάζονται στην έκθεση, από τη θέση Κίτιο-Παμπούλα, και ότι κοσμούσε περίβλεπτο κτήριο σε αυτή την παραθαλάσσια ζώνη – είτε ιερό της Μεγάλης Θεάς είτε ανακτορικό κτήριο. Ωστόσο, το άλλο αθωρικό κιονόκρανο που εντόπισε ο Ohnefalsch-Richter στη Λάρνακα το 1885, και το οποίο σήμερα φυλάσσεται στο Βερολίνο, φαίνεται ότι προέρχεται από νεκρόπολη, σύμφωνα με παλαιά φωτογραφία που ανακαλύφθηκε πρόσφατα στο Βρετανικό Μουσείο.

Θραύσμα αθωρικού κιονοκράνου που ανασκάφηκε στο ανάκτορο του Βουνιού από τη Σουηδική Αρχαιολογική Αποστολή στην Κύπρο· ο Martin Gjerstad, γιος του Σουηδού ανασκαφέα Einar Gjerstad, στέκεται επάνω στο κιονόκρανο δίπλα στον επιστάτη της ανασκαφής, Λάζαρο. © John Lindros, CCO 1.0 Universal, Wikimedia Commons.

Το άλλο κιονόκρανο του Λούβρου (αρ. εύρ. AM 2755), μικρότερων διαστάσεων (ύψος 81 εκ.), διατηρείται σε καλή κατάσταση μόνο στη μία όψη. Το γενικό εικονογραφικό σχήμα είναι το ίδιο με εκείνο του προηγούμενου παραδείγματος, ωστόσο η τεχνοτροπία του προσώπου, το οποίο παραπέμπει στις ελληνικές κόρες του τέλους της αρχαϊκής εποχής, υποδηλώνει χρονολόγηση γύρω στο 480 π.Χ. Χάρη σε φωτογραφία που φυλάσσεται στα Εθνικά Αρχεία στο Παρίσι, γνωρίζουμε ότι το έργο αυτό αποκτήθηκε το 1865 στην “Barho”, δηλαδή την Πάφο. Η προέλευση αυτή προκαλεί έκπληξη, αφενός διότι δεν είναι γνωστό κανένα άλλο αθωρικό κιονόκρανο στη νοτιοδυτική ακτή της Κύπρου και, αφετέρου, επειδή το μνημείο προηγείται κατά περίπου ενάμιση αιώνα της ίδρυσης της Νέας Πάφου. Θα μπορούσε να υποθεθεί ότι στις αρχές του 5^{ου} αι. π.Χ. υπήρχε στον χώρο ιερό της Μεγάλης Θεάς ή ανακτορικό κτήριο που υπαγόταν στους βασιλείς της Παλαιπάφου, όπου θα είχε τοποθετηθεί αυτή η αθωρική στήλη, εκτός και αν προερχόταν από τον τάφο επιφανούς προσώπου.

Παρά το γεγονός ότι η ακριβής τους προέλευση παραμένει άγνωστη, τα δύο αθωρικά κιονόκρανα του Λούβρου αποτελούν πολύτιμες μαρτυρίες μιας κατηγορίας έργων χαρακτηριστικών της κυπριακής τέχνης της περιόδου μεταξύ 6^{ου}-5^{ου} αι. π.Χ.

Αθωρικό κιονόκρανο από την Αμαθούντα, εκθιθέμενο στο Μουσείο Λεμεσού. Το σχέδιο αποκαθιστά την αρχική πολυχρωμία του κιονοκράνου. © Ph. Collet Αρχεία EFA, Υ1787 · S. Hartmann / Αρχεία EFA, 17895.

Αθωρικό κιονόκρανο

Ασβεστόλιθος

Κίτιο-Παμπούλα, ΑΜ 93

600-475 π.Χ.

Ύψος: 133 εκ., Πλάτος: 74 εκ.,

Βάθος: 37 εκ.

Μουσείο του Λούβρου, Παρίσι

© 2015 Musée du Louvre, Dist.

GrandPalaisRmn / Philippe Fuzeau

Η θεά Άθωρ λάμπει ξανά με χρώματα: **Μέσω του συνδέσμου** μπορείτε να δείτε αυτό το αθωρικό λίθινο κιονόκρανο από το Κίτιον να ανακτά την πολυχρωμία του – αόρατη πλέον με γυμνό μάτι. Ανακαλύψτε τα χρώματα και τις λεπτομέρειες του αρχαίου αυτού αντικειμένου και ανακτήσετε μια υποθετική εικόνα της εντυπωσιακής του εμφάνισης στην αρχαιότητα.

Annie Caubet

Μουσείο του Λούβρου

ΜΙΚΡΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΘΩΡΙΚΕΣ ΣΤΗΛΕΣ

Παρακάτω εικονίζονται δύο από τις οκτώ πήλινες μορφές που εντοπίστηκαν πάνω σε βωμό-εστία στο ιερό που ανασκάφηκε το 1980 στο Κίτιον-Παμπούλα (Λάρνακα) από τη γαλλική αρχαιολογική αποστολή. Το πρόσωπο της Μεγάλης Θεάς, αποδιδόμενο με τα χαρακτηριστικά της αιγυπτιακής θεότητας Αθώρ, εμφανίζεται πάνω από άνθος παπύρου, φυτού που ευδοκίμωσε στο Δέλτα του Νείλου, όπου εκτυλίσσεται ο αθωρικός μύθος. Η θεϊκή αυτή εικόνα μπορεί να συγκριθεί με τη λίθινη στήλη του Μουσείου του Λούβρου (AM 93), καθώς και με τη σκηνή θυσίας που απεικονίζεται σε θραύσμα αγγείου (AM 393).

***Μικρογραφικές Αθωρικές στήλες**

Κίτιο-Παμπούλα, KEF 564 και KEF 560, Τερακότα, 6^{ος} αιώνας π.Χ.
Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου © Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου

Δήμητρα Αριστοτέλους
Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου

ΑΜΦΟΡΙΣΚΟΣ ΜΕ ΑΘΩΡΙΚΗ ΜΟΡΦΗ

Χαρακτηριστικό δείγμα των κεραμικών εργαστηρίων της Αμαθούντας. Σε κεντρικό σημείο στο σώμα του αγγείου απεικονίζεται το κεφάλι της θεάς Αθώρ ανάμεσα σε δύο θυμιατήρια που μοιάζουν με βέλη. Η χαρακτηριστική της κόμη στερεώνεται με κορδέλα στο πάνω μέρος και αποδίδεται με λεπτή εγχάραξη. Το αγγείο, που ανήκει στον “τύπο Αμαθούντας”, εντοπίστηκε σε λαξευτό τάφο στα Πολεμίδια, υποδεικνύοντας την έκταση της επιρροής του βασιλείου στην περιοχή.

***Αμφορίσκος Δίχρωμης Γραπής V κεραμικής**
Κάτω Πολεμίδια, T.28/42, Κεραμικό, 6^{ος} αιώνας π.Χ.
Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου © Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου

Άρτεμις Γεωργίου
Πανεπιστήμιο Κύπρου

Γυναικείο ειδώλιο με πεπλατυσμένη κεφαλή

Έγκωμη, (Τάφος 19), ENK T.19/10 (SCE)
14^{ος}-12^{ος} αι. π.Χ.

Τερακότα, γραπτή διακόσμηση
Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου
© Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου

ΓΥΝΑΙΚΕΙΟ ΕΙΔΩΛΙΟ

Τα λεγόμενα ειδώλια “με πεπλατυσμένη κεφαλή” (ή Τύπου Β) ανήκουν σε μία από τις δύο βασικές ομάδες πήλινων γυναικείων μορφών που κατασκευάζονταν στην Ύστερη Κυπριακή Χαλκοκρατία (περ. 1650-1100 π.Χ.) μαζί με τα “πτηνόμορφα” (ή Τύπου Α) ειδώλια. Ανήκουν στον ρυθμό του κεραμικού τύπου με δακτυλιόσχημη βάση και είναι κατά κανόνα κοίλης κατασκευής. Τα ειδώλια απεικονίζονται με χέρια τεντωμένα προς τα κάτω ή λυγισμένα προς το στήθος, όπως στο συγκεκριμένο παράδειγμα, που βρέθηκε σε τάφο στην Έγκωμη. Φέρουν επίπεδη κεφαλή με μεγάλα προεξέχοντα αυτιά, ενώ τα χαρακτηριστικά του προσώπου αποδίδονται ανάγλυφα αλλά και με γραπτή διακόσμηση. Τρεις οριζόντιες γραπτές λωρίδες σε διχρωμία (μαύρο-κόκκινο-μαύρο), που εικονίζονται στον λαιμό, παραπέμπουν πιθανώς σε περιδέριο. Η απεικόνιση των γυμνών μαστών και το έντονα αποδοσμένο ηβικό τρίγωνο ενισχύουν την έμφαση στη γυναικεία γονιμότητα.

Τα ειδώλια με πεπλατυσμένες κεφαλές φέρουν συχνά βοστρύχους εκατέρωθεν της κεφαλής, αποδοσμένους είτε με μαύρο χρώμα είτε ανάγλυφα. Σε συνδυασμό με τα προβεβλημένα, σχεδόν βοοειδή αυτιά, τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά παραπέμπουν στην γνωστή εικονογραφία της αιγυπτιακής θεάς Αθώρ. Στην Αίγυπτο και στη Συροπαλαιστίνη, η Αθώρ ήταν στενά συνδεδεμένη με τη γονιμότητα και τον χαλκό, ενώ θεωρούνταν προστάτιδα των τεχνιτών και των μεταλλωρύχων. Με βάση αυτούς τους συσχετισμούς, έχει πρόσφατα προταθεί από μελετητές ότι τα ειδώλια με πεπλατυσμένες κεφαλές ενδέχεται να αποτελούν την απεικόνιση μιας τοπικής, κυπριακής εκδοχής της Αθώρ, προσαρμοσμένης στο πολιτισμικό πλαίσιο του νησιού. Σύμφωνα με αυτή την ερμηνεία, τα ειδώλια ενδέχεται να συμβολίζουν τη γονιμότητα και την ευμάρεια που συνδέονται με την εξόρυξη και εμπορία του χαλκού, η οποία αποτελούσε τον βασικό πυλώνα της κυπριακής οικονομίας κατά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού.

Γιώργος Παπασάββας
Πανεπιστήμιο Κύπρου

ΧΑΛΚΙΝΟ ΑΥΤΙ ΑΓΑΛΜΑΤΟΣ

Σχεδιαστική απόδοση όρθιας γυναικείας μορφής, βασισμένη σε κυπριακή τερακότα, με το χάλκινο αυτί τοποθετημένο στη θέση του.
© Φωτογραφία: Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου, Σχέδιο: Ε. Κατσούρη, Πανεπιστήμιο Κύπρου.

Αυτό το αυτί αποτελούσε τμήμα ενός συνόλου χάλκινων, ακέραιων ή σπασμένων αντικειμένων που προορίζονταν για ανακύκλωση στην αρχαιότητα. Ανήκε σε άγαλμα κατασκευασμένο από ξεχωριστά μέρη (κεφαλή, βραχίονες, κορμό κ.ά.) και από διαφορετικά υλικά (μέταλλο, λίθο ή ξύλο), τα οποία συνδέονταν μεταξύ τους με πύρους, πρακτική όχι ασυνήθιστη στην Ανατολική Μεσόγειο της Ύστερης Εποχής του Χαλκού. Το αυτί φέρει πολλαπλές διατρήσεις, οι οποίες πιθανότατα συγκρατούσαν σκουλαρίκια, σήμερα χαμένα, όπως μαρτυρούν πλήθια ειδώλια της ίδιας περιόδου. Το σχήμα του αυτιού αντιστοιχεί ακριβώς σε εκείνο των συγκεκριμένων ειδωλίων, τα οποία απεικονίζουν όρθιες, γυμνές γυναικείες μορφές. Το μέγεθός του δείχνει ότι ανήκε σε άγαλμα μεγαλύτερο από το φυσικό μέγεθος τέτοιας γυναικείας μορφής, όπως φαίνεται και στο σχετικό σχέδιο. Η υψηλή ποιότητα της χύτευσης του αυτιού καταδεικνύει ότι οι Κύπριοι χαλκουργοί διέθεταν τη δεξιότητά να παράγουν εξαιρετικά έργα τέχνης.

***Χάλκινο αυτί από σύνθετο άγαλμα**
Θησαυρός Μαθιάτη, VII-17.7
1400-1200 π.Χ.
Κυπριακό Μουσείο, Λευκωσία
© Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου

ΤΟ ΙΕΡΟ ΤΗΣ
ΑΓΙΑΣ ΕΙΡΗΝΗΣ

ΤΟ ΙΕΡΟ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΕΙΡΗΝΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΤΕΡΑΚΟΤΕΣ ΤΟΥ

Γιώργος Μπουρογιάννης

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Το ιερό της Αγίας Ειρήνης είναι ένας από τους σημαντικότερους λατρευτικούς χώρους της αρχαίας Κύπρου. Βρίσκεται σε γεωργική περιοχή κοντά στη βορειοδυτική ακτή του νησιού. Ανασκάφηκε το φθινόπωρο του 1929 από τον Erik Sjöqvist, μέλος της Σουηδικής Αρχαιολογικής Αποστολής στην Κύπρο την περίοδο 1927-1931. Το ιερό περιλαμβάνει επτά φάσεις χρήσης, που εκτείνονται από την Ύστερη Κυπριακή III μέχρι το μέσο της Κυπροαρχαϊκής II (περ. 1200-500 π.Χ. σε απόλυτη χρονολόγηση), με μια σύντομη αναβίωση κατά τον 1^ο αιώνα π.Χ. Η αναβίωση αυτή ακολούθησε μια μακρά περίοδο εγκατάλειψης που διήρκησε σχεδόν τέσσερις αιώνες. Η πιο παραγωγική φάση του ιερού, που αντιστοιχεί στις Περιόδους 4-6, χρονολογείται περίπου μεταξύ 700-500 π.Χ. Το συγκεκριμένο χρονικό πλαίσιο συμπίπτει με την εδραίωση του πολιτικού τοπίου στην Κύπρο κατά την Εποχή του Σιδήρου.

Είναι πολλοί οι λόγοι για τους οποίους η Αγία Ειρήνη κατέχει δεσπόζουσα θέση στο λατρευτικό τοπίο της αρχαίας Κύπρου. Το εμβληματικό αυτό ιερό έχει αποδώσει ένα απaráμιλλο σύνολο αφιερωματικών αντικειμένων, περίπου 2.000 πήλινων αγαλαμάτων και ειδωλίων, τα οποία φυλάσσονται σήμερα στο Κυπριακό Μουσείο στη Λευκωσία και στο Medelhavsmuseet

Το ιερό της Αγίας Ειρήνης από τα νοτιοανατολικά. © Medelhavsmuseet, CC0 1.0 Universal, Wikimedia Commons.

Η ΚΥΠΡΟΣ ΣΤΟ ΛΟΥΒΡΟ

της Στοκχόλμης. Τα ευρήματα εντοπίστηκαν *in situ*, αν και σε αποσπασματική κατάσταση, στραμμένα προς τον ασβεστολιθικό βωμό και έναν λατρευτικό λίθο, τοποθετημένα επιμελώς σε ημικυκλική διάταξη. Ανάμεσά τους δεσπόζουν πήλινα ειδώλια ταύρων, ιερά ζώα για τους αρχαίους Κυπρίους, ειδικά κατά τις πρώτες φάσεις λειτουργίας του ιερού. Η αφιερωματική εικονογραφία στην Αγία Ειρήνη περιλαμβάνει επίσης μυθικές μορφές, όπως Κενταύρους και Σφίγγες, μουσικοχορευτικά στιγμιότυπα, τέθριππα με ένοπλους πολεμιστές και, κυρίως, ανδρικές αναθηματικές μορφές σε όρθια στάση και αυστηρά μετωπική απόδοση: οι περισσότεροι φορούν κωνικά κράνη (*κυρβασίες*) και κάποιοι φέρουν μέρη πανοπλίας. Υπάρχουν και γυναικείες μορφές, όμως η παρουσία τους είναι σαφώς περιορισμένη σε σχέση με τις ανδρικές.

Ως προς το μέγεθος, τα πήλινα αναθηματικά γλυπτά της Αγίας Ειρήνης κυμαίνονται από μερικά εκατοστά μέχρι μορφές

Η Σουηδική Αρχαιολογική Αποστολή στην Κύπρο, 1930, Μερσινάκι. Από αριστερά προς τα δεξιά: John Lindros, Alfred Westholm, Erik Sjöqvist και Einar Gjerstad. © Medelhavsmuseet, CC0 1.0 Universal, Wikimedia Commons.

Κάτοικοι του χωριού Αγία Ειρήνη, που βρίσκεται δίπλα στο ιερό, πραγματοποιούν ανασκαφές για τη Σουηδική Αποστολή στην Κύπρο το 1929. © Medelhavsmuseet, CC0 1.0 Universal, Wikimedia Commons.

Συστάδες από πήλινα αγάλματα και ειδώλια, ημικυκλικά διατεταγμένα, μπροστά από τον βωμό στο ιερό της Αγίας Ειρήνης. © Medelhavsmuseet, CC0 1.0 Universal, Wikimedia Commons.

Συστάδες από πήλινα αγάλματα και ειδώλια, ημικυκλικά διατεταγμένα, μπροστά από τον βωμό στο ιερό της Αγίας Ειρήνης. © Medelhavsmuseet, CC0 1.0 Universal, Wikimedia Commons.

Πήλινα ειδώλια τετράτροχων αρμάτων, όπως βρέθηκαν στο ιερό της Αγίας Ειρήνης. © Medelhavsmuseet, CC0 1.0 Universal, Wikimedia Commons.

Κάτοικοι του χωριού Αγία Ειρήνη, που βρίσκεται δίπλα στο ιερό, πραγματοποιούν ανασκαφές για τη Σουηδική Αποστολή στην Κύπρο (1927-1931). © Medelhavsmuseet, CC0 1.0 Universal, Wikimedia Commons.

φυσικού ή και μεγαλύτερου μεγέθους, προκαλώντας δέος στον επισκέπτη ακόμη και σήμερα. Το σύνολο φαίνεται να εποπτεύεται από μεγάλο, πήλινο άγαλμα ώριμου γενειοφόρου άνδρα, ενδεδυμένου με μακρύ χιτώνα και κάλυμμα κεφαλής σε μορφή κεφαλόδεσμου. Το συγκεκριμένο κάλυμμα, σύμφωνα με τον Ηρόδοτο, αποτελούσε στοιχείο της βασιλικής ενδυμασίας στην Κύπρο.

Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι η κατά κύριο λόγο ανδρική, ανθρωπομορφική αφιερωματική εικονογραφία της Αγίας Ειρήνης καθιερώνεται περίπου από τον 7^ο αι. π.Χ. και εξής. Η εικονογραφική αυτή μετατόπιση φαίνεται να σχετίζεται με τις σημαντικές πολιτικές εξελίξεις που σημειώθηκαν στην Κύπρο κατά την εδραίωση της βασικής πολιτειακής δομής του νησιού, δηλαδή των πόλεων-βασιλείων. Η αυστηρής όψης ανδρικές αναθηματικές μορφές της Αγίας Ειρήνης, στραμμένες προς τα ιερότερα αντικείμενα του ιερού (βωμό και λατρευτικό λίθο), φαίνεται να μεταδίδουν ένα μήνυμα το οποίο είναι, στην ουσία του, πολιτικό: το μήνυμα μιας ιεραρχημένης, διαστρωματωμένης κοινωνίας ώριμων και νεαρών ανδρών, αξιόμαχων και ικανών, αν χρειαζόταν, να υπερασπιστούν την επικράτεια και την πολιτική οντότητα με την οποία ήταν συνδεδεμένο το ιερό. Προς αυτή την ερμηνεία συνηγορεί εξάλλου η μάλλον απόμερη συνοριακή θέση του βωμού, μεταξύ δύο πόλεων-βασιλείων, των Σόλων και της Λαπήθου, με την Αγία Ειρήνη να οριοθετεί πιθανώς την επικράτεια των Σόλων.

Η ταυτότητα της θεότητας που λατρευόταν στην Αγία Ειρήνη παραμένει ασαφής από επιγραφική άποψη. Μπορεί επομένως να προσεγγιστεί μέσα από τα αφιερωματικά αντικείμενα του χώρου αλλά και μέσα από συγκρίσεις με άλλα κυπριακά ιερά, που έχουν ταυτοποιηθεί επιγραφικά, και παρουσιάζουν παρόμοια

Πήλινα ειδώλια και αγάλματα από την Αγία Ειρήνη, όπως εκτίθενται στο Κυπριακό Μουσείο, στη Λευκωσία. © Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου.

Πήλινα ειδώλια και αγάλματα από την Αγία Ειρήνη, όπως εκτίθενται στο Medelhavsmuseet, στη Στοκχόλμη. © StarTrekker, CC0 1.0 Universal, Wikimedia Commons.

αφιερωματική εικονογραφία. Η κυρίαρχη θεότητα της Αγίας Ειρήνης ερμηνεύεται συνήθως ως θεότητα της γονιμότητας, της φύσης και της βουκολικής ζωής, κάτι που αντανακλάται στη συχνή προσφορά ειδωλίων ταύρων. Φαίνεται ότι έπειτα εξελίχθηκε αρχικά σε αποτροπαϊκό θεό, για τον οποίο οι Κένταυροι αποτελούσαν ευάρμοστη προσφορά· και στη συνέχεια σε ανδρική θεότητα πολιτειακής και πολιτικής ζωής, έναν θεό κοινωνικής τάξης, προστάτη των έφηβων αγοριών στο μεταίχμιο της ενηλικίωσης, αλλά και εν δυνάμει απειλητικό, προστάτη του λαού, των φυσικών πόρων και της επικράτειας. Τοποθετημένη σε αυτό το σύνθετο θρησκευτικό, κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο, η Αγία Ειρήνη αναδεικνύεται σε εξέχον παράδειγμα για τη μελέτη της αρχαίας Κύπρου στο σύνολό της, που εξακολουθεί να αξίζει την αμείωτη προσοχή μας.

***ΑΙ 1741:** Παρά το μικρό του μέγεθος, το πήλινο ειδώλιο αποτελεί εκλεκτό δείγμα ανδρικής αναθηματικής μορφής από την Αγία Ειρήνη. Απεικονίζει έναν πιθανώς γενειοφόρο, αν και νεαρό, άνδρα, ενδεδυμένο με χιτώνα και κροσσωτό μανδύα, ενώ φέρει μαλακό, πλαστικά αποδοσμένο κράνος με ανασηκωμένα παραγναθίδια. Το δεξί του χέρι εκτείνεται κατά μήκος του σώματος, ενώ το αριστερό είναι λυγισμένο. Στη σφιγμένη παλάμη κρατούσε αντικείμενο που σήμερα απουσιάζει, πιθανώς δόρυ. Η αυστηρά μετωπική στάση, το κράνος, και η πιθανότητα να ήταν οπλισμένος παραπέμπουν σε στρατιωτική εικονογραφία. Το ειδώλιο προσφέρει μια εικόνα για τον τρόπο με τον οποίο μία ανδρική μορφή παρουσιάζεται ενώπιον της θεότητας, εκφράζοντας συγχρόνως την ικανότητά του να οπλοφορεί. Η εικονογραφία αυτή εντάσσεται αρμονικά στο κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο της Κύπρου κατά την περίοδο της εδραίωσης των κυπριακών πόλεων-βασιλείων.
Υψος: 38,6 εκ., περ. 650-560 π.Χ.

© Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου.

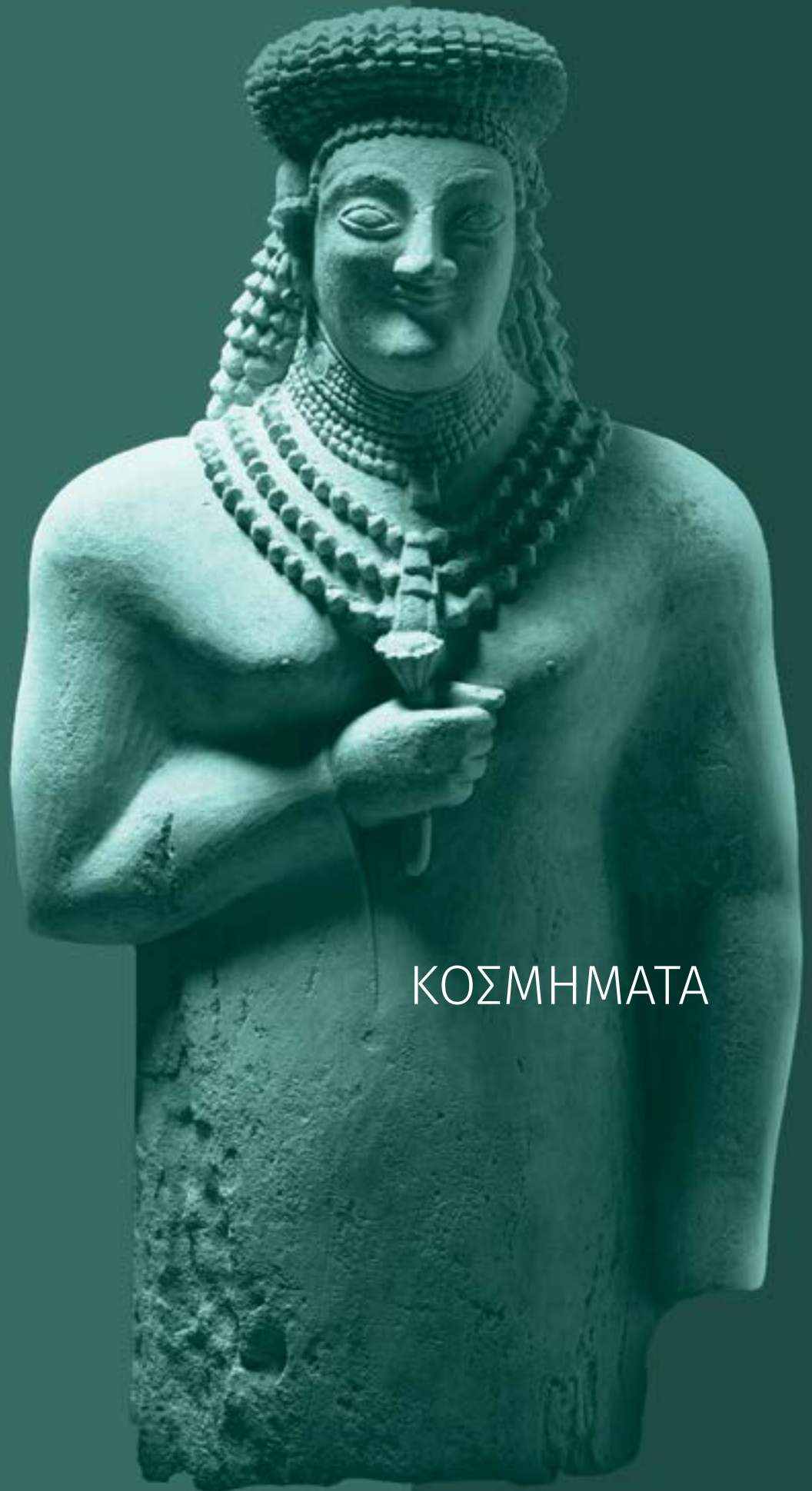
***ΑΙ 1796:** Το πήλινο ειδώλιο απεικονίζει ώριμο, γενειοφόρο άνδρα, πιθανώς αξιωματούχο ή ιερέα, ο οποίος διακρίνεται από το κάλυμμα της κεφαλής του, σε μορφή κεφαλόδεσμου, στοιχείο που τον διαφοροποιεί από την πλειονότητα των ανδρικών ειδωλίων. Είναι ενδεδυμένος με μακρύ χιτώνα και μανδύα, ενώ η αυστηρά μετωπική στάση και η συγκρατημένη έκφραση του προσώπου είναι ενδεικτικές της ιεραρχημένης και επιμελώς οργανωμένης διάταξης του συνόλου των πήλινων ειδωλίων της Αγίας Ειρήνης, καθώς και της λιτής εικονογραφίας που χαρακτηρίζει τα περισσότερα ανδρικά αναθήματα. Ο ρόλος του σχετίζεται ενδεχομένως με την εποπτεία επιμέρους πτυχών της λατρευτικής τελετουργίας.

Ύψος: 40 εκ., περ. 650-560 π.Χ.

© Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου.

Τέσσερις άνδρες πηγαίνουν στον πόλεμο: **Μέσω του συνδέσμου** μπορείτε να ακούσετε το κυπριακό παραδοσιακό τραγούδι *Τέσσερα και Τέσσερα*, σε ερμηνεία της χορωδίας *Amalgamation*. Τα δύο αυτά πήλινα ειδώλια από το Ιερό της Αγίας Ειρήνης προσφέρθηκαν, μαζί με εκατοντάδες άλλα, ως αναθήματα στο ιερό ενός θεού που συνδέεται με τον πόλεμο, πιθανώς του Απόλλωνα. Το τραγούδι αφηγείται την ιστορία Κυπρίων ανδρών που αναχωρούν για τον πόλεμο για να συναντήσουν το πεπρωμένο τους.

ΚΟΣΜΗΜΑΤΑ

Σοφοκλής Χατζησάββας

Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου

ΚΟΣΜΗΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΟ ΚΙΤΙΟΝ

Τον Δεκέμβριο του 1999, κατά τη διάρκεια οικοδομικών εργασιών στη Λάρνακα, ανακαλύφθηκε άθικτος κτιστός τάφος (M.LA 1742), γνωστός ως ο “Τάφος του Λευκαρίτη”. Περιείχε 34 αντικείμενα, κυρίως χρυσά κοσμήματα, καθώς και τρία θυσιασμένα άλογα, γεγονός που υποδηλώνει ταφή ατόμου υψηλού κύρους. Η αρχιτεκτονική του τάφου και η χρήση γυψόλιθου τον συνδέουν με φοινικικές επιρροές. Χρονολογείται στο 750-700 π.Χ. και διαθέτει θολωτούς θαλάμους, ενώ παρουσιάζει παραλληλισμούς με ευρήματα από τη νεκρόπολη του Κιτίου, που ανάγεται στη φοινικική περίοδο.

MLA1742/19 (Εσωτερικός Θάλαμος):

Χρυσή αλυσίδα-βραχιόλι με σφενδόνη, που φέρει σκαραβαίο από καο-λινοποιημένο άστριο. Ο σκαραβαίος φέρει διαμπερή σπή κατά μήκος, ώστε να περνά μέσα του παχύ χρυσό σύρμα και να διευκολύνεται η στερέωσή του στη χρυσή θήκη. Το σύρμα απολήγει σε δύο άγκιστρα ακριβώς έξω από τη θήκη, οι οποίοι συνδέονται με την αλυσίδα. Η κυλινδρική αλυσίδα είναι φτιαγμένη από στριφτό λεπτό σύρμα. Ο σκαραβαίος φέρει τη βασιλική δέλτο (=ελλειψοειδής δακτύλιος) του Αμενχοτέπ Γ', γνωστού ως “ο Μέγας”, και συνοδεύεται από την επιγραφή “προστατευμένος από [τον θεό] Ρα”.

Μέση διάμετρος αλυσίδας: 9 εκ.

© Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου.

ΜΛΑ1742/20 (Εσωτερικός Θάλαμος): Χρυσή πόρπη σε σχήμα τόξου με προσαρτημένους ρόδακες στο πάνω μέρος και στα πλάγια. Τα διάκενα ανάμεσα στα φύλλα κάθε ρόδακα είναι διακοσμημένα με μικρούς ημιπολύτιμους λίθους διαφόρων χρωμάτων, όπως αμέθυστο, πυριτόλιθο, και καολινοποιημένο άστριο. Τρεις μικρές αλυσίδες, μήκους 2,8 εκ. η καθεμία, αναρτώνται από βρόχο στο πάνω μέρος της περόνης. Κάθε αλυσίδα φέρει μικρό κρίκο στον οποίο προσαρτώνται τρία επιμήκη αναρτήματα με ανάγλυφη γραμμική διακόσμηση, αποτυπωμένη κάθετα. Και τα εννέα αναρτήματα είναι πανομοιότυπα και ανακαλούν το άνθος του ινδικού λωτού. Κάτω από τον ρόδακα υπάρχει εγχάρακτο διπλό σύμβολο, το οποίο μέχρι στιγμής δεν έχει ταυτοποιηθεί. Ο βασικός σχεδιασμός της περόνης είναι αρκετά απλός και μπορεί να καταταχθεί στους “Δυτικοασιατικούς και παράγωγους τύπους”, σύμφωνα με την τυπολογία της Judy Birmingham. Μήκος πρόσθετων αλυσίδων: 6 εκ., Μήκος τόξου: 3,7 εκ., Διάμετρος ροδάκων: 12 χιλ. © Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου.

Χρυσό περιδέραιο από το ιερό του Άρσους

Άρσους, 1100

6ος αι. π.Χ.

© Τμήμα Αρχαιοτήτων, Κύπρος

Ο χρυσός λάμπει: **Μέσω του συνδέσμου** μπορείτε να δείτε το απαστράπτον σύνολο κοσμημάτων που φορούσε μια Κύπρια γυναίκα τον 6ο αιώνα π.Χ. Παρόμοια χρυσά κοσμήματα εμφανίζονται σε εκατοντάδες λίθινα και πήλινα αγάλματα και ειδώλια γυναικών. Ορισμένα έχουν βρεθεί ως κτερίσματα σε τάφους, αλλά τα περισσότερα προσφέρονταν ως αναθήματα σε ιερά.

Κυρά του Τρικώμου, N III 3497

Τρίκωμο, Κύπρος

Ασβεστόλιθος

600-550 π.Χ.

Ύψος: 97,5 εκ., Πλάτος: 47 εκ., Πάχος: 24 εκ.

Μουσείο του Λούβρου, Τμήμα Ανατολικών Αρχαιοτήτων

Αγορά από τους Georges και Tiburce Colonna-Ceccaldi, 1870

© 2001 GrandPalaisRmn (Musée du Louvre) / Franck Raux.

Η ΓΡΑΦΗ
ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΚΥΠΡΟ

ΓΡΑΦΕΣ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΕΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΚΥΠΡΟ

Philippa Steele

Πανεπιστήμιο του Cambridge

Πήλινη πινακίδα με εκτενή κυπρομινωική επιγραφή από την Έγκωμη (ENK 1687). © Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου.

Η γραφή εμφανίζεται για πρώτη φορά στην Κύπρο κατά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού, γύρω στο 1500 π.Χ., σε μια περίοδο οικονομικής ανάπτυξης και εντατικοποίησης των επαφών με άλλες περιοχές της Μεσογείου. Η κυπρομινωική γραφή προσαρμόστηκε από την Γραμμική Α, γραφή η οποία επίσης δεν έχει αποκρυπτογραφηθεί και χρησιμοποιούνταν στην Κρήτη και σε κάποια ελληνικά νησιά. Παρότι δεν καταλαβαίνουμε το περιεχόμενό τους, οι κυπρομινωικές επιγραφές προσφέρουν πολύτιμα τεκμήρια εγγραματισμού και φαίνεται να καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα χρήσεων, από οικονομικά έγγραφα μέχρι θρησκευτικές αφιερώσεις και αποδεικτικά ιδιοκτησίας. Παρά τις πιθανές επιδράσεις από πρακτικές γραφής άλλων περιοχών, όπως η Ανατολική Μεσόγειος και η Μεσοποταμία, οι τύποι επιγραφών της περιόδου αυτής είναι καινοτόμοι και ευδιακρίτως κυπριακοί.

Η ΚΥΠΡΟΣ ΣΤΟ ΛΟΥΒΡΟ

Πήλινη πινακίδα με εκτενή κυπρομινωική επιγραφή από την Έγκωμη (F.E.20.01+1193). © Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου.

Περί το 1000 π.Χ., τα παλαιότερα σωζόμενα τεκμήρια χρήσης της ελληνικής γλώσσας στην Κύπρο προέρχονται από χάλκινο οβελό, χαραγμένο με την ένδειξη “Οφέλτου” [του Οφέλτα], ο οποίος βρέθηκε σε τάφο της Παφου. Οι ομιλητές της κυπριακής διαλέκτου της ελληνικής γλώσσας χρησιμοποίησαν στη συνέχεια την κυπριακή συλλαβική γραφή (εξέλιξη της κυπρομινωικής) για εκατοντάδες χρόνια, καθ’ όλη σχεδόν τη διάρκεια της πρώτης χιλιετίας π.Χ., καθιστώντας την Κύπρο τη μοναδική περιοχή όπου η ελληνική γλώσσα δεν αποτυπωνόταν με το ευρέως διαδεδομένο μεσογειακό αλφάβητο. Παράλληλα, υπάρχουν ορισμένες επιγραφές στη συλλαβική γραφή που παραμένουν δυσνόητες, σε μία ή περισσότερες αυτόχθονες γλώσσες του νησιού, γνωστές με τον όρο ετεοκυπριακή. Οι ομιλητές της φοινικικής, γλώσσας της Ανατολικής Μεσογείου, είχαν εγκατασταθεί στην Κύπρο ήδη από τον 9^ο αι. π.Χ. και χρησιμοποιούσαν τη δική τους αλφαβητική γραφή.

Από τον 7^ο αι. π.Χ. μαρτυρούνται βασιλικές επιγραφές στην κυπριακή ελληνική, ενώ στην ίδια περίπου περίοδο χρονολογείται και το ετεοκυπριακό κείμενο στο μνημειακό Αγγείο της Αμαθούντας. Την ίδια εποχή αυξάνεται και ο αριθμός των φοινικικών επιγραφών. Κατά την κλασική περίοδο, αρκετές πόλεις-βασίλεια της Κύπρου, όπως η Πάφος, το Κούριο και η Σαλαμίνα, εξέδιδαν τις επίσημες επιγραφές τους σε συλλαβική ελληνική, ενώ η ετεοκυπριακή χρησιμοποιούνταν στην Αμαθούντα και η φοινικική στο Κίτιο, και αργότερα στο Ιδάλιο και την Ταμασσό. Η επαφή μεταξύ των ομιλητών διαφορετικών γλωσσών τεκμηριώνεται τόσο από την ευρεία και ποικίλη κατανομή των επιγραφών όσο και από τα λίγα σωζόμενα δίγλωσσα κείμενα, είτε ελληνικά και φοινικικά είτε ελληνικά και ετεοκυπριακά. Κατ’ακρίβειαν, μια δίγλωσση επιγραφή στα ελληνικά και τα φοινικικά επέτρεψε την αποκρυπτογράφηση της συλλαβικής γραφής κατά τον

Χάλκινο μικρογραφικό τάλαντο με κυπρομινωική επιγραφή από την Έγκωμη (ENK53-F.E.-2). © Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου.

19^ο αιώνα. Η πολυγλωσσία του νησιού αντανακλάται και στις υβριδικές μορφές του υλικού πολιτισμού, οι οποίες αντλούν από ποικίλες επιδράσεις για να διαμορφώσουν μια διακριτή κυπριακή τεχνοτροπία.

Ο εγγραμματισμός στην Κύπρο φαίνεται ότι ήταν αρκετά διαδεδομένος κατά την πρώτη χιλιετία π.Χ. Η γραφή απαντά σε ένα ευρύ φάσμα επιγραφών, από βασιλικές επιγραφές, οικονομικά αρχεία και δημόσιες θρησκευτικές αφιερώσεις μέχρι πιο ιδιωτικά αντικείμενα, όπως ταφικά μνημεία, κοσμήματα, αλλά και graffiti. Υπάρχουν ενδείξεις και για γυναίκες που ήξεραν να γράφουν και όχι μόνο για άνδρες, ενώ η ποικιλία των επιγραφών υποδηλώνει ότι ο εγγραμματισμός δεν περιοριζόταν αποκλειστικά στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα. Σημαντικός αριθμός κυπριακών επιγραφών έχει εντοπιστεί και εκτός του νησιού, ιδίως στην Αίγυπτο, όπου έχουν βρεθεί κυπριακές συλλαβικές επιγραφές χαραγμένες σε διάφορα μνημεία, μεταξύ των οποίων και η Μεγάλη Πυραμίδα του Χέοπα.

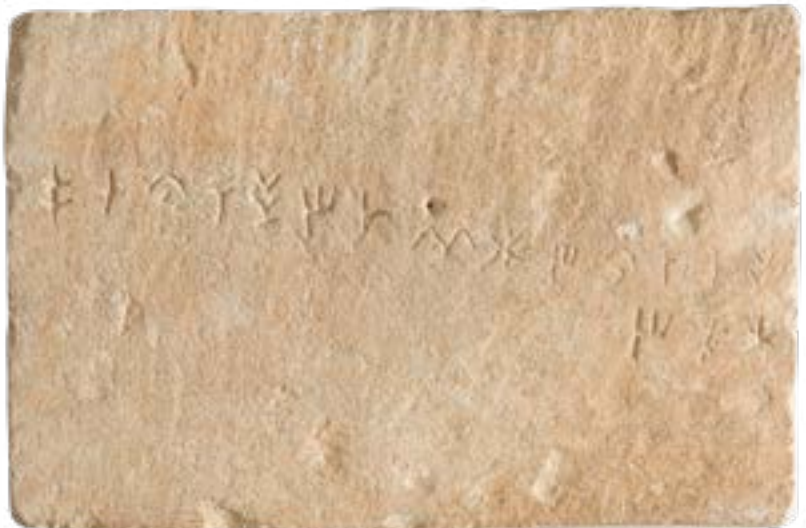
Το πιο εντυπωσιακό χαρακτηριστικό της κυπριακής συλλαβικής γραφής είναι η ιδιαιτερότητά της, η οποία της επέτρεψε να καταστεί ισχυρό σύμβολο της κυπριακής ταυτότητας. Η σύνδεση αυτή υπήρξε τόσο ισχυρή, ώστε οι ομιλητές της κυπριακής ελληνικής έδειξαν ελάχιστο ενδιαφέρον για τη χρήση του ελληνικού αλφαβήτου μέχρι τα τέλη του 5^{ου} και τον 4^ο αι. π.Χ., όταν το νησί άρχισε να εμπλέκεται στις ευρύτερες πολιτικές διεργασίες της Μεσογείου κατά τη διάρκεια των Περσικών Πολέμων και μετά. Η περίοδος αυτή φαίνεται να χαρακτηρίζεται από αβεβαιότητα, καθώς οι άρχουσες δυναστείες των κυπριακών

Σύνολο χάλκινων οβελών από το νεκροταφείο Κούκλια-Σκάλες (Τάφος 49). © Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου.

Λεπτομέρεια χάλκινου οβελού από τον Τάφο 49 στα Κούκλια-Σκάλες, με επιγραφή που αναγράφει "του Οφέλτα". © Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου.

Επιτύμβια στήλη από το Μάριον, με επιγραφή στην κυπροσυλλαβική γραφή, ελληνική γλώσσα (4^{ος} αι. π.Χ.) (INS.S.35). © Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου.

Μαρμάρινη βάση με επιγραφές στο ελληνικό και στο φοινικικό αλφάβητο από τη Δρομολαξιά. Αρχαιολογικό Μουσείο Επαρχίας Λάρνακας.
© Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου.

πόλεων-βασιλείων, ανεξαρτήτως της γλωσσικής ομάδας στην οποία ανήκαν, καλούνταν να λάβουν αποφάσεις σχετικά με το πώς δρούσαν και πώς συστήνονταν στον ευρύτερο κόσμο. Ωστόσο, ριζικές αλλαγές σημειώθηκαν μόνο προς τα τέλη του 4^{ου} αι. π.Χ.: μετά τον θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου, η Κύπρος αποτέλεσε ένα από τα έπαθλα που διεκδικούσαν οι στρατηγοί του ώσπου, τελικά, ύστερα από αιματηρές συγκρούσεις, ο Πτολεμαίος αναδείχθηκε κυρίαρχος ολόκληρου του νησιού.

Στη νέα εποχή της πολιτικής ενοποίησης, η μέχρι τότε κραταιά πολυγλωσσική πραγματικότητα της Κύπρου θα δεχόταν πλήγμα. Η αλφαβητική ελληνική, στη μορφή της “κοινής” που ομιλούνταν σε ολόκληρη τη Μεσόγειο, καθιερώθηκε ως η γλώσσα των επίσημων επιγραφών. Η ετεοκυπριακή δεν μαρτυρείται πλέον μετά τον 4^ο αι. π.Χ., ενώ οι τελευταίες φοινικικές επιγραφές της Κύπρου χρονολογούνται στον 3^ο αι. π.Χ.. Ορισμένες όψιμες μαρτυρίες της κυπριακής διαλέκτου της ελληνικής, γραμμένες ακόμη στη συλλαβική γραφή, δείχνουν ότι συνέχισε να χρησιμοποιείται για κάποιο διάστημα σε περιορισμένα πεδία, κυρίως στο πλαίσιο λατρευτικής πρακτικής, τουλάχιστον μέχρι τον 2^ο αι. π.Χ. Το ιδιαίτερο κυπριακό συλλαβικό σύστημα γραφής δεν επιβίωσε, αλλά στη σύγχρονη έρευνα έχει αναχθεί σε αντικείμενο ενδιαφέροντος και εξακολουθεί να χρησιμοποιείται, κατά καιρούς, ως έμβλημα κυπριακής ταυτότητας.

Ασβεστολιθική πλάκα από την Αμαθούντα, με επιγραφή στην κυπροσυλλαβική γραφή, ετεοκυπριακή γλώσσα (5^{ος}-4^{ος} αι. π.Χ.). © Gts-tg, CC BY-SA 4.0 International, Wikimedia Commons.

Μαρμάρινη βάση με φοινικική επιγραφή, που μνημονεύει βασιλείς του Κιτίου (5^{ος} αι. π.Χ.) (INS.PH.7). © Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου.

Γιώργος Παπασάββας
Πανεπιστήμιο Κύπρου

Δύο χάλκινες γραφίδες

Έγκωμη, ENK. 1955/98

Καλαβασός-Άγιος Δημήτριος,
K-AD 456

13^{ος} αιώνας π.Χ.

Μήκος: 15.1-17.7 εκ.

Κυπριακό Μουσείο, Λευκωσία και
Αρχαιολογικό Μουσείο Επαρχίας
Λάρνακας

© Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου.

Η ΓΡΑΦΗ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ: ΓΡΑΦΙΔΕΣ

Στην αρχαιότητα χρησιμοποιούνταν διάφορα εργαλεία γραφής, ανάλογα με το υλικό της επιφάνειας γραφής ή τις οικονομικές δυνατότητες του γράφοντος. Το συνηθέστερο εργαλείο γραφής ήταν η γραφίδα, ένα λεπτό, βραχύ στέλεχος με στρογγυλεμένη διατομή για καλύτερο κράτημα, το οποίο έφερε στη μία άκρη αιχμηρό άκρο για γράψιμο (χάραξη) πάνω σε μαλακές επιφάνειες, όπως το κερί ή ο νωπός πηλός· στην άλλη άκρη διέθετε πεπλατυσμένο άκρο σε σχήμα σπάτουλας, το οποίο χρησίμευε για την εξομάλυνση της μαλακής επιφάνειας και, κατά συνέπεια, για τη διαγραφή συμβόλων, γραμμών ή και ολόκληρων κειμένων, προετοιμάζοντάς την για νέα εγγραφή. Οι γραφίδες κατασκευάζονταν από διάφορα υλικά, όπως μέταλλο – κυρίως χαλκό και σίδηρο, αλλά και χρυσό ή άργυρο – καθώς και από ελεφαντόδοντο, οστό και ξύλο. Κρατούνταν σταθερά από το κάτω άκρο με τις άκρες του αντίχειρα, του δείκτη και του μέσου δακτύλου, όπως κρατάμε το μολύβι σήμερα. Χάρη στο πρακτικό τους σχήμα και το μικρό τους μέγεθος, καθώς και επειδή δεν απαιτούσαν μελάνι, οι γραφίδες μεταφέρονταν εύκολα, στερεωμένες στη ζώνη ή στις πτυχές των ενδυμάτων. Δεν είναι τυχαίο ότι, σύμφωνα με τον Ρωμαίο συγγραφέα Σουητώνιο, ο Ιούλιος Καίσαρας, προσπαθώντας να αντισταθεί στους δολοφόνους του, κάρφωσε έναν από αυτούς στο χέρι με τη γραφίδα του!

Η Κύπρος έχει αποδώσει μερικά από τα αρχαιότερα δείγματα χάλκινων γραφίδων στην Ανατολική Μεσόγειο και την Εγγύς Ανατολή, τα οποία χρονολογούνται ήδη από την Ύστερη Εποχή του Χαλκού (1650-1100 π.Χ.) και φτάνουν μέχρι τους ρωμαϊκούς χρόνους (ως τις αρχές της 1^{ης} χιλιετίας μ.Χ.). Τα ευρήματα αυτά προσφέρουν πολύτιμη μαρτυρία για τη διάδοση της γραφής στο νησί, δεδομένου ότι οι ίδιοι οι φορείς των επιγραφών, συχνά κατασκευασμένοι από φθαρτά υλικά όπως το ξύλο ή ο άψητος πηλός, δεν έχουν διασωθεί.

Γιώργος Παπασάββας
Πανεπιστήμιο Κύπρου

Η ΓΡΑΦΗ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ: ΞΥΛΙΝΕΣ ΠΙΝΑΚΙΔΕΣ

Οι ξύλινες πινακίδες γραφής ήταν το πιο διαδεδομένο μέσο γραφής στην αρχαιότητα. Πρωτοεμφανίστηκαν στην Εγγύς Ανατολή και στην Ανατολική Μεσόγειο κατά την 3^η χιλιετία π.Χ. και παρέμειναν σε χρήση αδιάκοπα, μέχρι και τον 19^ο αιώνα μ.Χ., όχι μόνο στην Ανατολή αλλά και στη Δυτική Ευρώπη – μέχρι την εισαγωγή του μολυβιού, που άλλαξε ριζικά τις συνήθειες γραφής. Η πλέον εξελιγμένη μορφή τους ήταν η δέλτος, μια ξύλινη πινακίδα με χαμηλό πλαίσιο στην περιφέρεια της που συγκρατούσε μια στρώση κεριού μέλισσας. Το κεριό, ως μαλακό και ανθεκτικό υλικό, χρωματισμένο με χρωστικές για την καλύτερη ανάδειξη των χαραγμένων συμβόλων, παρείχε μία λεία και ομοιόμορφη επιφάνεια για τη χάραξη των γραμμάτων, ενώ ταυτόχρονα επέτρεπε εύκολη διόρθωση και διαγραφή. Αυτό γινόταν με τη χρήση ειδικών εργαλείων γραφής, των γραφίδων. Όταν το στρώμα του κεριού λέπτανε πολύ λόγω επανειλημμένων διαγραφών, τότε άπλωναν μια νέα στρώση. Σε αρκετές περιπτώσεις, οι πινακίδες έφεραν χαραξίς, οι οποίες βοηθούσαν στην καλύτερη πρόσφυση του κεριού. Όταν το στρώμα του κεριού ήταν ιδιαίτερα λεπτό ή η πίεση κατά τη γραφή υπερβολικά έντονη, η γραφίδα χάραζε και το υποκείμενο ξύλο. Έτσι, σε ορισμένες περιπτώσεις, είναι δυνατή η ανάγνωση κειμένων που είχαν διαγραφεί προ πολλού.

Οι κηρωμένες πινακίδες μπορεί να αποτελούνταν από μία ή περισσότερες επιφάνειες δεμένες ή συναρθρωμένες μεταξύ τους, και ονομάζονταν αντιστοίχως δίπτυχα, τρίπτυχα ή πολύπτυχα. Ο αριθμός των επιφανειών που μαρτυρείται κυμαίνεται από μία μέχρι δώδεκα (δηλαδή μέχρι είκοσι “σελίδες” συνολικά). Με αυτή τη μορφή, οι δέλτοι αποτελούν τους προδρόμους του σύγχρονου βιβλίου. Τα δίπτυχα, ο συνηθέστερος τύπος πινακίδων γραφής, ήταν πολύ πιο πρακτικά από τις μονές πινακίδες, καθώς μπορούσαν να φιλοξενήσουν εκτενέστερα κείμενα και, όταν έκλειναν, είχαν μεν μεγαλύτερο πάχος, αλλά το μέγεθός τους δεν αυξανόταν ιδιαίτερα. Λόγω του φθαρτού υλικού κατασκευής τους, ελάχιστες πινακίδες έχουν σωθεί στο αρχαιολογικό αρχείο, κυρίως στις αμμώδεις περιοχές της Αιγύπτου ή μέσα στις ηφαιστειακές αποθέσεις της Πομπηίας.

Ψηφιακή αναπαράσταση ξύλινης πινακίδας γραφής με κέρινο γέμισμα (δίπτυχο). © Ε. Κατσούρη, Πανεπιστήμιο Κύπρου.

Δύο πήλινα ειδώλια γυναικών που κρατούν κλειστό δίπτυχο
Άρσος, C.609 και C.698
7^{ος} αι. π.Χ.
Κυπριακό Μουσείο, Λευκωσία
© Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου.

Τα εγχάρακτα δίπτυχα, όταν διπλώνονταν και σφραγίζονταν, παρείχαν προστασία από αδιάκριτα ή μη εξουσιοδοτημένα βλέμματα. Ένα τέτοιο δίπτυχο, με μεντεσέδες αποτελούμενους από διαδοχικούς κυλινδρικούς συνδέσμους, απεικονίζεται στα χέρια αρκετών πήλινων ειδωλίων που βρέθηκαν σε διάφορα κυπριακά και αιγαιακά ιερά. Τέτοια ξύλινα δίπτυχα ενδέχεται να αφιερώνονταν στους θεούς, καθώς αποτελούσαν ιδανικό μέσο για την καταγραφή προσευχών, με την προσδοκία της εύνοιας των θεών. Ίσως ακόμη να κατέγραφαν ευχαριστίες για παρακλήσεις που είχαν ήδη εισακουστεί, συμβάλλοντας έτσι στη διαμόρφωση μιας ιδιωτικής, άμεσης σχέσης μεταξύ θνητών και θεών.

Ξύλινο δίπτυχο με κέρινο γέμισμα και ελεφαντοστέινους μεντεσέδες από το ναυάγιο του *Uluburun* (14^{ος} αι. π.Χ.). © Ινστιτούτο Ενόλιας Αρχαιολογίας (ΙΝΑ) / *Uluburun Project*.

ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΟΥ ΙΔΑΛΙΟΥ

José Ángel Zamora López
Εθνικό Συμβούλιο Ερευνών
της Ισπανίας

Ο αρχαιολογικός χώρος του Ιδαλίου. © Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου.

Το Ιδάλιον ήταν η πρωτεύουσα ισχυρού βασιλείου στην κεντροανατολική Κύπρο κατά την 1^η χιλιετία π.Χ., στρατηγικά τοποθετημένη σε εύφορη κοιλάδα κοντά στα χαλκοφόρα κοιτάσματα του Τροόδους.

Η πόλη αναφέρεται σε ασσυριακές πηγές, γεγονός που μαρτυρεί την πρώιμη πολιτική της σημασία. Σταδιακά περιήλθε υπό τον έλεγχο των Βαβυλωνίων, και έπειτα των Περσών. Γύρω στο 450 π.Χ. κατακτήθηκε από το φοινικικό βασίλειο του Κιτίου. Αργότερα την διεκδίκησαν οι διάδοχοι του Μεγάλου Αλεξάνδρου, προτού τεθεί – μαζί με την υπόλοιπη Κύπρο – υπό την κυριαρχία των Πτολεμαίων.

Το Ιδάλιον διέθετε δύο ακροπόλεις, μία πόλη χαμηλότερα, και νεκροπόλεις περιμετρικά. Ανασκαφές που διενεργήθηκαν από το Τμήμα Αρχαιοτήτων της Κύπρου μεταξύ 1991 και 2012 στην ακρόπολη γνωστή ως Αμπιλερή, υπό τη διεύθυνση της Δρ Μαρίας Χατζηκωστή, οδήγησαν στην ανακάλυψη πλήθους οστράκων (λίθινων ή πήλινων θραυσμάτων που χρησιμοποιούνταν ως επιφάνειες γραφής) κυρίως στη φοινικική

Η ΚΥΠΡΟΣ ΣΤΟ ΛΟΥΒΡΟ

γραφή και γλώσσα. Εντοπίστηκαν περισσότερα από επτακόσια έγγραφα, κατάλοιπα φοινικικού αρχείου που χρονολογείται από τα μέσα του 5^{ου} αιώνα π.Χ. μέχρι τον 4^ο αιώνα μ.Χ. Τα κείμενα ήταν άνισα κατανομημένα στην ευρύτερη περιοχή ενός οχυρωμένου ανακτορικού συγκροτήματος, η οποία περιλάμβανε αποθήκες, ελαιοπιεστήρια, εγκαταστάσεις μεταλλουργίας, και στρατιωτικούς θαλάμους – που παραπέμπουν σε μια εξελιγμένη και συγκεντρωτική διοικητική δομή.

Πέρα από τις δυσκολίες που προκύπτουν από την κατάσταση των ευρημάτων, – πολλά από τα οποία είχαν επαναχρησιμοποιηθεί για νέα έγγραφή ή ως δομικό υλικό – παρουσιάζονται επίσης παλαιογραφικές προκλήσεις λόγω της καλλιγραφικής γραφής με μελάνι, η οποία χαρακτηρίζεται από αναμενόμενες ασάφειες αλλά και από ασυνήθιστες ή αμάρτυρες μορφές γραμμάτων. Τα κείμενα περιλαμβάνουν ακόμη μονάδες μέτρησης, συντομογραφίες, αριθμήσεις, και σύμβολα που δεν έχουν καταγραφεί προηγουμένως. Προκύπτουν εξάλλου και λεξιλογικά ζητήματα, αφού ακόμη και οι ευανάγνωστες λέξεις είναι συχνά αμάρτυρες σε άλλες φοινικικές επιγραφές. Ακόμη, κατά την περίοδο που καλύπτεται από το αρχείο, ο πληθυσμός του Ιδαλίου ήταν κατά πάσα πιθανότητα μεικτός, με επικράτηση μη-φοινικικών στοιχείων. Ως εκ τούτου, πολλές λέξεις – ιδίως προσωπικά ονόματα και τοπωνύμια – μπορεί να είναι φοινικικές μεταγραφές μη σημαντικών ονομάτων. Επιπρόσθετα, τα κείμενα χρησιμοποιούν συχνά ελλειπτική σύνταξη, που δυσχεραίνει την ερμηνεία, καθώς απουσιάζει το συγκεκριμένο που τα καθιστούσε κατανοητά την εποχή που γράφτηκαν.

Παρά τις προκλήσεις, πολλά από τα κείμενα μπορούν να ερμηνευθούν ή τουλάχιστον να ταξινομηθούν. Είναι κυρίως διοικητικά, περιέχουν αριθμητικά δεδομένα, ονόματα, μέρη και αναφορές σε αγαθά – ειδικά σε λάδι – που μάλλον αντιστοιχούν σε απογραφές, αποδείξεις, παραδόσεις ή μητρώα κατανάλωσης. Η παρουσία λογιστικών τύπων και τυποποιημένων εκφράσεων υποδηλώνει ένα ιδιαίτερα οργανωμένο σύστημα διαχείρισης πόρων.

Πολλές επιγραφές περιλαμβάνουν προσωπικά ονόματα, γεγονός που μαρτυρεί συναλλαγές μεταξύ συγκεκριμένων ατόμων. Στα ονόματα συμπεριλαμβάνονται γνωστά φοινικικά ανθρωπωνύμια, ονόματα που απαντούν αποκλειστικά στην Κύπρο, και ελληνικά ονόματα αποδομένα σε φοινικική γραφή. Σε ορισμένες περιπτώσεις, τα ίδια άτομα εμφανίζονται σε πολλαπλά έγγραφα, κάτι που τεκμηριώνει τον ενεργό ρόλο που διαδραμάτιζαν στο διοικητικό σύστημα. Ταυτοποιούνται επίσης ορισμένες ιστορικές μορφές: το όνομα Μιλκυάθων – που ήταν γνωστός βασιλιάς του Κιτίου και του Ιδαλίου – εμφανίζεται σε

Όστρακο με φοινικική επιγραφή από το αρχείο του Ιδαλίου (ID.A. 2006-1623). © Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου.

αρκετά κείμενα. Οι Διάδοχοι Πτολεμαίος και Αντίγονος (μαζί με τον γιο του, Δημήτριο) αναφέρονται επίσης σε χρονολογικές αναφορές.

Τουλάχιστον ένα έγγραφο είναι επιστολή. Περιλαμβάνει ευλογίες από τον Βάαλ του Κιτίου και “άπαντες τους θεούς του Κιτίου”. Άλλα διοικητικά κείμενα αναφέρουν τον Ρεσέφ – θεότητα με γνωστό ιερό στο Ιδάλιον – και ένα *marzeah* – θρησκευτική εορτή και αδελφότητα, συνδεδεμένη με την Ασάρτη και τον Μελκάρτ, κάτι που υποδηλώνει ότι οι θρησκευτικοί θεσμοί συνδέονταν με την οικονομία, αλλά ελέγχονταν από την κεντρική διοίκηση.

Το αρχείο αντικατοπτρίζει ένα δυναμικό σύστημα. Ορισμένα όστρακα φαίνεται να είναι ετικέτες ή έγγραφα διαχείρισης του αρχείου. Κάποια παραπέμπουν σε περιοδικά αρχεία, ενώ άλλα καταγράφουν συγκεκριμένα γεγονότα ή συναλλαγές. Υπάρχουν στοιχεία αναθεώρησης και ακύρωσης, ενώ μεγάλες πινακίδες με εκτενείς καταλόγους ή αριθμητικά δεδομένα μπορεί να αποτελούσαν συνόψεις ή απολογισμούς.

Επομένως, το φοινικικό αρχείο του Ιδαλίου συνιστά μια πρωτοποριακή ανακάλυψη που ρίχνει φως στην καθημερινή ζωή μιας εξελιγμένης και πολυπολιτισμικής πόλης του αρχαίου μεσογειακού κόσμου.

Όστρακο με φοινικική επιγραφή από το αρχείο του Ιδαλίου. © גמלי-ויילן
CC BY-SA 4.0 International, Wikimedia Commons.

José Ángel Zamora López
Εθνικό Συμβούλιο Ερευνών
της Ισπανίας

ΟΣΤΡΑΚΟ ΜΕ ΦΟΙΝΙΚΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗΣ ΦΥΣΗΣ

Θραύσμα επίπεδου λίθου, που ανήκει σε τύπο ιδιαίτερα κοινό στην περιοχή του Ιδαλίου και χρησιμοποιούνταν ως επιφάνεια γραφής (όστρακο). Φέρει σχεδόν ακέραιο κείμενο, γραμμένο με μελάνι στη φοινικική γραφή και γλώσσα: πρόκειται για διοικητικό κείμενο σε δύο γραμμές. Η πρώτη γραμμή αναφέρεται σε ποσότητες λαδιού (ελαιόλαδου) – μετρούμενες σε “τέταρτα” – που είναι αποθηκευμένο σε συγκεκριμένο δοχείο ή χώρο. Στη δεύτερη γραμμή σημειώνεται η έλλειψη συγκεκριμένης ποσότητας – ενός “ογδού”.

Όστρακο με επιγραφή

Ιδάλιον-Αμπιλερή, ID.A. 1993/214
Ασβεστόλιθος, μελάνι. 4^{ος} αι. π.Χ.
© Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου.

ΑΡΧΑΙΑ ΙΑΤΡΙΚΗ

Η ΙΑΤΡΙΚΗ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΚΥΠΡΟ

Δημήτριος Μιχαηλίδης
Πανεπιστήμιο Κύπρου

Αναθηματικό ανάγλυφο του Ασκληπιού, ο οποίος τοποθετεί τα χέρια του επάνω σε μια ξαπλωμένη, άρρωστη γυναίκα. Πίσω του στέκεται η Υγεία (περίπου 350 π.Χ.). Βρέθηκε στον Πειραιά. © Εφορεία Αρχαιοτήτων Πειραιώς και Νήσων-Αρχαιολογικό Μουσείο Πειραιά, Υπουργείο Πολιτισμού, Ελλάδα.

Μαρμάρινο αναθηματικό ανάγλυφο για τη θεραπεία ποδιού, ευχαριστήριο δώρο, με αφιέρωση στον Ασκληπιό και την κόρη του Υγεία (2^{ος} αιώνας μ.Χ.). Βρέθηκε στις Κυκλάδες. © The Trustees of the British Museum. Διατίθεται υπό την άδεια CC BY-NC-SA 4.0.

Στην αρχαιότητα, η Κύπρος ήταν πασίγνωστη ως πηγή πρώτων υλών που χρησιμοποιούνταν για την παρασκευή φαρμακευτικών σκευασμάτων. Αρκετοί αρχαίοι συγγραφείς – με γνωστότερους τον Διοσκουρίδη και τον Γαληνό – αναφέρονται στην ποικιλία φαρμακευτικών βοτάνων και ορυκτών που ευδοκιμούν στο νησί, καθώς και στις θεραπευτικές τους ιδιότητες. Ακριβώς αυτή η αφθονία ορυκτών, σε συνδυασμό με τη μακραίωνη φαρμακευτική παράδοση της Κύπρου, ώθησε τον Γαληνό να επισκεφτεί το νησί το 161-162 μ.Χ., οπότε και μελέτησε και συνέλεξε ορυκτά από τα μεταλλεία των Σόλων.

Τουλάχιστον 20 ιατροί, οι οποίοι είτε κατάγονται από την Κύπρο είτε ασκούσαν την ιατρική στην επικράτειά της, αναφέρονται σε κείμενα και επιγραφές, ενώ ένας πλούτος αρχαιολογικών ευρημάτων υπογραμμίζει περαιτέρω τον σημαντικό ρόλο της ιατρικής στην κυπριακή κοινωνία. Ανάμεσά τους συγκαταλέγονται επιγραφές που σχετίζονται με

Η ΚΥΠΡΟΣ ΣΤΟ ΛΟΥΒΡΟ

Μαρμάρινο αναθηματικό ανάγλυφο από την Αθήνα, με έναν προσκυνητή που αφιερώνει ένα ομοίωμα του ποδιού του, ως πράξη προσδοκίας ή ευχαριστίας για θεραπεία (τέλη 4ου αιώνα π.Χ.). Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Φωτογραφικό Αρχείο, φωτογράφος: Ειρήνη Μίαρη. © Υπουργείο Πολιτισμού, Ελλάδα / Οργανισμός Διαχείρισης και Ανάπτυξης Πολιτιστικών Πόρων (Ο.Δ.Α.Π.).

τη λατρεία του Ασκληπιού, αγάλματα του θεού και της κόρης του, Υγείας, καθώς και άλλων ιαματικών θεοτήτων, όπως του φοινικικού Εσμούν. Επιπλέον, έχουν εντοπιστεί αναθήματα τα οποία απηχούν τις ασθένειες που προσέβαλλαν τους κατοίκους, χειρουργικά εργαλεία, θεραπευτικά φυλακτά, και άλλα συναφή.

Πολλά από αυτά παρουσιάζουν ιδιαίτερη σημασία, αφού τοποθετούν την Κύπρο σε εξέχουσα θέση εντός της ευρύτερης ιστορίας της ιατρικής. Μεταξύ τους συγκαταλέγεται και η χάλκινη Πινακίδα του Ιδαλίου (τώρα στο *Cabinet des Médailles*, Τμήμα Νομισμάτων, Μεταλλίων και Αρχαιοτήτων της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Γαλλίας), γραμμένη στην κυπροσυλλαβική στα τέλη του 5ου αι. π.Χ. Το περιεχόμενο της επιγραφής αφορά τη σύναψη συμφωνίας ανάμεσα στο βασιλιά του Ιδαλίου, Στασίκυπρο και τον Δήμο, από την μια, και τον ιατρό Ονάσιλο, από την άλλη, κατά τη διάρκεια της πολιορκίας της

Δύο αναθηματικές λίθινες πλάκες που απεικονίζουν άρρωστα μέρη του ανθρώπινου σώματος, ένα ζευγάρι μάτια και δύο γυναικείους μαστούς, εκφράζοντας ευχή για τη θεραπεία τους. Προέρχονται από κυπριακό ιερό στην Αθηνών-Γόλγοι (Μουσείο του Λούβρου, 1ος αιώνας μ.Χ.). © 2014 Musée du Louvre, Dist. GrandPalaisRmn / Philippe Fuzeau· 2021 GrandPalaisRmn (musée du Louvre) / Sylvie Chan-Liat.

πόλης από τους Πέρσες. Ο Ονάσιλος – κατά πάσα πιθανότητα επαγγελματίας ιατρός – και οι αδελφοί του θα περιέθαλπαν τους τραυματίες άνευ αμοιβής. Ως αντάλλαγμα, θα λάμβαναν ασήμι ή γη, καθώς και προνόμια που θα μεταβιβάζονταν στους απογόνους τους. Πέρα από τον πλούτο των πληροφοριών που προσφέρει, η επιγραφή είναι υψίστης σημασίας καθώς συνιστά μια πρώιμη μορφή κρατικά υποστηριζόμενης ιατρικής περίθαλψης σε καιρό πολέμου.

Σε αντίθεση με τον Ονάσιλο, για τον οποίο δεν διαθέτουμε καμία άλλη πληροφορία, ένας άλλος ιατρός, ο Απολλώνιος ο Κιτιεύς (από το Κίτιον, τη σημερινή Λάρνακα) κατέχει εξέχουσα θέση στην αρχαία αλλά και τη μεταγενέστερη ιατρική παράδοση. Χειρουργός και πολυγραφότατος, ο

Η χάλκινη “Πινακίδα του Ιδαλίου” καταγράφει μια σύμβαση μεταξύ του βασιλιά και της πόλης του Ιδαλίου, μία από τις πόλεις-βασίλεια της Κύπρου, με τον ιατρό Ονάσιλο, ο οποίος είχε αναλάβει να περιθάλψει χωρίς χρηματική αμοιβή τους τραυματίες στρατιώτες κατά τη διάρκεια ενός πολέμου. Είναι γραμμένη στην ελληνική γλώσσα, αλλά με το κυπριακό συλλαβικό αλφάβητο (αρχές 5ου αιώνα π.Χ.). © Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας, Cabinet des Médailles, αρ. ευρ. Bronzes 2297.

Χάλκινα χειρουργικά εργαλεία και μία κύαθος (βεντούζα), από τον λεγόμενο “Τάφο του χειρουργού” στη Νέα Πάφο (τέλη 2ου αιώνα μ.Χ.). © Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου.

Πήλινες θερμοφόρες σε σχήματα μελών του ανθρώπινου σώματος, γεμάτες με ζεστό υγρό (ελαιόλαδο;) και τοποθετημένες στα πάσχοντα μέλη για να προκαλέσουν υπεραιμία και να ανακουφίσουν από τον πόνο. Προέρχονται από τη Νέα Πάφο (1^{ος} αιώνας π.Χ./1^{ος} αιώνας μ.Χ.).
© Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου.

Μικρογραφίες βυζαντινού χειρογράφου του 900 μ.Χ. περίπου, που αποτελεί αντίγραφο του βιβλίου του περίφημου Κύπριου ιατρού Απολλώνιου από το Κίτιον (1^{ος} αιώνας π.Χ.), στο οποίο παρουσιάζονται οι διάφορες μέθοδοι που χρησιμοποιούνταν για την ανάταξη εξαρθρωμένων μελών (στις δύο αυτές εικόνες απεικονίζεται η ανάταξη της σπονδυλικής στήλης και του ώμου). Πρόκειται για ένα από τα παλαιότερα σωζόμενα υπομνήματα στο έργο του Ιπποκράτη και ένα από τα πρώτα εικονογραφημένα ιατρικά εγχειρίδια.
© Biblioteca Medicea Laurenziana, Φλωρεντία.

Απολλώνιος δραστηριοποιήθηκε κατά τον 1^ο αι π.Χ. Είχε μαθητεύσει στον Ζώπυρο στην Αλεξάνδρεια και ακολούθησε τις αρχές της Εμπειρικής Σχολής της ιατρικής. Από το εκτενές συγγραφικό του έργο, σώζεται μόνο το υπόμνημά του στην πραγματεία του Ιπποκράτη *Περί Άρθρων*. Στην εισαγωγή του έργου, ο Απολλώνιος αφιερώνει το υπόμνημα στον βασιλιά Πτολεμαίο της Κύπρου (80-58 π.Χ.), από τον οποίο προήλθε η ανάθεση. Δηλώνει επίσης ότι συνοδεύει με εικόνες τις μεθόδους που προτείνει για ανάταξη των εξαρθρώσεων, ώστε να γίνουν κατανοητές τόσο από αθλητές όσο και από όσους επιθυμούσαν να τις εφαρμόσουν. Αντίγραφο του κειμένου σώζεται σε συλλογή χειρογράφων του Βυζαντινού ιατρού Νικήτα (9^{ος} αι. μ.Χ.) – σήμερα στη Λαυρεντιανή Βιβλιοθήκη της Φλωρεντίας – και περιέχει 30 μικρογραφίες, βασισμένες στην πρωτότυπη εικονογράφηση. Το έργο αυτό, πρώιμο υπόμνημα στον Ιπποκράτη, αποτελεί επίσης το παλαιότερο παράδειγμα εικονογραφημένου ιατρικού συγγράμματος. Η φήμη του βιβλίου, αλλά και του συγγραφέα του, διατηρήθηκε αδιάκοπα κατά τη διάρκεια της αρχαιότητας και του Μεσαίωνα, φτάνοντας τουλάχιστον μέχρι την Αναγέννηση. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι βασικές μέθοδοι ανάταξης που περιγράφει ο Απολλώνιος παραμένουν ίδιες μέχρι σήμερα.

Τα χειρουργικά εργαλεία της Ρωμαϊκής περιόδου δεν είναι ιδιαίτερα σπάνια. Ωστόσο, μια ανακάλυψη από τη Νέα Πάφο (ελληνιστική και ρωμαϊκή πρωτεύουσα της Κύπρου) ξεχωρίζει για τον πλούτο και την ποικιλία των περιεχομένων της. Το *instrumentarium*, που βρέθηκε σε τάφο χειρουργού προς το τέλος του 2^{ου} ή τις αρχές του 3^{ου} αι. μ.Χ., συμπεριλαμβάνει 25 αναγνωρίσιμα εργαλεία χειρουργικής χρήσης, καθώς και κυλινδρικές χάλκινες θήκες, γεμάτες ιατρικές σκόνες και χάπια – όλα χαλκούχα παρασκευάσματα – στοιχείο που παραπέμπει στον λόγο της επίσκεψης του Γαληνού στο νησί λίγο πριν από αυτή την περίοδο.

Τα εργαλεία, κατασκευασμένα κυρίως από χαλκό ή σίδηρο ή συνδυασμό των δύο, συμπεριλαμβάνουν νυστέρια, καθετήρες, αναβολείς ή μοχλίσκους, μία κύαθο (βεντούζα), ψαλίδα, καθώς και ένα σπανιότατο διπλό τυφλάγκιστρο, και έναν σχεδόν μοναδικό πυουλικό, όργανο το οποίο μνημονεύει ο Γαληνός και περιγράφει ο Ήρων ο Αλεξανδρεύς. Τα εργαλεία αυτά παραπέμπουν σαφώς σε μια καλά εξοπλισμένη “κλινική”, σε αντίθεση με ένα άλλο, μικρό, φορητό σύνολο χειρουργικών εργαλείων που έχει εντοπιστεί στην Αγορά της Νέας Πάφου.

Η Νέα Πάφος έχει αποδώσει ακόμη ένα σχεδόν μοναδικό εύρημα: ομάδες πήλινων θερμοφόρων, που έχουν το σχήμα μελών ή σημείων του ανθρώπινου σώματος – άκρων, αυτιών, θώρακος, ανδρικών γεννητικών οργάνων. Τα δοχεία αυτά έχουν ιδιαιτέρως λεπτά τοιχώματα και, γεμάτα με κάποιο θερμό υγρό, εφαρμόζονταν στο πάσχον μέρος του σώματος, για την ανακούφιση των πόνων. Όχι μόνο έχουν την όψη του μέρους για το οποίο προορίζονταν, αλλά φέρουν επίσης, στην κάτω επιφάνειά τους, το κοίλο αποτύπωμα του ίδιου μέρους. Παρότι θερμοφόρες τέτοιου τύπου στην Κύπρο έχουν βρεθεί μόνο στη Νέα Πάφο, θερμοφόρα του ίδιου τύπου ήρθε στο φως κατά τη διάρκεια ανασκαφών στην οικία *Domus del Chirurgo*, στο Ρίμινι της Ιταλίας – που καταστράφηκε από πυρκαγιά στα μέσα του 3^{ου} αι. μ.Χ. και στην οποία εντοπίστηκε η σημαντικότερη ιατρική συλλογή του ρωμαϊκού κόσμου. Ανάμεσα στα περίπου 150 εργαλεία που βρέθηκαν εκεί, αρκετά παρουσιάζουν στενές ομοιότητες με εκείνα του Πάφιου χειρουργού. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με την παρουσία της θερμοφόρας, καταδεικνύει ότι η ιατρική περίθαλψη στην Κύπρο συμβάδιζε με τις πρακτικές του ευρύτερου ρωμαϊκού κόσμου και ήταν συγκρίσιμη με την περίθαλψη που εφαρμοζόταν σε κέντρα εγγύτερα προς την πρωτεύουσα.

Δημήτριος Μιχαλίδης
Πανεπιστήμιο Κύπρου

ΜΑΡΜΑΡΙΝΟ ΑΓΑΛΜΑ ΤΟΥ ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ

Ο θεός της ίασης και της ιατρικής εικονίζεται ως ώριμος γενειοφόρος άντρας. Φοράει πτυχωτό ιμάτιο, το οποίο αφήνει το στέρνο γυμνό. Στα δεξιά του απεικονίζεται φίδι (σύμβολο ίασης και ανανέωσης) τυλιγμένο γύρω από μακριά ράβδο (Ράβδος του Ασκληπιού) το οποίο κατευθύνεται προς αβγό (σύμβολο ζωής και γονιμότητας) που κρατά στο τεντωμένο δεξί του χέρι. Το αριστερό χέρι κρύβεται κάτω από το ένδυμα.

***Μαρμάρινο άγαλμα του Ασκληπιού**
Νέα Πάφος, Οικία του Θησέα, Ρ.Ε. 1/67
2ος αι. μ.Χ.
Ύψος: 48 εκ.
© Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου.

Δημήτριος Μιχαηλίδης
 Πανεπιστήμιο Κύπρου

ΠΗΛΙΝΗ ΘΕΡΜΟΦΟΡΑ ΓΙΑ ΤΟ ΔΕΞΙ ΧΕΡΙ

Προέρχεται από πολυάριθμη ομάδα δοχείων, τα οποία προορίζονταν για διάφορα μέλη του ανθρώπινου σώματος, και έχουν εντοπιστεί αποκλειστικά στη Νέα Πάφο. Το καθένα εικονίζει ρεαλιστικά το μέρος του σώματος που έχρηζε θεραπείας, ενώ η κάτω επιφάνεια έχει το κοίλο αποτύπωμα του ίδιου μέρους προκειμένου να εφαρμόζει τέλεια πάνω του. Πιστεύεται ότι τα δοχεία γέμιζαν με κάποιο θερμό υγρό (νερό/ ελαιόλαδο;) και εφαρμόζονταν στο πάσχον μέλος για την ανακούφιση του πόνου.

Πήλινη θερμοφόρα στο σχήμα χεριού
 Πάφος, Μ.Ρ. 1941
 1^{ος} αιώνας π.Χ.-1^{ος} αιώνας μ.Χ.
 © Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου.

Δημήτριος Μιχαηλίδης

Πανεπιστήμιο Κύπρου

ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΑΝΑΘΗΜΑΤΑ (EX-VOTOS)

Τα αρχαία κυπριακά αναθήματα κατασκευάζονταν από ασβεστόλιθο ή πηλό, ενώ τα σύγχρονα από μέταλλο (συνήθως ασήμι) ή κερί μέλισσας. Τα αρχαία αναθήματα είναι γλυπτά ή έχουν τη μορφή πήλινης πλάκας με ζωγραφισμένες ανατομικές λεπτομέρειες. Τα σύγχρονα κέρινα αναθήματα, γνωστά ως “τάματα”, συχνά μοιάζουν με τα αρχαία, ενώ τα μεταλλικά έχουν τη μορφή πλακιδίων με ανάγλυφα χαρακτηριστικά. Αφιερώνονται ως παρακλήσεις προς άγιο (ή θεό στην αρχαιότητα) για την ίαση οργάνου ή άκρου του σώματος ή ως ευχαριστίες μετά από αποθεραπεία.

Σύγχρονα αναθήματα αφιερωμένα σε εκκλησίες της Κύπρου
Μέταλλο

ΙΑΤΡΙΚΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ

ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΑΦΟ

Ewdoksia Paruci-Wladyka

Γιαγκελόνιο Πανεπιστήμιο
της Βαρσοβίας

Το 2016, σύνολο ιατρικών εργαλείων ανακαλύφθηκε στην Ανατολική Στοά της Αγοράς της Πάφου, στο Δωμάτιο 16. Το σύνολο συμπεριλάμβανε πέντε χάλκινα εργαλεία και ένα σιδερένιο. Ένα χάλκινο κουτάλι μάλλον χρησιμοποιούνταν για την παρασκευή φαρμάκων και την επάλειψή τους στις πληγές. Είναι επίσης πιθανό να λειτουργούσε ως σπάτουλα για την εξέταση της άνω αναπνευστικής οδού. Ένα ωτικό υπάλειπτρο ή μήλη από χαλκό ίσως χρησιμοποιούνταν για το καθάρισμα δυσπρόσιτων σημείων, όπως το εσωτερικό του αυτιού, καθώς και για την επάλειψη φαρμάκων, αλλά και για άλλη θεραπεία. Η χάλκινη λαβίδα φέρει στους βραχίονές της σφιγκτήρα με δύο δακτυλίους, ο οποίος προστατεύει το εργαλείο από παραμόρφωση και επιτρέπει την ασφάλισή του κατά τη διάρκεια χειρουργικών επεμβάσεων. Από τους δύο αναβολείς για οστά, ο ένας είναι από σίδηρο και ο άλλος από χαλκό. Ένα χάλκινο τυφλάγκιστρο μάλλον ακινητοποιούσε και διαχώριζε τις άκρες των πληγών και τμημάτων ιστών και αιμοφόρων αγγείων κατά τη διάρκεια εγχειρήσεων ή χρησιμοποιούνταν για να ανασηκώσει τα αιμοφόρα αγγεία, καθώς και για άλλες συναφείς χρήσεις.

Το σύνολο συμπλήρωνε μικρή λίθινη πλάκα, η οποία φαίνεται ότι προοριζόταν τόσο για την παρασκευή φαρμακευτικών σκευασμάτων όσο και για το ακόνισμα των λεπίδων των εργαλείων. Δεν αποκλείεται, επίσης, η πλάκα αυτή να αποτελούσε ένα από τα τοιχώματα της ξύλινης θήκης, διακοσμημένης με οστέινα αντικείμενα, θραύσματα της οποίας εντοπίστηκαν σε κοντινή απόσταση μαζί με χάλκινο κάλυμμα και μεντεσέδες.

Πολύ κοντά στο σύνολο, στο ίδιο δωμάτιο, καθώς και στο παρακείμενο δωμάτιο 15, ανασκάφηκαν επίσης γυάλινα αγγεία και σύνολο χάλκινων νομισμάτων. Φαίνεται πως όλα αποτελούσαν μέρος του εξοπλισμού ιατρού, το οποίο λειτουργούσε στην Ανατολική Στοά της Αγοράς κατά το πρώτο τέταρτο του 2^{ου} αι. μ.Χ., πιθανότατα πριν από το 126 μ.Χ., όταν σεισμός κατέστρεψε ολόκληρη την περιοχή.

Η ΚΥΠΡΟΣ ΣΤΟ ΛΟΥΒΡΟ

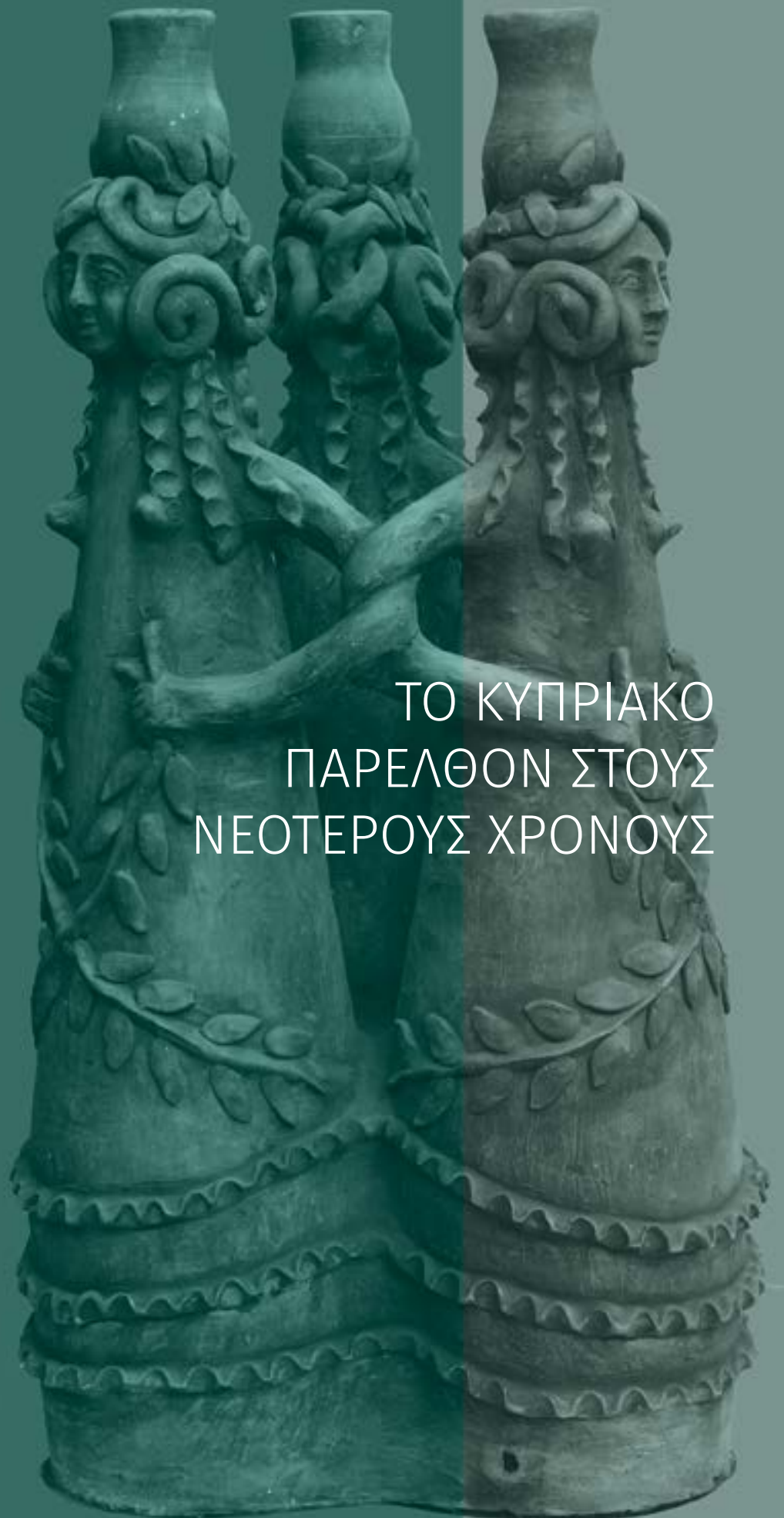
***Χειρουργικά εργαλεία: τυφλάγκιστρο, κοχλιάριο (κουτάλι),
ωτικό υπάλειπτρο, λαβίδα, αναβολείς για οστά.**

PAP/FR115/2016, PAP/FR109/2016 + PAP/FR111/2016, PAP/FR110/2016,
PAP/FR112/2016, PAP/FR113/2016, PAP/FR116/2016

Πάφος, περ. 100-125 μ.Χ.

Χαλκός, σίδηρος

© Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου.

ΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ
ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΣΤΟΥΣ
ΝΕΟΤΕΡΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ

ΤΑ ΚΥΠΡΙΑΚΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΓΙΩΡΓΟΥ ΣΕΦΕΡΗ

Νάσος Βαγενάς
Πανεπιστήμιο Αθηνών

Το 1955 ο Γιώργος Σεφέρης δημοσιεύει την ποιητική συλλογή με τίτλο ...Κύπρον, οὐ μ' ἔθέσπισεν..., την οποία μετονόμασε σε *Ημερολόγιο Καταστρώματος Γ'* το 1962 και την οποία συνοδεύει με το εξής σημείωμα:

“Τα ποιήματα της συλλογής αυτής μου δόθηκαν το φθινόπωρο του '53 όταν ταξίδεψα πρώτη φορά στην Κύπρο. Ήταν η αποκάλυψη ενός κόσμου και ήταν ακόμη η εμπειρία ενός ανθρώπινου δράματος που, όποιες και νά 'ναι οι σκοπιμότητες της καθημερινής συναλλαγής, μετρά και κρίνει την ανθρωπιά μας. Ξαναπήγα στο νησί στα '54. Αλλά και τώρα ακόμη που γράφω τούτο σ' ένα πολύ παλιό αρχοντικό στα Βαρώσια – ένα σπίτι που πάει να γίνει φυτό –, μου φαίνεται πως όλα κρυσταλλώθηκαν γύρω από τις πρώτες, τις νωπές αισθήσεις εκείνου του αργοπορημένου φθινοπώρου. Η μόνη διαφορά είναι που έγινα από τότε περισσότερο οικείος, περισσότερο ιδιωματικός. Και συλλογίζομαι πως αν έτυχε να βρω στην

Ο Σεφέρης στον Άγιο Ιλαρίωνα. Φωτογραφικό Αρχείο Γιώργου Σεφέρη / Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης (ΜΙΕΤ), Φωτογραφικό Αρχείο ΕΛΙΑ, Φωτογραφικό Αρχείο Γιώργου Σεφέρη. © Δάφνη Κρίνου.

Η ΚΥΠΡΟΣ ΣΤΟ ΛΟΥΒΡΟ

Ο Αδαμάντιος Διαμαντής και ο Σεφέρης στην Αχειροποίητο. Φωτογραφικό Αρχείο Γιώργου Σεφέρη / Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης (ΜΙΕΤ), Φωτογραφικό Αρχείο ΕΛΙΑ, Φωτογραφικό Αρχείο Γιώργου Σεφέρη. © Δάφνη Κρίνου.

Σεφέρης, Laurence Durrell, Αντουανέτα Διαμαντή, Maurice Cardiff, ο μικρός γιός του, και ο ζωγράφος Αδαμάντιος Διαμαντής, στην Αχειροποίητο. Φωτογραφικό Αρχείο Γιώργου Σεφέρη / Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης (ΜΙΕΤ), Φωτογραφικό Αρχείο ΕΛΙΑ, Φωτογραφικό Αρχείο Γιώργου Σεφέρη. © Δάφνη Κρίνου.

Κύπρο τόση χάρη, είναι ίσως γιατί το νησί αυτό μου έδωσε ό,τι είχε να μου δώσει σ' ένα πλαίσιο αρκετά περιορισμένο για να μην εξατμίζεται, όπως στις πρωτεύουσες του μεγάλου κόσμου, ή κάθε αίσθηση, και αρκετά πλατύ για να χωρέσει το θαύμα. Είναι περίεργο να το λέει κανείς σήμερα· η Κύπρος είναι ένας τόπος όπου το θαύμα λειτουργεί ακόμη.”

Όμως ποιο είναι το νόημα αυτής της εμπειρίας του ποιητή; Με τα “κυπριακά” ποιήματα ο Σεφέρης βιώνει, βέβαια, την “ανάκτηση του χαμένου χρόνου” (την αίσθηση ότι “η Κύπρος είναι ένας τόπος όπου το θαύμα λειτουργεί ακόμη”)· όχι όμως διά της μνήμης ως στιγμιαίας “αποκαλυπτικής” συναίρεσης του παρελθόντος με το παρόν, αλλά ως επανεύρεσης εν διάρκεια σε ένα παρόν που λειτουργεί με τους όρους του παρελθόντος. Ο κόσμος της Κύπρου των αρχών της δεκαετίας του 1950 δεν είναι για τον Σεφέρη ένα μνημονικό υποκατάστατο του κόσμου της Ιωνίας των παιδικών του χρόνων, με τον οποίο (όπως φαίνεται και από τη σύγκριση των κυπριακών φωτογραφιών του με τις παιδικές του φωτογραφίες) μοιάζει πολύ, παρά το χρονικό διάστημα που τους χωρίζει, και από τον οποίο ο ποιητής είχε “εξοριστεί” διά παντός με μια διπλή αποκοπή: εξαιτίας όχι μόνο της φυσικής τάξεως των πραγμάτων (το πέρασμα του χρόνου) αλλά και της ιστορικής πραγματικότητας (η Μικρασιατική Καταστροφή). Ο κόσμος της Κύπρου είναι για τον Σεφέρη το Combray της παιδικής ηλικίας (που το βίωμά της έχει γίνει σύμβολο στην ποίησή του), στην οποία ο ποιητής ξαναβρέθηκε ως ώριμος άνθρωπος, όχι διά της μνήμης αλλά – σαν από θαύμα – διά της φυσικής παρουσίας του.

Με την ποιητική καταγραφή της κυπριακής εμπειρίας του ο Σεφέρης δείχνει ότι “ανακτά μεν τον χαμένο χρόνο” με την έννοια που έχει αυτή η φράση στο *À la recherche du temps perdu* του Προυστ (έργο με το οποίο είχε “συνομιλήσει” παλαιότερα με το ποίημά του “Piazza San Nicolò”), όμως τον βιώνει με έναν τρόπο διαφορετικό, που επιφέρει και τη διεύρυνση αυτής της εμπειρίας. Διότι με την εμπειρία αυτή η ανάκτηση τελείται όχι μόνο στο ατομικό επίπεδο, όπως συμβαίνει με τον Προυστ, αλλά και σε ένα επίπεδο συλλογικό· στο πεδίο της ανθρώπινης κοινότητας, που ο Σεφέρης το ορίζει με την αίσθηση της “φωνής της πατρίδας”, της εθνικής κοινότητας. Για τον Σεφέρη η ανθρώπινη εμπειρία χωρίς την αίσθηση του ανήκειν σε μια πατρίδα είναι εμπειρία χωρίς ρίζες, ανεργάτιστη. Η πατρίδα είναι ο οικείος χώρος του ανθρώπου μέσα στην κοινότητα, όπως το σπίτι όπου ζει κάποιος είναι ο οικείος, ο προσωπικός του χώρος ως ατόμου.

Άγαλμα, AM 3453

Κύπρος

Ασβεστόλιθος

450-425 π.Χ.

Ύψος: 39 εκ., Πλάτος: 21 εκ., Πάχος: 30 εκ.

Μουσείο του Λούβρου, Τμήμα Ανατολικών Αρχαιοτήτων

Αγορά από τον Jean Henri M. Hoffmann, 1872

© 2009 Grand Palais RMN (Musée du Louvre) / Franck Raux

Άγαλμα, AM 2835

Αθηνού, Κύπρος

Ασβεστόλιθος

περ. 450 π.Χ.

Ύψος: 43 εκ., Πλάτος: 26,5 εκ., Πάχος: 30 εκ.

Μουσείο του Λούβρου, Τμήμα Ανατολικών Αρχαιοτήτων

Απόκτηση από τον Μαρκήσιο Charles Jean Melchior de Vogüé

(αρχαιολογική αποστολή)

© 2001 GrandPalaisRmn (Musée du Louvre) / Franck Raux

Άγαλμα, AM 2946

Μάλλουρα, Κύπρος

Ασβεστόλιθος

450-425 π.Χ.

Ύψος: 38 εκ., Πλάτος: 18 εκ., Πάχος: 23 εκ.

Μουσείο του Λούβρου, Τμήμα Ανατολικών Αρχαιοτήτων

Απόκτηση από τον Μαρκήσιο Charles Jean Melchior de Vogüé

(αρχαιολογική αποστολή)

© 2001 GrandPalaisRmn (Musée du Louvre) / Franck Raux

Άγαλμα, ΑΟ 22220

Κύπρος

Ασβεστόλιθος

400-350 π.Χ.

Ύψος: 30 εκ., Πλάτος: 20 εκ., Πάχος: 20 εκ.

Μουσείο του Λούβρου, Τμήμα Ανατολικών Αρχαιοτήτων

Δωρεά του κόμη Henri Louis Marie Martin de Boisgelin

© 2015 Musée du Louvre, Dist. GrandPalaisRmn / Philippe Fuzeau

Άγαλμα, ΑΟ 22213

Κύπρος

Ασβεστόλιθος

525-475 π.Χ.

Ύψος: 25,5 εκ., Μήκος: 16,5 εκ., Πάχος: 16,5 εκ.

Μουσείο του Λούβρου, Τμήμα Ανατολικών Αρχαιοτήτων

Δωρεά του κόμη Henri Louis Marie Martin de Boisgelin

© 2001 GrandPalaisRmn (Musée du Louvre) / Franck Raux

Ομιλούσες κεφαλές: **Μέσω του συνδέσμου** μπορείτε να δείτε πέντε κυπριακά λίθινα αγάλματα να απαγγέλλουν σε τρεις γλώσσες πέντε από τα “Κυπριακά Ποιήματα” του Έλληνα ποιητή και νομπελίστα Γιώργου Σεφέρη, στη ζωή και την ποίηση του οποίου η Κύπρος άσκησε μεγάλη επίδραση. Τα ποιήματα αναφέρονται στην αρχαία Σαλαμίνα, την Έγκωμη και την Κερύνεια, καθώς επίσης και στην Αφροδίτη και την Ελένη της Τροίας. Μέσα στο Λούβρο η φωνή του ποιητή ακούγεται στα ελληνικά στα ποιήματα *Ελένη*, *Στα περίχωρα της Κερύνειας* και *Επικαλέω τοι την θεόν...* Για τα ποιήματα αυτά ο Σεφέρης έγραψε: “Τά ποιήματα τής συλλογής αυτής [...] μου δόθηκαν τό φθινόπωρο τοῦ ‘53 ὅταν ταξίδεψα πρώτη φορά στήν Κύπρο [...] Εἶναι περίεργο νά τό λέει κανείς σήμερα ἡ Κύπρος εἶναι ἕνας τόπος ὅπου τό θαῦμα λειτουργεῖ ἀκόμη...”.

Γιώργος Σεφέρης
Ημερολόγιο
Καταστρώματος, Γ'

Ἐπικαλέω τοι τήν θεόν...

Λάδι στα μέλη,
ίσως ταγγή μυρωδιά
όπως εδώ στο λιόμυλο
της μικρής εκκλησιάς
στους χοντρούς πόρους
της σταματημένης πέτρας.

Λάδι στην κόμη
στεφανωμένη με σκοινί,
ίσως και άλλα αρώματα
που δε γνωρίσαμε
φτωχά και πλούσια
κι αγαλματάκια στα δάχτυλα
προσφέροντας μικρούς μαστούς.

Λάδι στον ήλιο·
τρόμαξαν τα φύλλα
στου ξένου το σταμάτημα
και βάρυνε η σιγή
ανάμεσα στα γόνατα.
Ἐπεσαν τα νομίσματα·
“Ἐπικαλέω τοι τήν θεόν...”.

Λάδι στους ώμους
και στη μέση που λύγισε
γρίβα σφυρά στη χλόη,
κι αυτή η πληγή στον ήλιο
καθώς σημαίνουν τον εσπερινό
καθώς μιλούσα στον αυλόγυρο
μ' ένα σακάτη.

Κούκλια, Νοέμβρης 1953

Γιώργος Σεφέρης
Ημερολόγιο
Καταστρώματος, Γ'

Ελένη

ΤΕΥΚΡΟΣ: ...ές γῆν έναλιαν Κύπρον, οὐ μ' ἐθέσπισεν
οἰκεῖν Ἀπόλλων, ὄνομα νησιωτικὸν
Σαλαμίνα θέμενον τῆς ἐκεῖ χάριν πάτρας.

.....
ΕΛΕΝΗ: Οὐκ ἦλθον ἐς γῆν Τρωάδ', ἀλλ' εἶδωλον ἦν.

.....
ΑΓΓΕΛΟΣ: Τί φῆς;
Νεφέλης ἄρ' ἄλλως εἶχομεν πόνους πέρι;
-ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ, ΕΛΕΝΗ

“Τ’ αηδόνια δε σ’ αφήνουνε να κοιμηθείς στις Πλάτρες”.

Αηδόνι ντροπαλό, μες στον ανασασμό των φύλλων,
σου που δωρίζεις τη μουσική δροσιά του δάσους
στα χωρισμένα σώματα και στις ψυχές
αυτών που ξέρουν πως δε θα γυρίσουν.
Τυφλή φωνή, που ψηλαφείς μέσα στη νυχτωμένη μνήμη
βήματα και χειρονομίες· δε θα τολμούσα να πω φιλήματα·
και το πικρό τρικύμισμα της ξαγριεμένης σκλάβας.

“Τ’ αηδόνια δε σ’ αφήνουνε να κοιμηθείς στις Πλάτρες”.

Ποιές είναι οι Πλάτρες; Ποιός το γνωρίζει τούτο το νησί;
Έζησα τη ζωή μου ακούγοντας ονόματα πρωτάκουστα:
καινούριους τόπους, καινούριες τρέλες των ανθρώπων
ή των θεών·
η μοίρα μου που κυματίζει
ανάμεσα στο στερνό σπαθί ενός Αίαντα
και μian άλλη Σαλαμίνα
μ’ έφερε εδώ σ’ αυτό το γυρογιάλι.
Το φεγγάρι
βγήκε απ’ το πέλαγο σαν Αφροδίτη·
σκέπασε τ’ άστρα του Τοξότη, τώρα πάει νά βρει
την καρδιά του Σκορπιού, κι όλα τ’ αλλάζει.
Πού είν’ η αλήθεια;
Ήμουν κι εγώ στον πόλεμο τοξότης·
το ριζικό μου, ενός ανθρώπου που ξαστόχησε.

Αηδόνι ποιητάρη,
σαν και μια τέτοια νύχτα στ’ ακροθαλάσσι του Πρωτέα
σ’ άκουσαν οι σκλάβες Σπαρτιάτισσες κι έσυραν το θρήνο,
κι ανάμεσό τους – ποιός θα το ‘λεγε – η Ελένη!
Αυτή που κυνηγούσαμε χρόνια στο Σκάμαντρο.
Ήταν εκεί, στα χείλια της ερήμου· την άγγιξα, μου μίλησε:
“Δεν είν’ αλήθεια, δεν είν’ αλήθεια” φώναζε.

“Δεν μπήκα στο γαλαζόπλωρο καράβι.
Ποτέ δεν πάτησα την αντρειωμένη Τροία”.

Με το βαθύ στηθόδεσμο, τον ήλιο στα μαλλιά, κι αυτό το ανάστημα
ίσκιοι και χαμόγελα παντού
στους ώμους στους μηρούς στα γόνατα·
ζωντανό δέρμα, και τα μάτια
με τα μεγάλα βλέφαρα,
ήταν εκεί, στην όχθη ενός Δέλτα.
Και στην Τροία;
Τίποτε στην Τροία – ένα είδωλο.
Έτσι το θέλαν οι θεοί.
Κι ο Πάρης, μ’ έναν ίσκιο πλάγιαζε σα νά ήταν πλάσμα απόφιο·
κι εμείς σφαζόμασταν για την Ελένη δέκα χρόνια.
Μεγάλος πόνος είχε πέσει στην Ελλάδα.
Τόσα κορμιά ριγμένα
στα σαγόνια της θάλασσας στα σαγόνια της γης·
τόσες ψυχές
δοσμένες στις μυλόπετρες, σαν το σιτάρι.
Κι οι ποταμοί φουσκώναν μες στη λάσπη το αίμα
για ένα λινό κυμάτισμα για μια νεφέλη
μιας πεταλούδας τίναγμα το πούπουλο ενός κύκνου
για ένα πουκάμισο αδειανό, για μίαν Ελένη.
Κι ο αδερφός μου;
Αηδόνι αηδόνι αηδόνι,
τ’ είναι θεός; τί μη θεός; και τί τ’ ανάμεσό τους;

“Τ’ αηδόνια δε σ’ αφήνουνε να κοιμηθείς στις Πλάτρες”.

Δακρυσμένο πουλί,
στην Κύπρο τη θαλασσοφίλητη
που έταξαν για να μου θυμίζει την πατρίδα,
άραξα μοναχός μ’ αυτό το παραμύθι,
αν είναι αλήθεια πως αυτό είναι παραμύθι,
αν είναι αλήθεια πως οι άνθρωποι δε θα ξαναπιιάσουν
τον παλιό δόλο των θεών·
αν είναι αλήθεια
πως κάποιος άλλος Τεύκρος, ύστερα από χρόνια,
ή κάποιος Αίαντας ή Πρίαμος ή Εκάβη
ή κάποιος άγνωστος, ανώνυμος, που ωστόσο
είδε ένα Σκάμαντρο να ξεχειλάει κουφάρια,
δεν το ‘χει μες στη μοίρα του ν’ ακούσει
μαντατοφόρους που έρχονται να πούνε
πως τόσος πόνος τόση ζωή
πήγαν στην άβυσσο
για ένα πουκάμισο αδειανό για μίαν Ελένη.

Γιώργος Σεφέρης
Ημερολόγιο
Καταστρώματος, Γ'

Σαλαμίνα της Κύπρος

... Σαλαμίνα τε
τᾶς νῦν ματρόπολις τῶνδ'
αίτια στεναγμῶν.
-ΑΙΣΧΥΛΟΣ, ΠΕΡΣΑΙ

Κάποτε ο ήλιος του μεσημεριού, κάποτε φούχτες η φιλή βροχή
και τ' ακρογιάλι γεμάτο θρύψαλα παλιά πιθάρια.
Ασήμαντες οι κολόνες· μονάχα ο Άγιος Επιφάνιος
δείχνοντας μουντά, χωνεμένη τη δύναμη της πολύχρυσης
αυτοκρατορίας.

Τα νέα κορμιά περάσαν απεδώ, τα ερωτεμένα·
παλμοί στους κόλπους, ρόδινα κοχύλια και τα σφυρά
τρέχοντας άφοβα πάνω στο νερό
κι αγκάλες ανοιχτές για το ζευγάρι του πόθου.
Κύριος επί υδάτων πολλών,
πάνω σ' αυτό το πέρασμα.

Τότες άκουσα βήματα στα χαλίκια.
Δεν είδα πρόσωπα· σα γύρισα είχαν φύγει.
Όμως βαριά η φωνή σαν το περπάτημα καματερού,
έμεινε εκεί στις φλέβες τ' ουρανού στο κύλισμα της θάλασσας
μέσα στα βότσαλα πάλι και πάλι:

“Η γης δεν έχει κρικέλια
για να την πάρουν στον ώμο και να φύγουν
μήτε μπορούν, όσο κι αν είναι διψασμένοι
να γλυκάνουν το πέλαγο με νερό μισό δράμι.
Και τούτα τα κορμιά
πλασμένα από ένα χώμα που δεν ξέρουν,
έχουν ψυχές.
Μαζεύουν σύνεργα για να τις αλλάξουν,
δε θα μπορέσουν· μόνο θα τις ξεκάμουν
αν ξεγίνονται οι ψυχές.
Δεν αργεί να καρπίσει τ' αστάχυ
δε χρειάζεται μακρύ καιρό
για να φουσκώσει της πίκρας το προζύμι,
δε χρειάζεται μακρύ καιρό
το κακό για να σηκώσει το κεφάλι,
κι ο άρρωστος νους που αδειάζει
δε χρειάζεται μακρύ καιρό
για να γεμίσει με την τρέλα,
νήσός τις έστι...”.

Φίλοι του άλλου πολέμου,
σ' αυτή την έρημη συννεφιασμένη ακρογιαλιά
σας συλλογίζομαι καθώς γυρίζει η μέρα –
Εκείνοι που έπεσαν πολεμώντας κι εκείνοι που έπεσαν χρόνια μετά
τη μάχη·
εκείνοι που είδαν την αυγή μέσ' απ' την πάχνη του θανάτου
ή, μες στην άγρια μοναξιά κάτω από τ' άστρα,
νιώσανε πάνω τους μαβιά μεγάλα
τα μάτια της ολόκληρης καταστροφής·
κι ακόμη εκείνοι που προσεύχουνταν
όταν το φλογισμένο ασάλι πριόνιζε τα καράβια:
“Κύριε, βόηθα να θυμόμαστε
πώς έγινε τούτο το φονικό·
την αρπαγή το δόλο την ιδιοτέλεια,
το στέγνωμα της αγάπης·
Κύριε, βόηθα να τα ξεριζώσουμε...”.

–Τώρα καλύτερα να λησμονήσουμε πάνω σε τούτα τα χαλίκια·
δε φελά να μιλάμε·
τη γνώμη των δυνατών ποιός θα μπορέσει να τη γυρίσει;
ποιός θα μπορέσει ν' ακουστεί;
Καθένας χωριστά ονειρεύεται και δεν ακούει το βραχνά των άλλων.

–Ναι· όμως ο μαντατοφόρος τρέχει
κι όσο μακρύς κι αν είναι ο δρόμος του, θα φέρει
σ' αυτούς που γύρευαν ν' αλυσοδέσουν τον Ελλήσποντο
το φοβερό μήνυμα της Σαλαμίνας.

Φωνή Κυρίου επί των υδάτων.
Νησός τις ἔστι.

Σαλαμίνα, Κύπρος, Νοέμβρης 1953

Γιώργος Σεφέρης
Ημερολόγιο
Καταστρώματος, Γ'

Έγκωμη

Ήταν πλατύς ο κάμπος και στρωτός· από μακριά φαινόνταν
το γύρισμα χεριών που σκάβαν.

Στον ουρανό τα σύννεφα πολλές καμπύλες, κάπου κάπου
μια σάλπιγγα χρυσή και ρόδινη· το δέιλι.

Στο λιγοστό χορτάρι και στ' αγκάθια τριγυρίζαν
φιλές αποβροχάρισσες ανάσες· θα 'χε βρέξει
πέρα στις άκρες τα βουνά που έπαιρναν χρώμα.

Κι εγώ προχώρεσα προς τους ανθρώπους που δουλεύαν,
γυναίκες κι άντρες με τ' αξίνια σε χαντάκια.

Ήταν μια πολιτεία παλιά· τειχιά δρόμοι και σπίτια
ξεχώριζαν σαν πετρωμένοι μυώνες κυκλώπων,
η ανατομία μιας ξοδεμένης δύναμης κάτω απ' το μάτι
του αρχαιολόγου του ναρκοδότη ή του χειρούργου.
Φαντάσματα και υφάσματα, χλιδή και χείλια, χωνεμένα
και τα παραπετάσματα του πόνου διάπλατα ανοιχτά
αφήνοντας να φαίνεται γυμνός κι αδιάφορος ο τάφος.
Κι ανάβλεψα προς τους ανθρώπους που δουλεύαν
τους τεντωμένους ώμους και τα μπράτσα που χτυπούσαν
μ' ένα ρυθμό βαρύ και γρήγορο τούτη τη νέκρα
σα να περνούσε στα χαλάσματα ο τροχός της μοίρας.

Άξαφνα περπατούσα και δεν περπατούσα
κοίταξα τα πετούμενα πουλιά, κι ήταν μαρμαρωμένα
κοίταξα τον αιθέρα τ' ουρανού, κι ήτανε θαμπωμένος
κοίταξα τα κορμιά που πολεμούσαν, κι είχαν μείνει
κι ανάμεσό τους ένα πρόσωπο το φως ν' ανηφορίζει.
Τα μαλλιά μαύρα χύνουνταν στην τραχηλιά, τα φρύδια
είχανε το φτερούγισμα της χελιδόνας, τα ρουθούνια
καμαρωτά πάνω απ' τα χείλια, και το σώμα
έβγαινε από το χεροπάλεμα ξεγυμνωμένο
με τ' άγουρα βυζιά της οδηγήτρας,
χορός ακίνητος.

Κι εγώ χαμήλωσα τα μάτια μου τριγύρω:
κορίτσια ζύμωναν, και ζύμη δεν αγγίζαν
γυναίκες γνέθανε, τ' αδράχτια δε γυρίζαν
αρνιά ποτίζονταν, κι η γλώσσα τους στεκόταν
πάνω από πράσινα νερά που έμοιαζαν κοιμισμένα
κι ο ζευγάς έμενε μ' ανάερη τη βουκέντρα.
Και ξανακοίταξα το σώμα εκείνο ν' ανεβαίνει·
είχανε μαζευτεί πολλοί, μερμήγκια,
και τη χτυπούσαν με κοντάρια και δεν τη λαβώναν.
Τώρα η κοιλιά της έλαμπε σαν το φεγγάρι

και πίστευα πως ο ουρανός ήταν η μήτρα
που την εγέννησε και την ξανάπαιρνε, μάνα και βρέφος.
Τα πόδια της μείναν ακόμη μαρμαρένια
και χάθηκαν· μια ανάληψη.
Ο κόσμος
ξαναγινόταν όπως ήταν, ο δικός μας
με τον καιρό και με το χώμα.
Αρώματα από σκίνο
πήραν να ξεκινήσουν στις παλιές πλαγιές της μνήμης
κόρφου μέσα στα φύλλα, χείλια υγρά·
κι όλα στεγνώσαν μονομιás στην πλατωσιά του κάμπου
στης πέτρας την απόγνωση στη δύναμη τη φαγωμένη
στον άδειο τόπο με το λιγοστό χορτάρι και τ' αγκάθια
όπου γλιστρούσε ξέγνοιαστο ένα φίδι,
όπου ξοδεύουνε πολύ καιρό για να πεθάνουν.

Γιώργος Σεφέρης
Ημερολόγιο
Καταστρώματος, Γ'

Στα περίχωρα της Κερύνειας

(Σχέδιο για ένα "ειδύλλιο")

*But I'm dying and done for
What on earth was all the fun for?
For God's sake keep that sunlight out of sight.*
-JOHN BETJEMAN

Homer's world, not ours.
-W. H. AUDEN

-Της τηλεγράφησα λουλούδια.
-Ουίσκι; Τζιν;
-Σήμερα οι αργυροί της γάμοι.
-Το νου σας μην
πηδήξει στο φουστάνι σας ο σκύλος
θα το λασπώσει· τον παραμελούν· γίνεται οικείος.
-Τζιν παρακαλώ. Μένει τώρα στο Κεντ. Πάντα
θα τη θυμούμαι στην εκκλησιά. Σα βγήκαμε έβρεχε· μια μπάντα
έπαιζε στ' άλλο πεζοδρόμιο· θαρρώ Στρατός της Σωτηρίας.
-Μέρες του Μάη, ο χρόνος της Μεγάλης Απεργίας.

-Δεν είχαμε ούτε εφημερίδες.
-Δέστε το βουνό·
όταν βυθίσει τέλος πάντων ο ήλιος θα είναι μονόχρωμο και ειρηνικό.
Αυτό είναι ο Άγιος Ιλαρίων. Το προτιμώ με το φεγγάρι.
-Γράφει πως έχει κι ένα φάντασμα που τριγυρνά μ' ένα σβηστό
φανάρι.
-Ο Άγιος Ιλαρίων;
-Όχι, το σπίτι της στο Κεντ.
-Εδώ το φάντασμα θα πήγαινε καλύτερα. Κάποτε –
δεν μπορώ να το εξηγήσω – η μνήμη
σ' αυτό το φως γίνεται πιο σκληρή, μια ζύμη
που τη στεγνώνει ο ήλιος...
-Ζύμη από τί;
Έχω κι εγώ πονοκεφάλους.
-Γνωρίσατε τον ποιητή,
ή κάτι τέτοιο, που έμενε τον περασμένο μήνα εδώ;
Το αίσθημα τ' ονομάζει παλίμψηστη λιβιδώ·
πάρα πολύ ασυνήθιστος· τί θέλει
να πει, δεν το ξέρει κανείς· κυνικός και φιλέλλην.

-Σώστροφος ονομπ.
-Κάποτε αστείος· τώρα είναι στα λουτρά.
-Στην Ιταλία καθώς άκουσα.
-Ναι, κάποιο "σπα".

Λέει πως ωφελούν την αφροδίσια ρώμη.
 Του έδωσα σύσταση για τον Οράτιο στη Ρώμη.
 –Πολύ αθυρόστομος, πώς του επιτρέπετε;
 –Αλήθεια, πώς;
 Ίσως στην ηλικία μας να γίνεται κανείς συγκαταβατικός
 ίσως ανάγκη να ξεφύγω τον τρεχάμενο εαυτό μου
 ίσως αυτό το νησί που με πλήττει σαν αερόλιθος άλλου κόσμου.
 –Γινόσατε μελαγχολική, Μαργαρίτα. Μα είναι τόσο ωραία·
 ο ήλιος, η θάλασσα· ένα παντοτινό καλοκαίρι...
 –Α! τούτη η θέα
 που όλο ρωτά κι όλο ρωτά. Προσέχετε κάποτε τον καθρέφτη
 πώς κάνει εντάφιο το πρόσωπό μας; Και τον ήλιο τον κλέφτη
 πώς παίρνει τα φτιασίδια μας κάθε πρωί; Θα προτιμούσα
 τη ζεστασιά του ήλιου χωρίς τον ήλιο· θ' αποζητούσα
 μια θάλασσα που δεν απογυμνώνει· ένα μαβί χωρίς φωνή,
 χωρίς αυτή την ανάγωση ανάκριση την καθημερινή.
 Θα με ξεκούραζε το σιωπηλό χάδι της ομίχλης στα κρόσσια του
 ονείρου·
 αυτός ο κόσμος δεν είναι ο δικός μας, είναι του Ομήρου,
 η καλύτερη φράση που άκουσα γι' αυτό τον τόπο.
 Ήσυχα, Ρεξ!
 –Ευχαριστώ, μην κάνετε τον κόπο,
 ξέρω το δρόμο. Θα ήθελα να προλάβω ν' αγοράσω πανί,
 σαράντα πήχες δίμιτο, για τον περιβολάρη μας τον Παναγή·
 απίστευτο! τόσο, λέει, του χρειάζεται για μια βράκα...
 Καθώς μιλούσατε θυμόμουν ένα Σάββατο, τον Μπιλ, στη βάρκα
 στον Τάμεση... Κοίταξα το φουλάρι του όλο το δειλί.
 Σφύριζε καθώς έλαμνε, "Πες της το με το γιουκαλίλι".
 Τί να 'γινε άραγε;...
 –Σκοτώθηκε στην Κρήτη.
 –Όμορφος, πολύ όμορφος... Θα σας περιμένω την Τρίτη...
 Ήσυχα που κυλούσε ο Τάμεσης μέσα στους ίσκιους... Καλόν ύπνο.
 –Κρίμα που δεν μπορέσατε να μείνετε για το δείπνο.

Ο ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Π. ΚΑΒΑΦΗΣ ΚΑΙ Η ΚΥΠΡΟΣ

Νίκος Ορφανίδης
Συγγραφέας

Ο Καβάφης υπήρξε κατ' εξοχήν ποιητής ελληνικός. Με την έννοια πως καταθέτει την εμπειρία του ελληνικού οικουμενισμού. Από αυτή την άποψη είναι συγχρόνως ένας Έλλην ποιητής της περιφέρειας. Με ένα συνακόλουθο καημό, που είναι ο καημός του Έλληνα της εξορίας και της διασποράς. Γι' αυτό και ποιητής του ελληνικού καημού. Και της σοφίας που κομίζει ο χρόνος και η απόσταση από τὰ πάθη της μητρόπολης.

Ποιητής, λοιπόν, της εξορίας ο Κωνσταντίνος Π. Καβάφης. Από την άλλη συναντάται με τους άξονες της ελληνικής διασποράς, καθώς και με το Βυζάντιο. Γι' αυτό κι η αλεξανδρινή ή καλύτερα η ελληνιστική του εμμονή καθώς και ο δεσπόζων Βυζαντινισμός του.

Ο Κωνσταντίνος Καβάφης
φωτογραφημένος στην
Αλεξάνδρεια, πριν από το 1933.
Τα αρχαιακά τεκμήρια που
παρουσιάζονται στην έκδοση
αποτελούν ευγενική παραχώρηση
του Αρχείου Καβάφη του Ιδρύματος
Ωνάση © 2016-2018, Αρχείο Καβάφη,
Ίδρυμα Ωνάση.

Η ΚΥΠΡΟΣ ΣΤΟ ΛΟΥΒΡΟ

Μοναδικοί είναι ως προς την Κύπρο οι σίχοι “*Νερά της Κύπρου, της Συρίας και της Αιγύπτου, / αγαπημένα της πατρίδος μας νερά*”, του ποιήματός του “*Επάνοδος από την Ελλάδα*”, που συναντώνται με τον δεσπόζοντα στον Καβάφη θάλλοντα ελληνικό οικουμενισμό καθώς και με τον ελληνισμό της περιφέρειας. Για το θέμα της συνάντησης του Καβάφη με την Κύπρο υπάρχει εκτενής παλαιότερη βιβλιογραφία. Ιστορικό είναι το κείμενό του για την Κύπρο, με αφορμή την εργασία του Γεωργίου Σιακαλλή, δικηγόρου και μέλους του κυπριακού νομοθετικού συμβουλίου με τίτλο “*Η Κύπρος και το Κυπριακόν ζήτημα*”. Το κείμενο του Καβάφη, ένα κείμενο που το συναντούμε στον τόμο με τὰ πεζά του κείμενα, έχει τίτλο “*Τό Κυπριακόν Ζήτημα*”. Σ’ αυτό ο Καβάφης παρεμβαίνει υπερασπιζόμενος το αίτημα των Κυπρίων για εθνική δικαίωση και αποκατάσταση.

Το ανέκδοτο ποίημα του 1914 “*Επάνοδος από την Ελλάδα*”, συνιστά συγχρόνως ένα ποίημα ομολογίας και υπαρξιακού αυτοπροσδιορισμού, σε σχέση με την ταυτότητα και την ιδιοπροσωπία του ελληνισμού της περιφέρειας, της εξορίας και διασποράς, αλλά και της ελληνικής οικουμενικότητας. Εδώ συναντούμε και τα πιο κάτω:

*“Ας την παραδεχθούμε την αλήθεια πιά·
είμεθα Έλληνες κ’ εμείς – τί άλλο είμεθα; –
αλλά με αγάπες και με συγκινήσεις της Ασίας,
αλλά με αγάπες και με συγκινήσεις
που κάποτε ξενίζουν τον Ελληνισμό.”*

(Κ. Π. Καβάφη, *Ανέκδοτα Ποιήματα*, Α', Φιλολογική επιμέλεια Γ. Π. Σαββίδη, Ίκαρος, Αθήνα 1968, σ. 76.)

Ο Κωνσταντίνος Καβάφης στην Αλεξάνδρεια το 1896. Τα αρχαιακά τεκμήρια που παρουσιάζονται στην έκδοση αποτελούν ευγενική παραχώρηση του Αρχείου Καβάφη του Ιδρύματος Ωνάση © 2016-2018, Αρχείο Καβάφη, Ίδρυμα Ωνάση.

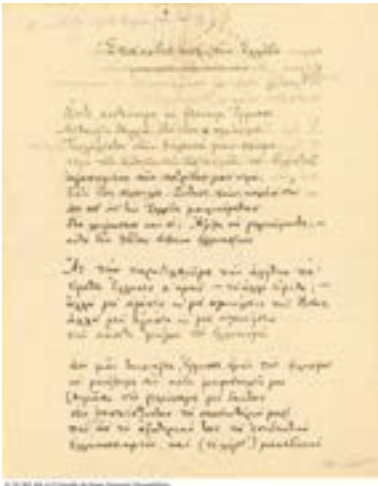
“*Νερά της Κύπρου, της Συρίας και της Αιγύπτου*”, λοιπόν, ο άλλος τόπος της ελληνικής ιδιοπροσωπίας, ένας τόπος και ένας κόσμος, σφριγηλός, που θάλλει στον τόπο της ιστορίας, και που τον προσλαμβάνει ο ποιητής με αγάπη, σχεδόν ερωτικώς. Είναι ο θάλλων οικουμενικός ελληνισμός, που ζει με την αδιαφορία της μητροπόλης ή την εγκατάλειψή του, αλλά “*με αγάπες και με συγκινήσεις / που κάποτε ξενίζουν τον Ελληνισμό*.” Να, ο καημός της λανθάνουσας εγκατάλειψης, αλλά και η δηλούμενη ιδιοπροσωπία ενός άλλου, οικουμενικού ελληνισμού, που ξενίζει πολλές φορές τον κόσμο της μητρόπολης. Είναι κι εκείνο το άλλο του Καβάφη: “*Είμεθα ένα κράμα εδώ*” κλπ., του ποιήματος “*Έν πόλει της Οσορηνής*” (Κ. Π. Καβάφη, *Ποιήματα*, τόμος Α', Φιλολογική επιμέλεια Γ. Π. Σαββίδη, Ίκαρος Αθήνα 1963, σ. 76.).

Μέρος αυτού του σύμπαντος “έξόριστου” κόσμου είναι και η Κύπρος. Και πρωτεύουσα της ελληνικής διασποράς η “μυθική”, στην ποίηση του Καβάφη, Αλεξάνδρεια. Η ιστορική και μυθική και υπαρξιακή καβαφική Αλεξάνδρεια. Στο κέντρο η αθηναϊκή μητρόπολις και η ελλαδική χώρα, από την οποία απομακρύνεται εντέλει χαρούμενος ο ποιητής, γεγονός που ομολογεί στο “Επάνοδος από την Ελλάδα”:

“– Γιατί έτσι σιωπηλός; Ρώτησε την καρδιά σου,
όσο που απ’ την Ελλάδα μακρυνόμεθαν
δεν χαίρουν και συ; –”

“Δεν είμαι ούτε Έλλην ούτε Ελληνίζων, αλλά Ελληνικός”, είχε πει άλλοτε ο Καβάφης (βλ. Τίμου Μαλάνου, *Ο ποιητής Κ. Π. Καβάφης*, Δίφρος, Αθήνα 1957, σ. 235.) Είναι, ακόμα κι εκείνοι οι στίχοι: “Υπήρξεν έτι το άριστον εκείνο, Ελληνικός –” στο ποίημα “Επιτύμβιον Αντιόχου βασιλέως Κομμαγηνής”, (*Ποιήματα*, Β, σ. 36) που φαίνεται να εξηγούν τα πιό πάνω. Την παράδοση χαρά του ποιητή, που επιστρέφει μαζί με τον Έρμιππο από την Ελλάδα.

Το ποίημα γράφεται το 1914, παραπέμποντας σε μίαν άλλη ιστορική εποχή, αυτήν της οικουμεινικότητας των ελληνοιστικών χρόνων. Ο Καβάφης ταξίδεψε πρώτη φορά στην Ελλάδα το καλοκαίρι του 1901. Ενδιαφέρουσες είναι ως προς τούτο οι αναφορές στο σχετικά εκτενές ημερολόγιό του, σε όσα είδε και επισκέφθηκε, σ’ εκείνο το εν πλω οδοιπορικό του και την επάνοδό του στην Αλεξάνδρεια την πρωία της 5ης Αυγούστου. (*Καβάφη*, Πεζά, ό.π., σ. 300).

Χειρόγραφο του ποιήματος “Επιστροφή από την Ελλάδα” του Κωνσταντίνου Π. Καβάφη. Τα αρχαιακά τεκμήρια που παρουσιάζονται στην έκδοση αποτελούν ευγενική παραχώρηση του Αρχείου Καβάφη του Ιδρύματος Ωνάση © 2016-2018, Αρχείο Καβάφη, Ίδρυμα Ωνάση.

Συγκλίσεις προς τη διασπορά και αποκλίσεις, λοιπόν, από τη μητρόπολη. Το ποίημα του Κωνσταντίνου Καβάφη “Επάνοδος από την Ελλάδα”, μας συνάπτει και μαζί αναδεικνύει πέραν των άλλων το ζητούμενο της ποιητικής συνάντησης του Καβάφη με την Κύπρο.

Κωνσταντίνος Π. Καβάφης
Ανέκδοτα Ποιήματα, Α'

Επάνοδος από την Ελλάδα

Ωστε κοντεύουμε να φθάσουμ', Έρμιππε.
Μεθαύριο, θαρρώ· έτσο' είπε ο πλοίαρχος.
Τουλάχιστον στην θάλασσά μας πλεύουμε
νερά της Κύπρου, της Συρίας, και της Αιγύπτου,
αγαπημένα των πατρίδων μας νερά.
Γιατί έτσι σιωπηλός; Ρώτησε την καρδιά σου,
όσο που απ' την Ελλάδα μακρυνόμεθαν
δεν χαιρόσουν και συ; Αξίζει να γελιούμαστε; –
αυτό δεν θα 'ταν βέβαια ελληνοπρεπές.

Ας την παραδεχθούμε την αλήθεια πια·
είμεθα Έλληνες κι εμείς – τί άλλο είμεθα; –
αλλά με αγάπες και με συγκινήσεις της Ασίας,
αλλά με αγάπες και με συγκινήσεις
που κάποτε ξενίζουν τον Ελληνισμό.

Δεν μας ταιριάζει, Έρμιππε, εμάς τους φιλοσόφους
να μοιάζουμε σαν κάτι μικροβασιλείς μας
(θυμάσαι πώς γελούσαμε με δαύτους
σαν επισκέπτονταν τα σπουδαστήριά μας)
που κάτω απ' το εξωτερικό τους το επιδεικτικά
ελληνοποιημένο, και (τι λόγος!) μακεδονικό,
καμιά Αραβία ξεμυτίζει κάθε τόσο
καμιά Μηδία που δεν περμαζεύεται,
και με τί κωμικά τεχνάσματα οι καημένοι
πασχίζουν να μη παρατηρηθεί.

Α όχι δεν ταιριάζουσε σ' εμάς αυτά.
Σ' Έλληνας σαν κι εμάς δεν κάνουν τέτοιες μικροπρέπειες.
Το αίμα της Συρίας και της Αιγύπτου
που ρέει μες στις φλέβες μας να μη ντραπούμε,
να το τιμήσουμε και να το καυχηθούμε.

ΚΩΣΤΑΣ ΜΟΝΤΗΣ, ΚΥΠΡΙΟΣ ΠΟΙΗΤΗΣ

Μαρίνα Ροδοσθένους-Μπαλάφα

Πανεπιστήμιο Λευκωσίας

Ο Κώστας Μόντης (Αμμόχωστος, 1914-Λευκωσία, 2004) θεωρείται ένας από τους μεγαλύτερους ποιητές της νεοελληνικής λογοτεχνίας της Κύπρου. Σπούδασε Νομική στο Πανεπιστήμιο Αθηνών (1932-1937). Στον ελληνόφωνο αλλά και διεθνή χώρο έλαβε πολλές διακρίσεις και βραβεία για τη συμβολή του στην ελληνική λογοτεχνία και τον πολιτισμό. Το έργο του έχει μεταφραστεί σε διάφορες γλώσσες. Ανακηρύχθηκε επίτιμος διδάκτορας στα Πανεπιστήμια Κύπρου (1997) και Αθηνών (2001) και αντεπιστέλλον μέλος της Ακαδημίας Αθηνών (2000). Αν και πολυγραφότατος ποιητής, έγραψε λογοτεχνία σε διάφορα είδη του πεζού λόγου, όπως το διήγημα, τη νουβέλα, το μυθιστόρημα, το θέατρο αλλά και τη θεατρική διασκευή, αποδίδοντας στην κυπριακή διάλεκτο έργα του Αριστοφάνη. Ίδρυσε μαζί με άλλους συνεργάτες το πρώτο επαγγελματικό θέατρο στην Κύπρο, το *Λυρικό*. Διατέλεσε συντάκτης και εκδότης στον ημερήσιο κυπριακό τύπο.

Τολμηρός ανανεωτής του λόγου και των μορφών του. Το 1958 κυκλοφόρησε η ποιητική του συλλογή, *Στιγμές*, στην οποία αποκρυσταλλώνονται βασικά ειδολογικά και θεματικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα της μετέπειτα ποιητικής του δημιουργίας. Πρόκειται για ολιγόστιχα ποιήματα, τα οποία μπορούν να είναι και μονόστιχα. Μέσα από αυτή την επιγραμματική μορφή συμπυκνώνει και αποτυπώνει με φιλοσοφική διάθεση όλα τα θέματα που τον απασχολούν: κοινωνικοπολιτικά και ιστορικά ζητήματα, τον αγώνα κατά της αποικιοκρατίας του 1955-59, το προσωπικό και συλλογικό τραύμα από τον πόλεμο του 1974, υπαρξιακές ανησυχίες, αυτοαναφορικά σχόλια, η Ιστορία ως επιστήμη, η ελληνική γλώσσα, μεταφυσικά ζητήματα, οικουμενικά θέματα αλλά και θέματα καθημερινά, απλά και ασήμαντα, τα οποία αποκτούν άλλη διάσταση στο έργο του. Οι *Στιγμές* είναι αφαιρετικές, καίριες, ακαριαίες και διαθέτουν αυτοσαρκασμό, υπονοούμενο, αμφισημία, συμβολισμούς, αυτοαναιρέσεις, ανατροπές, ανθρωποποιήσεις, πικρό χιούμορ, ειρωνεία και εναργή εικονοκλασία. Μέσα από το επιγραμματικό αυτό είδος, ο αναγνώστης καλείται να συμπληρώσει τον στοχασμό, με

Ο ποιητής Κώστας Μόντης (1914-2004).

βάση τον προσωπικό του προβληματισμό και την οπτική που βλέπει το ποίημα.

Πέρα από τις ολιγόστιχες *Στιγμές* και άλλα ποιήματα βραχείας έκτασης, ο Μόντης συνέθεσε μια τριλογία εκτενών ποιητικών συνθέσεων, τα οποία τιτλοφορεί: *Γράμμα στη Μητέρα* (1965), *Δεύτερο γράμμα στη μητέρα* (1972) και *Τρίτο γράμμα στη μητέρα* (1980). Βασικό ενοποιητικό στοιχείο των “επιστολικών” ποιητικών αυτών συνθέσεων είναι η συμβολική μορφή της μητέρας, η οποία αποτελεί άξονα αναφοράς σε έναν κατακερματισμένο κόσμο.

Το ποίημα “Έλληνες ποιητές”, το οποίο κυκλοφορεί το 1962 στην ποιητική συλλογή “Ποίηση του Κώστα Μόντη”, αποτελεί μια έντιμη *Στιγμή*, όπου προβάλλεται με γνωμολογική διάθεση η αγάπη και η προσήλωσή του στην ελληνική γλώσσα. Ο ποιητής καταθέτει μια πικρή διαπίστωση αναφορικά με την περιορισμένη απήχηση της μητρικής του γλώσσας, γεγονός που αντισταθμίζεται με το προνόμιο να γράφει σε αυτή τη γλώσσα. Ο Μόντης δεν αναφέρεται καθόλου στους λόγους που νιώθει αυτή την περηφάνεια, αλλά αντίθετα αφήνει τον αναγνώστη να αναλογιστεί: πρακτική που αποτελεί όχι μόνο μέρος της μοντικής ποιητικής αλλά και της μέχρι σήμερα εναργούς απήχησης του έργου του.

Επίσημη ιστοσελίδα Κώστα Μόντη:

www.costasmontis.com

Κώστας Μόντης

Έλληνες ποιητές

Έλάχιστοι μᾶς διαβάζουν,
έλάχιστοι ξέρουν τή γλώσσα μας,
μένουμε άδικαίωτοι κι' άχειροκρότητοι
σ' αύτή τή μακρυνή γωνιά,
όμως άντισταθμίζει πού γράφουμε Έλληνικά.

“Άς την παραδεχούμε την αλήθεια πια· είμεθα Έλληνες κ' εμείς”:
Μέσω του συνδέσμου μπορείτε να ακούσετε δύο ποιήματα σχετικά με την Κύπρο: *Επάνοδος από την Ελλάδα* του Έλληνα ποιητή Κωνσταντίνου Καβάφη από την Αλεξάνδρεια (1863-1933) και *Έλληνες ποιητές* του Κώστα Μόντη (1914-2004) από την Κύπρο. Στο πρώτο ποίημα ο ποιητής αναλογίζεται την εξάπλωση της ελληνικής γλώσσας και του ελληνικού πολιτισμού σε ένα πολύ μεγάλο μέρος του αρχαίου κόσμου κατά την Ελληνιστική περίοδο (323-31 π.Χ.), μετά τις κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Το δεύτερο ποίημα επιβεβαιώνει τα έντονα συναισθήματα των Κυπρίων για την ελληνική τους ταυτότητα δια μέσου της γλώσσας και στο πέρασμα των αιώνων.

Άγαλμα, N III 1085

Ιδάλιον, Κύπρος

Ασβεστόλιθος, 480-460 π.Χ.

Ύψος: 153 εκ., Πλάτος: 40 εκ., Πάχος: 17 εκ.

Μουσείο του Λούβρου, Τμήμα Ανατολικών Αρχαιοτήτων

Δωρεά του βαρόνου Alban Emmanuel Guillaume-Rey

© 2000 GrandPalaisRmn (Musée du Louvre) / Franck Raux.

Η ΚΥΠΡΟΣ ΣΤΟ ΛΟΥΒΡΟ

ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ: ΜΙΑ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΣΤΑ ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΡΩΜΑΤΑ, ΤΗΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΤΟΝ ΑΙΣΘΗΤΙΚΟ ΠΛΟΥΡΑΛΙΣΜΟ

Ιωσήφ Χατζηκυριάκος

Ίδρυμα Φοίβου Σταυρίδη

Η παραδοσιακή μουσική, όπως και άλλες μορφές λαϊκής τέχνης ανά το παγκόσμιο, καθρεφτίζει την ιστορία, τον πολιτισμό, και την ψυχή των κοινοτήτων που την δημιουργούν και την συντηρούν. Στην περίπτωση της Κύπρου, η παραδοσιακή μουσική περικλείει αιώνες διαστρωματωμένων επιρροών, από τη βυζαντινή κληρονομιά μέχρι δυτικόφερτα στοιχεία του οίκου των Λουζινιάν και των Ενετών, μέσα από το επίμονο αποτύπωμα των οθωμανικών παραδόσεων.

Η βυζαντινή μουσική παράδοση συνέχισε να ανθίζει στην Κύπρο μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1453, καταδεικνύοντας μια συνέχεια ψαλτικής μουσικής και τροπικών συστημάτων, και επιτρέποντας ταυτόχρονα δημιουργικές καινοτομίες στις κατά τόπους πρακτικές. Επιπρόσθετα, η συγκριτική υπολογιστική ανάλυση των υψοτονικών προτύπων στην κυπριακή λαϊκή μουσική αποκαλύπτει δομικές συγγένειες και φθογγικά συστήματα που φέρουν επιρροές τόσο από τη βυζαντινή όσο και από την οθωμανική μουσική παράδοση. Η διπλή αυτή παρακαταθήκη, η μια Ανατολική Ορθόδοξη και η άλλη αντλημένη από οθωμανικά συστήματα μακάμ, συνυπάρχουν στην κυπριακή τροπική παράδοση.

Η παραδοσιακή κυπριακή μουσική δεν είναι μονολιθική. Είναι ένα μωσαϊκό “φωνών” (με την έννοια των μελωδιών) όπου καθεμιά αντιστοιχεί σε συγκεκριμένες τοπικότητες ή και επιτελεστικά συμφραζόμενα παρά σε ένα γενικό “κυπριακό ύφος”. Αυτό αντικατοπτρίζει και την ευρύτερη πραγματικότητα, ότι οι λαϊκές τέχνες στην Κύπρο δεν διέπονταν από εθνική τυποποίηση, αλλά συντηρούνταν στο εσωτερικό κοινοτήτων, χωριών και περιοχών. Δίτομη συλλογή του Σώζου Τομπόλη καταγράφει γύρω στα 300 τραγούδια και χορούς, ταξινομημένα ανά θέμα και μουσική με ενδελεχή σημειογραφία και σχολιασμό, αναδεικνύοντας τις περιφερειακές διαφοροποιήσεις σε ρυθμό, μελωδία και μορφή.

Συχνά, τα κυπριακά παραδοσιακά τραγούδια συνυφαίνουν καθημερινές πραγματικότητες με μυθική ή μεταφορική εικονοποιία: βασίλισσες, ήρωες και διασωθέντες εμφανίζονται σε λυρικά αφηγήματα που εκφέρονται στην κυπριακή διάλεκτο της ελληνικής γλώσσας. Οι εικόνες αυτές ενσωματώνονται σε μια μουσική γλώσσα που συχνά αντιστέκεται στη Δυτική

Η ΚΥΠΡΟΣ ΣΤΟ ΛΟΥΒΡΟ

πενταγραμμική σημειογραφία και, αντίθετα, χαρακτηρίζεται από μικροτονικότητα, ρυθμική ευελιξία και στόλισμα λεπτών αποχρώσεων.

Οι τροπικές δομές της κυπριακής μουσικής αντλούν από τα συστήματα μακάμ. Η παραδοσιακή οργανολογία συμπεριλαμβάνει το βιολί, συχνά ως κύριο σολιστικό όργανο, που συνοδεύεται από το λαούτο (έγχορδο με μακρύ λαιμό) για τους χριστιανούς της Κύπρου και το λαούτο ή ούτι για τους μουσουλμάνους. Ακόμη, η μουσουλμανική και μαρωνιτική κυπριακή παράδοση περιλαμβάνει επίσης το νταούλι (μεγάλο τύμπανο με δύο παράλληλες βάσεις) και τον ζουρνά (πνευστό με διπλό γλωσσίδι), κάτι που ευθυγραμμίζεται στενά με τροπικές λαϊκές πρακτικές στην Ανατολική Μεσόγειο.

Όλο και περισσότεροι σύγχρονοι μουσικοί και συνθέτες έχουν αντλήσει από αυτή την κληρονομιά για να δημιουργήσουν έργα που πραγματεύονται τη σχέση μεταξύ παράδοσης και νεωτερικότητας. Για παράδειγμα, ο συλλογικός τόμος *Music in Cyprus* διερευνά μεταξύ άλλων τον ρόλο της κοινής παραδοσιακής μουσικής σε ολόκληρο το νησί, την οικειοποίησή της από την ελληνοκυπριακή και τουρκοκυπριακή κοινότητα, και τη σχέση της με ευρωπαϊκά και οθωμανικά καλλιτεχνικά – μουσικά πλαίσια. Αυτό αντανακλά, σύμφωνα με τους μελετητές, έναν “κοσμοπολίτικο τοπικισμό”, δηλαδή σύγχρονη μουσική που συνδυάζει παγκόσμια είδη (ροκ, μέταλ, χιπ-χοπ) με παραδοσιακά κυπριακά στοιχεία, τη διάλεκτο και κληροδοτημένα ιδιώματα.

Η παραδοσιακή μουσική στην Κύπρο δεν λειτουργεί απλώς ως ψυχαγωγία· συνιστά πράξη ανήκειν στην κοινότητα. Τα τραγούδια εκτελούνται σε γάμους, πανηγύρια, γιορτές, και κοινωνικές συγκεντρώσεις ως κομμάτια μιας εκφραστικής παράδοσης που μεταδόθηκε από γενιά σε γενιά σε ποικίλα συμφραζόμενα. Τα “τσιαττιστά”, αυτοσχέδιες λυρικές/ποιητικές “κόντρες” στην κυπριακή διάλεκτο της ελληνικής γλώσσας, συχνά με τη συνοδεία βιολιού και λαούτου, συνιστούν ζωντανό παράδειγμα προφορικής παράδοσης και αυτοσχεδιαστικής πρακτικής που συντηρείται μέχρι σήμερα.

Λεπτομέρεια τοιχογραφίας στον Καθεδρικό Ναό Αγίου Ιωάννη στη Λευκωσία, Κύπρος (18^{ος} αι.).
© Mediazone / A. Polygiki, Κυπριακή Εθνική Επιτροπή για την UNESCO, 2018.

Ειδώλια κουροτρόφων γυναικών, AM 817 και AO 2407

Κύπρος

Τερακότα

1400-1200 π.Χ.

Ύψος: 20,5 εκ., Πάχος: 6 εκ., Πλάτος: 6,8 εκ.

Ύψος: 24 εκ., Πλάτος: 6,8 εκ.

Μουσείο του Λούβρου, Τμήμα Ανατολικών Αρχαιοτήτων

Αγορά από τον Ζήγωνα Μάλη, 1899

Αγορά από τον Alexandre Farah

© 2025 Musée du Louvre, Dist. GrandPalaisRmn / Raphaël Chipault.

Κυπριακά νανουρίσματα: **Μέσω του συνδέσμου** μπορείτε να ακούσετε δύο παραδοσιακά κυπριακά νανουρίσματα, που ακούγονται στην Κύπρο εδώ και πολλούς αιώνες: *Αγία Μαρίνα τζαι Κυρά* και *Του καλού μου γιου το γάμο*, σε ερμηνεία της χορωδίας Amalgamation, τα οποία συνοδεύουν δύο πήλινα ειδώλια της Εποχής του Χαλκού (2300-1050 π.Χ.) που απεικονίζουν μητέρες με τα παιδιά στην αγκαλιά τους.

Ομοίωμα πλοίου, AM 972

Κύπρος

Τερακότα

2000-1600 π.Χ.

Ύψος: 16,7 εκ., Μήκος: 26 εκ., Πλάτος: 14 εκ.

Μουσείο του Λούβρου, Τμήμα Ανατολικών Αρχαιοτήτων

Αγορά από τον Ζήγωνα Μάλη, 1902

© 2025 Musée du Louvre, Dist. GrandPalaisRmn / Raphaël Chipault.

Το τρίτον της καρτούλας μου: **Μέσω του συνδέσμου** μπορείτε να ακούσετε ένα παραδοσιακό κυπριακό ερωτικό τραγούδι που ερμηνεύει η χορωδία *Amalgamation*. Το τραγούδι συνοδεύεται από την εικόνα ενός πήλινου ομοιώματος πλοίου της Εποχής του Χαλκού (2300-1050 π.Χ.). Το τραγούδι αφηγείται τον αποχαιρετισμό δύο εραστών, καθώς ο ένας τους αναχωρεί δια θαλάσσης.

Άγαλμα, AM 2759

Κύπρος
Ασβεστόλιθος
450-425 π.Χ.
Ύψος: 115 εκ., Πλάτος: 28,5 εκ.,
Πάχος: 14,5 εκ.
Μουσείο του Λούβρου,
Τμήμα Ανατολικών Αρχαιοτήτων
© Musée du Louvre, Dist.
GrandPalaisRmn / Maurice et
Pierre Chuzeville.

Άγαλμα, N III 3498

Τρίκωμο, Κύπρος
Ασβεστόλιθος
350-300 π.Χ.
Ύψος: 113 εκ., Πλάτος: 28 εκ.,
Πάχος: 15 εκ.
Μουσείο του Λούβρου,
Τμήμα Ανατολικών Αρχαιοτήτων
Αγορά από τους Georges και Tiburce
Colonna-Ceccaldi, 1870
© 2024 Musée du Louvre, Dist.
GrandPalaisRmn / Raphaël Chipault.

Μέσω του συνδέσμου μπορείτε να ακούσετε τρία από τα πιο γνωστά παραδοσιακά κυπριακά τραγούδια. Τα δύο είναι ερωτικά: το Γιασεμί, μια αλληγορία για την αγνότητα του έρωτα και τη γυναικεία ομορφιά, και η Τηλλυρκώτισσα, που ερμηνεύεται σε κρυπτογραφημένη μορφή και υμνεί τη γοητεία μιας γυναίκας από την Τηλλυρία, μια περιοχή στη βορειοδυτική Κύπρο. Το τρίτο τραγούδι, Αροδαφνούσα, αφηγείται την τραγική μοίρα της Jeanne L'Aleman και της βασίλισσας Ελεονώρας στη μεσαιωνική γαλλική αυλή της Κύπρου, κατά τη διάρκεια της ηγεμονίας του βασιλιά Πέτρου Α' των Lusignan (1328-1369), μια ιστορία που συνυφαίνει τον έρωτα, τη ζήλια και την εκδίκηση. Τα τραγούδια ερμηνεύονται από τη γυναικεία χορωδία Amalgamation.

Άγαλμα, ΑΟ 22208

Κύπρος

Ασβεστόλιθος

600-575 π.Χ.

Ύψος: 40 εκ., Πλάτος: 11,5 εκ.,

Πάχος: 7,6 εκ.

Μουσείο του Λούβρου,

Τμήμα Ανατολικών Αρχαιοτήτων

Δωρεά του κόμη Henri Louis Marie

Martin de Boisgelin

© 2009 GrandPalaisRmn (Μουσείο

του Λούβρου) / Franck Raux.

Ένας άνδρας που ατενίζει την αγαπημένη του: **Μέσω του συνδέσμου** μπορείτε να ακούσετε το *Αχερόμπασμαν*, ένα παραδοσιακό κυπριακό τραγούδι, που ερμηνεύει η χορωδία *Amalgamation*. Ένας νεαρός άνδρας περιπλανιέται στη γειτονιά της γυναίκας που επιθυμεί, ελπίζοντας να την αντικρίσει.

Αγιά Μαρίνα, τζιαι κυρά

Αγιά Μαρίνα τζιαι κυρά
που ποκοιμίζεις τα μωρά
ποτζοίμησ' το κορούδιν μου
το πκιο γλυτζύν τραούδιν μου.

τζ ύπνε που παίρνεις τα μωρά
πάρε τζι' εμέναν τούτο
Μικρόν-μικρόν σου το 'δωκα
μεάλον φέρε μου το.

Επάρ' το πέρα, γύρισ' το
τζιαι στράφου πίσω φέρ' μου το
Να δει τα δέντρη πως αθθούν
τζιαι τα πουλιά πως τζοιλαδούν.

Πως σσιαίρουνται, πως πέτουνται
τζιαι πάσιν πέρα τζι' έρχονται
Να δει του Μάη τραντάφυλλα
τ' Αούστου μήλα κότσινα.

τζι α Παναγία Δέσποινα
που ποτζοιμίζεις τα μωρά
νάννι ναννά ναννούδκια του
τζι' ύπνον εις τα μματούδκια του.

Του Καλού μου Γιου το Γάμο

*Του καλού μου γιου τον γάμο
καλοτζαίριν θα τον κάμω.
Τζαι τραπέζια εν να στρώσω
άμα τον ιστεφανάσω. (δισ)*

*Οι λιμπύροι ναν' αρνιά
τζαι οι πέτρες ναν' ψουμιά.
Ούλλα τα νερά του κόσμου
ναν' κουμανταρίες φως μου. (δισ)*

*Του καλού μου γιου τον γάμο
καλοτζαίριν θα τον κάμω.
Τζαι π' ανατολήν τζαι δύσην
να 'ρτουν να του πουν να ζήσει. (δισ)*

*Του λεβέντη μου τον γάμο
καλοτζαίριν θα τον κάμω.
Νάρτουν να χορέψουν ούλλοι
Παντρεμένοι τζαι σκαπούλλοι. (δισ)*

*Του καλού μου γιου τον γάμο
καλοτζαίριν θα τον κάμω.
Με βκιολιά τζαι με λαούτα
με χορούς τζαι με τρασούδκια. (δισ)*

Γιασεμί

Το γιασεμίν στην πόρτα σου, γιασεμί μου,
το γιασεμίν στην πόρτα σου, γιασεμί μου
Οσο, ήρτα να το κλαδέψω, Οσο, γιαβρί μου
Τζιαι νόμισεν η μάνα σου, γιασεμί μου
τζιαι νόμισεν η μάνα σου, γιασεμί μου
Οσο, πως ήρτα να σε κλέψω,
Οσο, γιαβρί μου

Το γιασεμί στην πόρτα σου, γιασεμί μου,
το γιασεμί στην πόρτα σου, γιασεμί μου
μουσκολοούν οι στράτες, σο, γιαβρί μου
τζιη η μυρωδικιά του η πολλή, γιασεμί μου
τζιη η μυρωδικιά του η πολλή, γιασεμί μου
Οσο, λαώνει τους δκιαβάτες,
Οσο, γιαβρίν μου

Το γιασεμί στην πόρτα σου, γιασεμί μου,
το γιασεμί στην πόρτα σου, γιασεμί μου
Παθκειί το καλοτζιαίριν, σο, γιαβρί μου
Μουσκολοά τζιαι σιέρουνται, γιασεμί μου
μουσκολοά τζιαι σιέρουνται, γιασεμί μου
Οσο, παιδίκιοι τζιαι νιοι τζιαι γέροι,
Οσο, γιαβρίν μου

Τηλλυρκώτισσα

Εσε έ-βερεβε-ναν
ά-βαραβα-στρον
τζια ε-βερε-ν μιτσιν
μες τους-βουρουβου-ς
εφτά-βαραβα πλανή-βιριβι-τες
για-βαρα-λουρου-βουρου-δα μου

Τριαλάλα-λα-λα...

Τζεπιά-βαραβα-σαν με-βερεβε
μες τη-βιριβι-ν καρκιάν
τα λό-βοροβο-για
που βουρουβου μου
εί-βιριβι-πες
για-βαρα-λουρου-βουρου-δα μου

Τριαλάλα-λα-λα...

Επή-βιριβι-αν τζ-ει-βιριβι-παν
της βιριβι-ς πελλής
πως έ-βερεβε-ν να πά-βαραβά-ω
πέ-βερεβε-ρα
για-βαρα-λουρου-βουρου-δα μου

Τριαλάλα-λα-λα...

Τζια εμά-βαραβα-εψε βερεβε-ν
την θά-βαραβα-λασσαν
τζε ασή-βιριβι-κωσέ βερεβε-ν
αέ-βερεβε-ραν
για-βαρα-λουρου-βουρου-δα μου

Τριαλάλα-λα-λα...

Τέσσερα τζιαι τέσσερα

Τέσσερα τζιαι τέσσερα γίνονται οχτώ.
Τέσσερα παλλικάρκα πάσιν στον πόλεμο
τέσσερα παλλικάρκα πάσιν στον πόλεμο.
Γυρεύκουν να βρουν βρύση απάνω στο βουνό,
τζι ήβρασιν έναν λάκκον των εκατόν ορκών. (δισ)

Έριξαν το λαχνίν τους ποιός εννα κατέβει.
Τζι έππεσεν ο κλήρος πα στο μιτσίν παιδί
Τζι έππεσεν ο κλήρος πα στο μιτσίν παιδί
“Δέστε με αδέρφκια μου τζι εγιώ ‘να κατεβώ,
Μες στο ερημολάτσιην να βκάλω το νερό,
μες στο ερημολάτσιην να βκάλω το νερό.”

Τζιαι τότες τ’ αδέρφκια του τον σφιχτοδέσασιν
Μες στο ερημολάτσιην τον κατεβάσασιν
“Βκάρτε με, αδέρφκια μου, γιατ’ ήβρα το νερόν,
Εν κότσιηνον τζιαι μαύρον, μα τζιαι φαρματζιερό,
εν κότσιηνον τζιαι μαύρον, μα τζιαι φαρματζιερό.”

Όσπου να τον τραβήσουσιν τζιαι να τον βκάλουσιν
Οι όφεις τζιαι τα φίδκια τον μισοφάσιν. (δισ)
“Να πείτε της μανούλας μου στα μαύρα να ντυθει
Γιατί τον γιο της τον μιτσήν εν θα τον ξαναδεί,
γιατί τον γιο της τον μιτσήν εν θα τον ξαναδεί”.

Η βρύση των Πεγειώτισσων

Η βρύση των Πεγειώτισσων
εν με το σιεντρουβάνι
τζια πόσειι πόνο στην καρκιά
ας πάει να πιει να γιάνει.

Η βρύση των Πεγειώτισσων
εν με τες καμαρούες
που πάσιν τζιαι γεμώνουσιν
ούλλες οι Πεγειωτούες
όμορφες Παφιτούες.

Η βρύση των Πεγειώτισσων
εγέμωσεν αφτέλλες
μα το νερόν της εν καλόν
φκάλλει όμορφες κοπέλες.

Αχερόμπασμαν

Αχερομπάζω κι έρκουμαι
αυκήν στον μαχαλλάν σου
να δω τα μαύρα μμάθκια σου
νάκούσω την λαλιάν σου.

Έχω κοντά σου μιαν ριτζιάν
και καρτερώ να πιάσει
νάφήκεις το κορμάκιν μου
στ'αγκάλια σου να πνιάσει.

Ξύπνα δκιαμαντοπούλα μου
κί'ήρτα στην γειτονιά σου
να δώ ίντα εννά μου κάμουσιν
τα γειτονόπουλά σου.

Το Τέρτιν της Καρτούλλας Μου

Το τέρτιν της καρτούλλας μου
δκυο μύλοι εν τ' αλέθουν
μήτε οι στράτες το χωρούν
μ' οι ποταμοί που τρέχουν

Καράβι στο λιμνιώνα
τυλίει τα πανιά
για το μελαχροινόν μου
έφκην η αβανιά.

Σαράντα μέρες νηστικός
έκαμεν ο ζωγράφος
ζωγράφισεν την κόξαν της
τζιαι δεν έκαμεν λάθος.

Αντάν να δώσει ο ήλιος
απάνω στα τεισιά
χαρά μου να σε θώρουν
πάντα στην εκκλησιά.

Εφτά καντάρκα ζάχαρις
να ρίξω μες στην λίμνην
για να γλυκάνει το νερόν
η π' αγαπώ να πίνει.

Καράβιν, караβάκιν
που πας γιαλό γιαλό
αν πας για τες Αθήνες
πε μου να πάω τζ' εγιώ.

Εδίκησα στον ουρανό
με μμάθκια δακρυσμένα
τζαι πολοθήθει τζ' είπεν μου
έχ' ο Θεός για σένα.

Εσού 'σαι ο καθρέφτης
το καθαρό γυαλίν
που φέγγει στην Ευρώπην
τζαι στην Ανατολήν.

Η Αροδαφνούσα

Κάτω στους πέντε ποταμούς κάτω στες πέντε βρύσες,
έσει τρεις κόρες όμορφες τρεις καμαροφρυδούσες.
Την μίαν λαλούν την Αδορούν την άλλην Αδορούσαν,
την τρίτην την καλλύπερην λαλούν την Ροδαφνούσαν.
Τον μήναν που 'γεννήθηκεν ούλλα τα δέντρ' αθθούσαν,
επέφταν τ' άθθη πάνω της τζ' εμυρωθκιοκοπούσαν.
Ροδόσταμμαν η Αδορού γλυκόν η Αδορούσα,
μα το φιλίν του βασιλιά εν για την Ροδαφνούσαν.

“Κάπου 'ν που 'στράφτει τζαι βροντά κάπου χαλάζιν ρίφκει,
κάπου ο Θεός εθέλησεν μίαν χώραν ν' αναείρει”.
“Μηδ' εν που 'στράφτει με βροντά μηδέ χαλάζιν ρίφκει,
η ρήαινα τες σκλάβες της ξαννοίει να της πούσιν,
χαπάρκα τζαι μηνύματα της Ροδαφνούς να πάει”.
“Άνου να πάμεν Ροδαφνού τζ' η ρήαινα σε θέλει”.
“Ίντα με θέλ' η ρήαινα τζ' ίνταν το μήνυμάν της;
Αν ένι για το ζύμωμαν να πάρω τες σανίδες,
τζ' αν εν για το μαίρεμαν να πάρω τες κουτάλες,
είδε τζ' αν ένι για χορόν να πκιάσω τα μαντήλια”.
“Άνου να πάμεν Ροδαφνού τζ' όπι τζ' αν θέλεις πκιάε”.

Έμπην έσσω τζ' εφόρησεν ρούχα της φορεσιάς της,
μήτε κοντά μήτε μακριά όσον της ελιτζιάς της.
Αππέσω βάλλει πλουμιστά αππέξω γρουσαφένα,
τέλεια που πάνω έβαλεν τα μαρκαριταρένα.
Ίποδά κομμάτιν λασμαρίν να μεν την πιάσ' ο ήλιος,
Ίπο τζει μήλον στο σέριν της τζαι παίζει το τζαι πάει.
Πκιάννει το τζείνον το στρατίν τζείνον το μονοπάτιν,
το μονοπάτιν βκάλλει την στις ρήαινας τον πύρκον.

Στέκεται δκιαλοΐζεται πως να την σαιρετίσει;
“Τζαι να της πω μουσκοκαρκιά μουσκοκαρκιά 'σει κόγγλους,
τζαι να της πω τρανταφυλλιά τρανταφυλλιά 'σει αγκάθκια,
άτ' ας την σαιρετίσουμεν σαν πρέπει σαν αξίζει”.

Εξέβην τό'ναν το σκαλίν τζαι εσούστην τζαι ελυίστην
εξέβην τ' άλλο το σκαλί τζαι εμυντροκανατζήστην

“Ωρα καλή βασίλισσα τζαι ρήγα θυγατέρα,
 που λάμπεις πα’ στον θρόνο σου σαν άσπρη περιστέρα”.
 Τζαι πολοάτ’ η ρήαινα μ’ ένα στόμαν γεμάτον:
 “Είδα σε τζ’ εσφαγιάστηκα τζ’ εκούμπησα στον τοίχο
 τζ’ έχασα τζαι τα λόγια μου που ‘σεν να σου συντύχω.
 Εγιώ ‘δα σ’ εσφαγιάστηκα τζ’ ο ρήας πώς να μείνει!
 έλα να πάμεν Ροδαφνού τζ’ αφταίννει το καμίνιν”.
 “Δώς μου δκυο ώρες πομονήν, τζαι δκυο καρτεροσύνη
 να βάλω μιαν φωνήν μιτσιά, τζαι μιαν φωνήν μιάλην.
 Πέρκι μ’ ακούσει ο βασιλιάς τζι έρτει να με ποσπάσει”.
 “Τζαι βάλε μιαν, τζαι βάλε δκυο, τζαι βάλε όσες θέλεις,
 ο βασιλιάς εν μακριά να έρτει να σε ποσπάσει”.

Πάνω στα φαν, πάνω στο πιειν, ο βασιλιάς ακούει
 “Μουλλώστε ούλλα τα βκιολιά, τζαι ούλλα τα λαούτα
 τούτη η φωνή που ξέβηκεν, εν της Αροδαφνούσας.
 Σκλάβοι, φέρτε τον μαύρο μου, τον πετροκαταλύτην
 που καταλιεί τα σίερα, τζαι πίνει τον Αφρίτην”.
 Τζι ώσπου να πει έσιετε γειαν, έκοψεν σιήλλια μίλλια
 τζι ώσπου να πούσιν στο καλόν, έκοψεν άλλα σιήλια
 Τζαι με τα νέφη παρπατά, τζαι με τον ήλιον τρέσει
 στην τρίτην την φερνιστηρκάν στον Πύρκον κατεβαίνει.

“Ελα, άνοιξε μου Ρήαινα, τζι έχω μιάλην βίαν”
 “Επαρμου λλήν υπομονήν”, “Πόσον πολλήν;”, “Μιαν ώρα”
 Κλωτσιάν της πόρτας έδωκεν, μπαίνει έσσω καβαλλάρης
 τζαι βρίσκει την Αροδαφνούν, στο γαίμαν τυλιμένη
 τζαι βλέπει τζαι την Ρήαινα, στα πέφτζια καθισμένη
 Αρπάσσει την Αροδαφνού, στα πεύτζια την καθίσκει
 τζι αρπάσσει τζαι την Ρήαινα, στο γαίμαν την τυλίει.

Την Ροδαφνούν εθάψαν την, παπάδες τζαι γουμένοι
 Την Ρήαιναν εφάαν την, δκυο σιύλλοι πεινασμένοι.

“Ο ΧΟΡΟΣ ΤΩΝ ΑΝΕΡΑΔΩΝ”, ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΓΛΥΠΤΟ ΤΗΣ ΝΙΝΑΣ ΙΑΚΩΒΟΥ

Μαρία Ιακώβου

Πανεπιστήμιο Κύπρου

Η καλλιτέχνις Νίνα Ιακώβου εν ώρα εργασίας. Εικόνα ευγενική παραχώρηση της Μ. Ιακώβου.

Πλαστική σύνθεση του 1992, “Ο χορός των Ανεράδων” (Νεράϊδες) της Νίνας Ιακώβου (1933-2025), που αποτελείται από τρεις κουκκουμάρες, τρία δοχεία νερού με γυναικεία πρόσωπα. Νύμφες της φύσης και προστάτιδες των πηγών, σύμφωνα με τη λαϊκή παράδοση, οι Ανεράδες με τον στατικό τους χορό περιφρουρούν το νερό ως πηγή ζωής.

Τον Μάιο του 2013, ο Βάσος Καραγιώργης έγραφε για την πρώτη κυπρία γλύπτρια του 20^{ου} αιώνα, που δραστηριοποιήθηκε πρώτα στη γενέτειρα της Αμμόχωστο και, μετά την Τουρκική εισβολή του 1974, εργάστηκε για άλλα 50 χρόνια στη Λάρνακα:

“Η Νίνα Ιακώβου για μισό και πλέον αιώνα κουβαλά στους ώμους της μια πανάρχαια καλλιτεχνική παράδοση, που εκτείνεται από την προϊστορική Κύπρο ως σήμερα. [...]. Η Νίνα είναι γέννημα και θρέμμα της Αμμοχώστου και μεγάλωσε [...] βλέποντας αγάλματα θεών και ηρώων να ξεφυτρώνουν από τη γη της Έγκωμης και της Σαλαμίνας, περπάτησε στους δρόμους της Μεσαιωνικής Αμμοχώστου, γεύτηκε την αλμύρα της θάλασσας και οσφράνθηκε τους λεμονανθούς του Βαρωσιού. Γνώρισε τα φημισμένα “κουζαρκά της Αμμοχώστου”, που συνέχιζαν ως πρόσφατα μια πανάρχαια παράδοση κεραμικής τέχνης στην Ανατολική Κύπρο, εντυπωσιάστηκε από τις ανθρωπόμορφες “κουκκουμάρες” που φυλάσσονταν στα μουσεία της πόλης [...]. Η Νίνα πήρε το μοτίβο της ανθρωπόμορφης “κουκκουμάρας”, το ανέλυσε, το διέλυσε, το ανασύνθεσε και με μοναδική μαεστρία, έμπνευση και φαντασία, το χρησιμοποίησε, ολόκληρο ή τμηματικά, σαν το δικό της “σήμα κατατεθέν” ή leitmotiv [...].

Χωρίς να αντιγράφει το πρωτότυπο της λαϊκής τέχνης, χωρίς να επαναλαμβάνει τα δικά της δημιουργήματα κατά τρόπο φορτικό, βρίσκεται σε συνεχή αναζήτηση, ερευνά τις δυνατότητες που προσφέρει το προσφιλές της μοτίβο για τη δημιουργία ποικίλων ανθρωπίνων μορφών-συμβόλων, όπως η γνωστή θεά με υψωμένα χέρια, η Κασσάνδρα, η πανάρχαια θεά-μητέρα τη στιγμή που φέρνει στον κόσμο μια νέα ζωή, η θεά που κρατά τα στήθια της, που έχουν σχήμα ροδιού – ένας διπλός συμβολισμός”.

Η ΚΥΠΡΟΣ ΣΤΟ ΛΟΥΒΡΟ

Μέσω του συνδέσμου μπορείτε να ακούσετε ένα παραδοσιακό κυπριακό τραγούδι, *Η Βρύση των Πεγειώτισσων*, που μιλά για νεαρές γυναίκες από την περιοχή της Πέγειας, στη δυτική Κύπρο, που πηγαίνουν να πάρουν νερό από μια βρύση.

“Ο χορός των Ανεράδων”

Νίνας Ιακώβου

1992

Πηλός

© Κρατική Συλλογή, Λευκωσία

“ΜΗΤΕΡΑ ΚΑΙ ΠΑΙΔΙ”, ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΓΛΥΠΤΟ ΤΟΥ ΚΩΣΤΑ ΑΡΓΥΡΟΥ

Ανδρέας Χατζηλουκάς

Ίδρυμα Μουσείου Κώστα

Αργυρού

Το έργο “Μάνα και παιδί” συγκαταλέγεται στα πρώιμα έργα του Κώστα Αργυρού και ανήκει σε μια ενότητα γλυπτών με θέμα τη γυναικεία μορφή και ειδικότερα τη μητρότητα, η οποία υπήρξε μία από τις πρώτες πηγές καλλιτεχνικής του έμπνευσης. Η επιλογή της πέτρας της περιοχής της Σκαρίνου και η λιτότητα της μορφής συνδέουν το έργο με τα αρχικά στάδια της δημιουργικής του πορείας. Η γυναικεία φιγούρα δεν αναφέρεται σε υπαρκτό πρόσωπο· αποδίδεται ως γενικός τύπος, ως αρχέγονο σχήμα μάνας, απαλλαγμένο από ατομικές λεπτομέρειες. Τα ελάχιστα κοσμήματα λειτουργούν ως διακριτές αναφορές στην ανθρώπινη μορφή, χωρίς όμως να αναιρούν τον αυστηρά συμβολικό χαρακτήρα της.

Ο Κώστας Αργυρού με το γλυπτό του Μητέρα και Παιδί. © Μουσείο Κώστα Αργυρού.

Η στατικότητα και η γεωμετρική σύλληψη των όγκων εντάσσουν το έργο σε ένα ευρύτερο πλαίσιο αναφορών σε προϊστορικά και αρχαϊκά πρότυπα της Μεσογείου. Ο τύπος της καθιστής, γυμνής γυναίκας που προβάλλει τη σχέση με το παιδί της έχει μακρά ιστορική διαδρομή, από τα νεολιθικά ειδώλια έως την Ύστερη Εποχή του Χαλκού. Οι συγγένειες αυτές δεν αφορούν μόνο τη θεματική, αλλά και την αισθητική λιτότητα: την αποφυγή αφηγηματικών στοιχείων προς όφελος μιας συμπυκνωμένης απόδοσης της μητρότητας ως θεμελιώδους ανθρώπινης εμπειρίας.

Η συνομιλία με την παγκόσμια γλυπτική παράδοση διευρύνεται μέσα από τις ομοιότητες με αφρικανικά παραδείγματα του 19ου και 20ού αιώνα, όπου η μητέρα παρουσιάζεται με ανάλογη αυστηρότητα και εικονογραφική καθαρότητα. Χωρίς να μιμείται συγκεκριμένα πρότυπα, ο Αργυρού εντάσσει τη μητρική μορφή σε μια διαχρονική πολιτισμική συνέχεια, στην οποία η γυναίκα εκφράζει τον πρωταρχικό ρόλο της γέννησης και φροντίδας.

Το έργο, με τον λιτό και συμπαγή του χαρακτήρα, καταδεικνύει τον τρόπο με τον οποίο ο καλλιτέχνης αντλεί έμπνευση από πολυεπίπεδες παραδόσεις και τις μετατρέπει σε μια νέα, προσωπική γλυπτική γλώσσα.

“Μητέρα και Παιδί”

Κώστας Αργυρού, 1978, Πέτρα
© Μουσείο Κώστα Αργυρού

Η ΚΥΠΡΟΣ ΣΤΟ ΛΟΥΒΡΟ

ΚΥΠΡΙΑΚΕΣ ΠΕΤΡΕΣ ΚΑΙ Η ΔΙΩΡΥΓΑ ΤΟΥ ΣΟΥΕΖ

Elizabeth Hoak-Doering

Πανεπιστήμιο Humboldt
του Βερολίνου

Η Αυτοκράτειρα Ευγενία δάκρυσε με ανακούφιση μόλις η θαλαμηγός της ολοκλήρωσε τον πρώτο επίσημο διάπλου της Διώρυγας του Σουέζ στις 17 Νοεμβρίου 1869. Σύμφωνα με τον καπετάνιο του *L'Aigle*, η διώρυγα ήταν ακόμη υπερβολικά στενή και ρηχή – συνηθισμένα προβλήματα για τον Ferdinand de Lesseps και τους μηχανικούς του.

Η Διώρυγα του Σουέζ μεταξύ Πορτ Σαΐντ στη Μεσόγειο Θάλασσα και Σουέζ στην Ερυθρά Θάλασσα.
© Ε. Κατσούρη, Πανεπιστήμιο Κύπρου.

Γκραβούρα από το *London Times Illustrated*, Μάρτιος 1869. Εικονίζει τον κυματοθραύστη στο Πορτ Σαΐντ, και είσοδο στη Διώρυγα από τη Μεσόγειο. Εικόνα με ευγενική παραχώρηση της E. Hoak-Doering.

Στις αρχές της κατασκευής του έργου (1859-1869), ιλύς του Νείλου απειλούσε να προσχώσει το βόρειο άκρο της διώρυγας. Η λύση του προβλήματος, που θα αποτελούσε ορόσημο στην αρχιτεκτονική και αρχαιολογική ιστορία της Ανατολικής Μεσογείου, προήλθε από μια εταιρεία μηχανικών θαλάσσιων έργων, τους Αδελφούς Dussaud. Πρότειναν την κατασκευή ενός μόλου από προκατασκευασμένα τμήματα σκυροδέματος, που θα εκτεινόταν 5,6 χιλιόμετρα μέσα στη θάλασσα, απαιτώντας συνολικό όγκο 250.000 κυβικών μέτρων υλικού – ισοδύναμο

με τον όγκο 100 Ολυμπιακών κολυμβητηρίων – παρά την απουσία τοπικής πέτρας. Ήταν σίγουροι ότι τα απαιτούμενα υλικά ήταν διαθέσιμα σε παράκτιες περιοχές κοντά στο Πορτ Σαΐντ, συμπεριλαμβανομένης της Κύπρου. Μέσα στα πέντε χρόνια που κράτησε η κατασκευή του μόλου, δημιουργήθηκε μια περιφερειακή αγορά από ντόπιους που εντόπιζαν και μετέφεραν πέτρες στις ακτές, όπου τις αγόραζαν καπετάνιοι μικρών σκαφών και στη συνέχεια τις παρέδιδαν σε Γάλλους υπεργολάβους στο Πορτ Σαΐντ. Αυτές οι συναλλαγές πέρασαν στη σφαίρα του θρύλου, σαν αρχαιολογική υποσημείωση σύμφωνα με την οποία αρχαίοι λίθοι από την Αμμόχωστο και άλλες περιοχές χρησιμοποιήθηκαν για την κατασκευή της Διώρυγας του Σουέζ. Δεδομένου ότι τα αναχώματα της Διώρυγας δεν ενισχύθηκαν παρά σε μεταγενέστερο στάδιο, πολλοί από αυτούς τους κυπριακούς λίθους πιθανότατα μετατράπηκαν σε σκυρόδεμα – θρυμματίστηκαν, αβεστοποιήθηκαν – και καταβυθίστηκαν στη θάλασσα.

Year	Quantity (m³)
1853	25,000
1854	30,000
1855	30,000
1856	30,000
1857	30,000
1858	30,000
1859	45,000
Total	250,000

Υπολογισμοί σκυροδέματος για τις κατασκευαστικές φάσεις της Διώρυγας του Σουέζ, από τους αδελφούς Dussaud, ιδιοκτήτες της γαλλικής εργοληπτικής εταιρείας. Εικόνα με ευγενική παραχώρηση της E. Hoak-Doering.

Μετά από αιώνες εγκατάλειψης και βίαιων σεισμών, η αρχιτεκτονική παρακαταθήκη της Κύπρου – Ενετική, Ρωμαϊκή, Ελληνική, Βυζαντινή και άλλη – είχε μετατραπεί σε σπασμένα τείχη και διάσπαρτες πελεκητές πέτρες. Πολλοί αυτόπτες μάρτυρες περιέγραψαν αυτό ακριβώς που είχε αποτυπώσει ο συμβολιστής ποιητής Αρθούρος Ρεμπώ, σε επιστολή προς τη μητέρα του το 1878: “Τίποτα δεν υπάρχει εδώ πέρα, μονάχα ένα χάος από πέτρες...”. Είναι δύσκολο να υπολογίσουμε την ποσότητα ή την ακριβή χρήση των κυπριακών λίθων για την

Ferdinand de Lesseps, Γάλλος διπλωμάτης και σχεδιαστής της Διώρυγας του Σουέζ (1860-1870). © Pierre Petit, Δημόσιος Τομέας, Wikimedia Commons.

Αναμνηστικό μετάλλιο που εκδόθηκε με την ευκαιρία των εγκαινίων της Διώρυγας του Σουέζ, με προτομή του Ferdinand de Lesseps © Trotin, Charles (1833), χαρακτήρας μεταλλίων-μεταλλιοποιός, CC0, Wikimedia Commons.

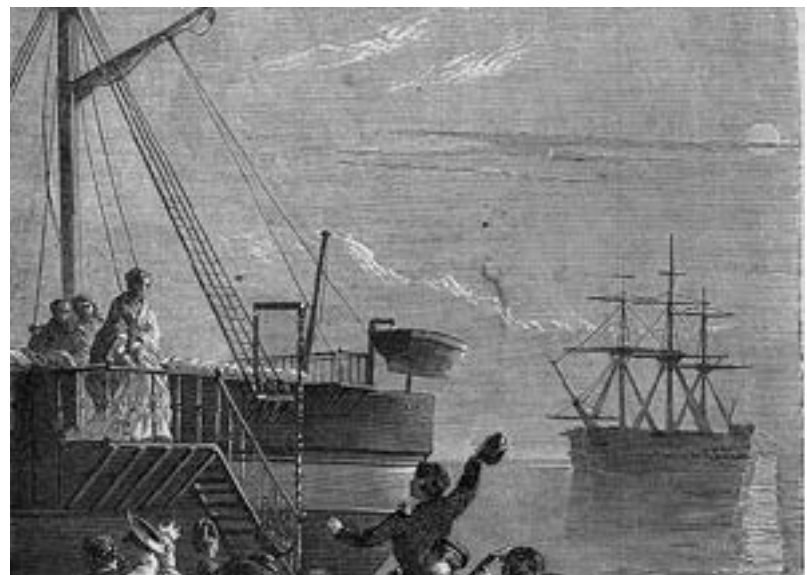
κατασκευή της Διώρυγας ή του περιβάλλοντος χώρου. Ωστόσο, ο όγκος των εργασιών κίνησε την προσοχή της Υψηλής Πύλης, και μάλιστα σε μια χρονική στιγμή όταν ήταν αντιμέτωπη με υπαρξιακές, οικονομικές και στρατιωτικές δυσχέρειες. Ο Σουλτάνος εξέδωσε δύο περιοριστικούς νόμους για την εξαγωγή λίθων: τους Περί Λίθων Οθωμανικούς Νόμους του 1869 και 1874. Οι Βρετανοί επίσης, που ανέλαβαν την διοίκηση του νησιού το 1878, προσπάθησαν να ελέγξουν το εμπόριο. Όπως και οι οθωμανικοί νόμοι, οι Περί Εν Αμμοχώστω Λίθων Νόμοι του 1891, που τροποποιήθηκαν το 1901, ψηφίστηκαν κατόπιν (ή ίσως εξαιτίας) της εξαγωγής τεράστιων ποσοτήτων λίθων.

Οι εξαγωγές συμπεριλάμβαναν πέτρες που είχαν λατομευτεί πρόσφατα, κυρίως από την Αμαθούντα, με τον Luigi Palma di Cesnola να εκφράζει τη δυσαρέσκειά του: “...Ακόμη και ο ίδιος ο λόφος αλλάζει ραγδαία μορφή, ενώ τα πετρώματα που τον αποτελούν κόβονται για να μεταφερθούν στο Πορτ Σαϊντ, έναντι διόλου ευκαταφρόνητου κέρδους για τους εμπόρους της Λεμεσού...”. Πρόκειται για ενδιαφέρουσα παρατήρηση, αν ανατρέξει κανείς στο κολοσσιαίο λίθινο αγγείο που βρίσκεται σήμερα στο Λούβρο, έχοντας μεταφερθεί εκεί από την Αμαθούντα κατά τη διάρκεια αρχαιολογικής αποστολής υπό τον Melchior De Vogüé. Η λατόμευση άλλαξε τον λόφο τόσο δραστικά, που εργολάβοι του 21^{ου} αιώνα, έχοντας στη διάθεσή τους τρακτέρ, δυσκολεύτηκαν να εγκαταστήσουν αντίγραφο του αγγείου, αν και ήταν πολύ πιο ελαφρύ από το πρωτότυπο.

Η αδηφάγος ζήτηση λίθων και άλλων υλικών παρατάθηκε με την κατασκευή του Πορτ Σαϊντ και του Πορτ Φουάντ (1879-1889). Μολονότι ο Γάλλος γλύπτης Frédéric Bartholdi είχε υποβάλει διαφορετική πρόταση για τον φάρο – το επιβλητικό άγαλμα μιας γυναίκας, ενδεδυμένης με πτυχωτό ύφασμα, να κρατάει ψηλά έναν πυρσό – ο φάρος του Πορτ Σαϊντ (1869) έγινε η πρώτη περίπτωση χρήσης μετόν αρμέ. *Η Αίγυπτος Κομίζουσα το Φως στην Ασία* παραήταν ακριβή για τον Ισμαήλ Πασά της Αιγύπτου, αποτέλεσε όμως το πρωτότυπο για το Άγαλμα της Ελευθερίας, του οποίου ο Gustave Eiffel σχεδίασε την εσωτερική δομή. Ομοίως, ο Giuseppe Verdi αρνήθηκε να παρουσιάσει μια νέα σύνθεση για τα εγκαινία του έργου. Αντ’ αυτού, επ’ ευκαιρίας των εορτασμών του 1869, στη νέα Χεδιβική Λυρική Σκηνή του Ισμαήλ Πασά ανέβηκε ο Ριγκολέτο. Αργότερα, ο Verdi πείστηκε να συνθέσει μια άλλη όπερα για την Αίγυπτο, την *Αίντα*, που έκανε πρεμιέρα στη Χεδιβική Λυρική το 1871.

Η Διώρυγα του Σουέζ τον πρώτο χρόνο λειτουργίας της (1870). © Collectie Wereldmuseum (v/h Tropenmuseum), μέρος του Εθνικού Μουσείου Παγκόσμιων Πολιτισμών, CC BY-SA 3.0, Wikimedia Commons.

Οξυγραφία που εικονίζει την Αυτοκράτειρα Ευγενία της Γαλλίας (1853-1870) η οποία ηγήθηκε της τελετής εγκαινίων της Διώρυγας το 1869. © Bernardo Rico, Δημόσιος Τομέας, Wikimedia Commons.

Ο ARTHUR RIMBAUD ΚΑΙ Η ΚΥΠΡΟΣ

Πέτρος Παπαπολυβίου

Πανεπιστήμιο Κύπρου

Ο Arthur Rimbaud (1854-1891) είναι ένας από τους μεγάλους Γάλλους λογοτέχνες του 19^{ου} αιώνα που πέρασαν από την Κύπρο. Σε αντίθεση όμως με τον Chateaubriand ή τον Lamartine, ο Rimbaud δεν επισκέφθηκε το νησί ως περιηγητής, στον δρόμο για τα Ιεροσόλυμα, αλλά ήρθε στην Κύπρο, δυο φορές μάλιστα, αναζητώντας εργασία, στα νεανικά χρόνια της περιπετειώδους ζωής του. Και τις δυο φορές (1878-1879 και 1880) έμεινε για σύντομα χρονικά διαστήματα, μερικούς μήνες συνολικά, χωρίς να γνωρίζει κανένας την ποιητική του ιδιότητα. Ήταν οι απαρχές της βρετανικής περιόδου στη νεότερη ιστορία του νησιού, αφού από τον Ιούλιο του 1878 το Ηνωμένο Βασίλειο ανέλαβε τη διακυβέρνηση της Κύπρου, ύστερα από τη συμφωνία της 4^{ης} Ιουνίου 1878 με την Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Η βρετανική παρουσία άνοιξε νέες θέσεις εργασίας για δημιουργία βασικών υποδομών και ο Rimbaud, που βρισκόταν τότε στην Αλεξάνδρεια, έφτασε στη Λάρνακα της Κύπρου τον Δεκέμβριο του 1878, έχοντας υπογράψει συμβόλαιο με την εταιρεία Ernest Jean & Thial Fils. Ο 24χρονος Γάλλος ήταν πολύγλωσσος, μιλούσε αγγλικά και είχε επαρκή γνώση (αρχαίων) ελληνικών, γεγονός που του εξασφάλισε εύκολα εργασία στην Κύπρο. Εργάστηκε ως επιστάτης μεταξύ Λάρνακας-Αμμοχώστου, σε λατομείο κοντά στο χωριό Ορόκλινη και για τη δημιουργία καναλιού στην περιοχή Ποταμός Λιοπετρίου, την οποία περιγράφει “έρημο, στην άκρη της θάλασσας”. Όπως πολλοί από τους Ευρωπαίους νεοαφιχθέντες στην Κύπρο προσβλήθηκε από τύφο και μετά την ανάρρωσή του οι εργοδότες του τον έστειλαν πίσω στη Γαλλία, τον Μάιο του 1879. Στο χωριό Ξυλοφάγου, της επαρχίας Λάρνακας, όπου ο Rimbaud νοσηλεύτηκε για μερικές μέρες, διατηρείται μέχρι σήμερα έντονη ανάμνηση από το πέρασμά του.

Πορτρέτο του Arthur Rimbaud σε ηλικία δεκαεπτά ετών, περ. 1872.
© Étienne Carjat, Δημόσιος Τομέας, Wikimedia Commons.

Ένα χρόνο αργότερα, τον Απρίλιο 1880, ο Rimbaud επέστρεψε στην Κύπρο. Οι παλιοί του εργοδότες είχαν χρεωκοπήσει, ωστόσο βρήκε αμέσως δουλειά, στη βρετανική διοίκηση.

Η ΚΥΠΡΟΣ ΣΤΟ ΛΟΥΒΡΟ

Ανέλαβε καθήκοντα επιστάτη στην ανέγερση της εξοχικής κατοικίας του Βρετανού High Commissioner στο Τρόδος, πολύ κοντά στην υψηλότερη κορυφή των κυπριακών βουνών (υψόμετρο 1952 μέτρα). Το πέτρινο κτίριο, σε μια από τις πιο όμορφες τοποθεσίες του νησιού, χωμένο ανάμεσα σε πανύψηλα πεύκα, χρησιμοποιείται μέχρι σήμερα ως η καλοκαιρινή κατοικία του προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας. Από το 1948 έχει εντοιχιστεί από τον τότε κυβερνήτη, Lord Winster, μια μαρμάρινη πλάκα σε ανάμνηση του ρόλου του Rimbaud στην οικοδόμηση της κατοικίας:

“ARTHUR RIMBAUD, POÈTE ET GÉNIE FRANÇAIS, AU MÉPRIS DE SA RENOMMÉE, CONTRIBUA DE SES PROPRES MAINS Á LA CONSTRUCTION DE CETTE MAISON – MDCCCLXXXI.”

“Ο ΑΡΘΟΥΡ ΡΕΜΠΩ, ΓΑΛΛΟΣ ΠΟΙΗΤΗΣ ΚΑΙ ΙΔΙΟΦΥΙΑ, ΠΑΡΑ ΤΗ ΦΗΜΗ ΤΟΥ, ΣΥΝΕΙΣΕΦΕΡΕ ΜΕ ΤΑ ΙΔΙΑ ΤΟΥ ΧΕΡΙΑ ΣΤΗΝ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΑΥΤΗΣ ΤΗΣ ΟΙΚΙΑΣ – 1881.”

Ούτε στο δεύτερο του ταξίδι στην Κύπρο ο Rimbaud είχε μείνει ευχαριστημένος. Σε επιστολή του (23 Μαΐου 1880) παραπονιέται ότι ο μισθός είναι χαμηλός, το φαγητό ακριβό, οι καιρικές συνθήκες δύσκολες, εξαιτίας του κρύου, ενώ οι αποστάσεις από την πιο κοντινή πόλη (τη Λεμεσό) και τα χωριά του Τρόδους ήταν μεγάλες, γεγονός που τον υποχρέωνε να ταξιδεύει με άλογο. Ενώ όμως είχε ζητήσει από τους οικείους του στη Γαλλία δύο βιβλία, υλοτομίας και ξυλουργικής, και είχε υποσχεθεί να τους στείλει “ένα μικρό δέμα με το περίφημο κρασί κουμανταρία”, μερικές βδομάδες αργότερα, τον Ιούνιο του 1880 αναχώρησε βιαστικά από το νησί από το λιμάνι της Λεμεσού. Ο επόμενος σταθμός στην πολυτάραχη ζωή του, θα ήταν το Άντεν.

Η εσπευσμένη αναχώρηση του Rimbaud είναι μέχρι σήμερα αμφιλεγόμενη. Ο ίδιος σε επιστολή του έγραψε ότι έφυγε από την Κύπρο ύστερα “από καυγάδες που είχε με τον γενικό ταμία και τον μηχανικό του”. Άλλες πηγές αναφέρουν ότι σκότωσε έναν Κύπριο εργάτη, κατά λάθος ή σε φιλονικία, και εγκατέλειψε το νησί για να αποφύγει περιπέτειες με τη δικαιοσύνη. Άλλωστε, η σύντομη ζωή του Rimbaud έκρυβε ανάλογες ανατροπές, που αύξησαν τον μύθο γύρω από το πρόσωπό του. Έτσι, μέχρι σήμερα, το πέρασμα του Γάλλου ποιητή εξακολουθεί να εμπνέει αρκετούς λογοτέχνες και λογοτέχνιδες στην Κύπρο, που έγραψαν και γράφουν για την κυπριακή του εμπειρία.

Ενώσω βρισκόταν στην Κύπρο, ο Arthur Rimbaud εργάστηκε για την ανέγερση της λιθόκτιστης θερινής κατοικίας του Βρετανού Κυβερνήτη, που κτίστηκε μεταξύ 1879 και 1881 στο χωριό Πλάτρες, στην οροσειρά του Τρόδους. Το κτήριο, γνωστό σήμερα ως η Προεδρική Κατοικία στο Τρόδος, φέρει τη συγκεκριμένη επιγραφή, που μνημονεύει τη συνεισφορά του Rimbaud στην ανέγερσή του. © Φωτογραφία Γ. Παπασάββας. Εικόνα της Προεδρικής Κατοικίας, Δημόσιος Τομέας, Wikimedia Commons.

